

BİR
KAMU
SU İŞLETMESİ
BAŞARI ÖYKÜSÜ

KOSKİ ÖRNEĞİ

Derleyen:

Dr. Ahmet ATILGAN
HİZMET-İŞ Sendikası Genel Başkanı Ekonomi Danışmanı

Katkı Sunanlar:

Recep ATAR, HİZMET-İŞ Sendikası Dış İlişkiler Uzmanı
Eyüp ÇELİK, KOSKİ Eğitim Şube Müdürü
Halil İbrahim GİRGIN, KOSKİ AR-GE Şube Müdürü
Mustafa SORGUN, KOSKİ Eğitim Şube Personeli

Ankara, Nisan 2011

**BİR
KAMU
SU İŞLETMESİ
BAŞARI ÖYKÜSÜ
KOSKİ ÖRNEĞİ**

HİZMET-İŞ Sendikası Yayınları
Yayın No: 50

Akademik Araştırmalar Dizisi: 4

Nisan 2011
ISBN 978-605-89433-8-4

Tüm hakları saklıdır.

Hizmet-İş Sendikası Genel Merkezi
Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No: 86
06570 Maltepe - Ankara
Tel: + 90 312 231 87 10 (Pbx)
Faks: + 90 312 231 98 89
Web: www.hizmet-is.org.tr
e-posta: hizmet-is@hizmet-is.org.tr

Baskı:
Önder Matbaacılık Ltd. Şti. Tel: 0 312 418 94 10

İÇİNDEKİLER

Sunuşlar.....	5
BİRİNCİ BÖLÜM	17
Su işletmelerinde özelleştirme	17
Tarife	23
Yatırım	33
Özelleştirme	39
Su özelleştirmesinin sosyo-ekonomik bir analizi	52
Başarısız özelleştirme örnekleri	63
1. Manila	63
2. Carthagène.....	65
3. La Paz.....	67
4. Buenos Aires	70
5. Antalya ve Yuvacık	73
Başarılı kamu işletmeleri	74
1. Amsterdam	75
2. Münih	76
3. Viyana	76
4. Malmö	77
5. Kurtuba.....	77
6. Paris.....	78
Bölüm sonucu	80
İKİNCİ BÖLÜM.....	85
KOSKİ'den bir başarı öyküsü.....	85
Bölüm sonucu	107

Sunuşlar

Türkiye’de su özelleşirmesi yok. Antalya’da özel su işletmeciliği fiyaskoya dönüştü, mahkemede bitti. Kocaeli Yuvacık’ta su üretimi yapan yabancı şirket yerini yerli bir şirkete bıraktı. Şu anda 2 kasabanın ortak su işletmesi özel. Özel şirketlerin bütünü ile su işletmeciliğini yaptıkları başka bir örnek yok. Ama, özel şirketlerin su sektörüne yerleşmek için fır döndüklerini biliyoruz. Kendilerine öyle böyle bir yol açmaya çalışıyorlar.

Sadece ekonomik etkinlik açısından düşünülse bile, suyun özelleştirilmesi yanlıştır. Çünkü, bu çalışmada isabetle vurgulandığı gibi, bir şeyin piyasalaştırılması için önce piyasası olmalıdır. Fiyatlar piyasada oluşmalıdır. Oysa suyun bölgesel, ulusal, uluslar arası bir piyasası yoktur; olamaz. Suyun fiyatı işletmeci açısından tekelci fiyattır, tarife koyan kamu otoritesi açısından idari (yönetilen) fiyattır. Ama bu fiyatın yönetilmesi su özelleştirmelerinin temel problemlerinden birisidir. Özel şirketler maliyetlerini olduğundan farklı gösterebiliyorlar. Kar marjlarını yükseltmek için maliyetlerini yapay olarak yükseltebiliyorlar. Kamu otoritesini yanıltıyor, tehdit ediyor veya yolsuzluğa bulaştırıyorlar. Muhtemel riskleri kar marjını yükseltmek için kullanıyorlar. Sermaye piyasalarından yüksek faizle borçlanabiliyorlar. Tekelci firma stratejisi izleyen bir özel su işletmesi genel çıkar yaratmaz.

Sosyal politikaların matematiğe ve bilançolara sığmayan boyutları vardır. İktisatçı olmayan sivil toplum önderleri de sosyal faydanın ölçülemeyen yanları olduğunu biliyorlar. Kamu kaynaklarının

yetersizliği ve kamu işletmelerinin etkinsizliği üzerinden giderek, suya yeni tür timsahlar gizlemek insanlığa karşı kurulan çok tehlikeli yeni bir oyundur. Suyun sağlıkla, eğitimle, kadın kimliğinin geliştirilmesiyle, ekonomik verimlilikle, çevre koruma ile, rekreasyonla ve daha genel olarak kùltürle yüksek ilişkisi bilindiğine göre, su yatırım ve işletmeciliğinin bilanço analizine saplanmak, belki de kamu ekonomisi içerisinde yapılabilecek en büyük yanlıştır. Kuraklık, sel ve yer altı sularının çekilmesi gibi, gıda güvenliğini tehdit eden, doğal felaketleri sıklılaştıran ve toprağı kalıcı biçimde etkileyen bir süreçle karşı karşıyayız. Kaldı ki, artık su tamamen siyasal bir olgudur. Salt sınır aşan sular yönünden değil; kent şebeke suları açısından da böyle. Bir kentin su işletmeciliğini alan, o su işletmesinde hakim firma konumu elde eden veya iştirakçi olan bir çokuluslu su şirketi, arkasına IMF'yi, Dünya Bankası'nı, Avrupa Yatırım Bankası'nı, Avrupa Birliği'ni, G7'yi alarak, uluslar arası tahkimde lobi gücünü kullanarak, özelleştirme yapan yerli otoriteye karşı çıkıyor. Buenos Aires'te böyle oldu; Manila'da, Antalya'da, Yuvacık'ta böyle oldu.

Suyun uluslar arası ilişkilerde stratejik bir unsur olduğunu, şimdi, ilgili herkes biliyor. Çevreyi iyileştirici çabalar olağanüstü bir başarıya ulaşsa bile, su gitgide daha stratejik bir öge olmaya devam edecek. Nüfus çoğalıyor, ekonomik faaliyetler artıyor, kentler büyüyor. Bunlara mukabil, kullanılabilir suyun toplam su kaynakları içerisindeki payı değişmiyor. O halde suya sahip çıkmak gerekiyor. Biz bunun farkındayız. Bunun için GELECEĞİMİZ SUYUMUZ KADARDIR diyoruz.

Sendikamız Hizmet-İş suyun ticarileştirilmesine tüm gücü ile karşı durmaya devam edecektir. Mart 2009'da İstanbul'da yapılan 5. Dünya Su Forumu'na Türkiye'den katılan tek işçi sendikası idik. Orada suyun ticarileştirilmesine karşı eleştirilerimizi ve tepkilerimizi her fırsatta ortaya koyduk. Forum'un arkasındaki aktörleri rahatsız ettik ama, salonlarda alkış aldık, destek gördük, duyarlılığın güçlenmesine katkıda bulunduk.

Bu araştırmayı kamu su işletmeciliği aleyhindeki gerekçeleri tartışmak ve başarılı bir kamu su işletmesi öyküsü sunmak için yaptık.

Konya Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Tahir Akyürek ve KOSKİ Genel Müdürü Sayın İsmail Selim Uzba bu araştırmada bizimle paydaş oldular. Bir nceki KOSKİ Genel Müdürü Sayın Ahmet Sorgun bu çalışmanın yapılmasını çok istiyordu ve çalışmayı O'nunla birlikte balatmıtık. Araştırmanın çeşitli aşamalarında veri tedariki sağlayarak iimizi kolaylaştıran ve işbirliğine hazır olduklarını gösteren KOSKİ çalışanlarına teşekkür ediyoruz. Araştırmayı yapan Dr. Ahmet Atılđan'a da teşekkür ediyoruz. nemli bir örnek olay çalışması yaptığımızı dnyorum. Benzer alımaları başka belediyelerimizle de yapabiliriz. Bu alıma bizim sendikal anlayıımızın da açık bir göstergesidir. Daha iyi çalışma koşullarında daha fazla üretmek için işverenle sosyal ortaklığımızı gclendirmeye her zaman hazırız.

Aratırmamızı dünya ğrensini diye İngilizce olarak da yayımlıyoruz. İlgilenen herkese yararlı olmasını diliyorum.

Mahmut ARSLAN
Hizmet-İ Sendikası Genel Başkanı

Biz kamu hizmeti üretiyoruz. İşletmecilik yapıyoruz. İşletme gelirlerimizle yatırım yapıyoruz. Şehrimizin ve çevremizin geleceğine ilişkin projeksiyonlar yapıp o projeksiyonlara göre geleceğimizi planlıyoruz. 2050 yılındaki Konya'nın içme, sulama, yağmur suyu ve mor şebekelerini yapıyoruz. Mavi Akım'dan 2 aşamada alacağımız 100 milyon metreküp su, yer altı su rezervlerimizi ve kalitesini korumamızı sağlayacak. Konya'da bir su darlığı riskini önümüzdeki 40 yıl için ortadan kaldıracak. İçme suyundan ayrı bir şebekeye bağlı 853 menba suyu çeşmemiz var. İçme suyu şebekesine bağlı 150 çeşme var. Böylece her mahallede yaklaşık 4 çeşme kent halkına bedava su tedariki sağlıyor. Su tedarik güvenliğimiz, su ve hizmet kalitemiz uluslar arası standartlara uygun. Su fiyatlarımız karşılaştırıldığımız şehirlerin hepsinden daha düşük. Su maliyetlerimiz de öyle. Su kayıp-kaçak oranımız OECD ortalamasının altında. Tahsilat oranımızla sosyal sorumluluğumuz arasında iyi bir denge kurmayı başardık. Gazi, şehit dul ve yetimi, engelli gibi esirgenmesi gereken grupları koruyoruz. Su ve sıhhi altyapı hizmetlerimiz halkın %100'ünü kapsıyor. Çevre koruma önlemlerinde hiçbir eksiklerimiz yok. Zaten zengin olan su kültürümüzü daha da zenginleştirmek için su parkı kuruyoruz. Burayı tam bir rekreasyon alanı, su müzesi ve açık eğitim bahçesi olarak tasarladık. Suda talep yönetimine büyük önem veriyoruz. Okullarda, alış veriş merkezlerinde, konaklama tesislerinde ve televizyonlarda, yazılı ve görsel eğitim materyalleri kullanarak, her yaşta insanımızın su tasarruf bilincini pekiştirmeye çalışıyoruz. Hikaye, oyun, karikatür kitapları dağıtıyor, çocuk filmleri gösteriyoruz. Su kaynaklarının

korunması ve kamu su hizmeti sunumunda etkinlik için tasarrufun üretimden bile önemli olduğunun farkındayız. Bu farkındalığı su kullanıcılarında belirleyici davranışa dönüştürmeye çalışıyoruz.

Bundan daha iyisi var mı?

Var.

Daha iyisini yapmak için, göstergeleri ve kaliteyi daha da yükseltmek için çalışacağız. Dünya dönüyor, her şey hareket halinde ve sürekli yeni değişkenlerle karşılaşılıyor. Durmak geride kalmaktır. Daha iyiye doğru sürekli hamle içerisindeyiz ve biz hep böyle olacağız.

Bir eğitim açığımız yok. Ama, daha iyiye ulaşmanın en kolay yolu daha fazla eğitimidir. Bu sebeple hizmet içi eğitim süresini arttırmak istiyoruz.

Planlama, programlama, bütçeleme ve karar verme süreçlerimize halkın katılımını geliştirmemiz lazım. Burada biraz zorlukla karşılaşabiliriz. Su tedariki, kalitesi ve tarifesi konularında problemi olmayan bir kullanıcı kitlesinin katılımı pek de kolay olmayabilir. Ama, bu yönde de çabalarımızı arttıracacağız.

Su hizmetlerinin özelleştirilmesi özellikle kalkınmakta olan bazı ülkelerin metropollerinde denendi ve hepsi de fiyasko ile sonuçlandı. Türkiye'den Antalya örneği 2002'de biten kötü bir hatıradır. 2010 yılında Paris su dağıtım işletmesi yeniden kamuya geçti. Buna rağmen, özel su şirketlerinin cirosunun 2005-2021 arasında 200 milyar dolardan 1 trilyon dolara ulaşacağı tahmin ediliyor. Bu rakamlardan özelleştirme modasını sürdürmek için küresel güçlerin neden yoğun bir gayret içerisinde olduklarını anlıyoruz. Su gelecek zamanların en kuvvetli egemenlik araçlarından birisi olacaktır. Bunu konuyla ilgili herkes görebiliyor. O halde, çokuluslu su şirketlerinin öyle böyle müdahil oldukları bir su oyununa yakamızı kaptırmaktan sakınmalıyız. Biz suyumuzla sahip çıkacağız. Halkımızın, yeryüzündeki herkesin ve her canlının su hakkına saygı duyuyoruz. Suyun en önemli sosyal politika aracı olduğunu biliyoruz. Eğitim, sağlık, verimlilik, kentlileşme, sosyal

içerme, kültür, uluslar arası politika...gibi çok geniş bir alana yayılan suyun belirleyiciliği, su hizmetini kamunun sunmasını vazgeçilmez kılmaktadır.

Hizmet-İş Sendikası da bizim gibi düşündüğü için, KOSKİ üzerine bir ortak çalışma yaptık. Konya Büyükşehir Belediyesi bu çalışmanın arkasında durdu. Araştırma, iyi çalışılmış, analitik ve öğretici bir araştırmadır. Sunduğumuz hizmetin kullanıcılara dönük sayısal boyutunu daha da açığa çıkarmıştır. Eğer KOSKİ’de bir başarı öyküsü varsa bunu ortaya koymak da ayrıca bir hizmettir. Saygıdeğer selefim Ahmet Sorgun’un dediği gibi “fazla tevazu da zarar verir.” Bu araştırmayı özelleştirme yanlılarının, ilgili kamuoyunun ve hizmet verdiğimiz hemşehrilerimizin bilgilerine sunmaktan mutluyuz.

Saygılarımla.

İsmail Selim UZBAŞ
KOSKİ Genel Müdürü

Hakim kültür ve ekonomiye sahip gelişmiş ülkeler, azgelişmiş-gelişmekte olan ülkelere karşı, çocuklara oyun öğretip o oyunla çocukları ütme (kumarda yenme) taktiği izliyorlar. Özelleştirme ve kuralsızlaştırma politikaları da böyle. Bunların iyi tarafları olabilir. Ama IMF, Dünya Bankası, G7 gibi çevrelerden gelen önerilere daima dikkatle bakmak gerekiyor. Güney Amerika’da, Güney Asya’da ve Doğu Avrupa’da yaşanan ekonomik krizler küresel patronların önerdiği, hazırlanmasına yardımcı olduğu ve hatta dayattığı düzenlemeler ve politikalarla gerçekleşti. Dolayısıyla önümüzde bir komplo teorisi değil, bir kötü örnekler dizisi var.

Küresel ısınma su döngüsünü hızlandırıyor. Sanayi sektörü büyüyüp çeşitleniyor. Tarımda kimyasal ara mallar kullanımı yaygınlaşıyor. Metropoller megapollere dönüşüyor, çoğalıyor. Bu faktörlerin ortak etkisi ile su kaynakları bozuluyor. Bir yandan da ekonomik faaliyetler genişliyor, tarımda sulama artıyor, insan nüfusu artıyor. İçilebilir su standardı yükseliyor. Suyun eğitim, kültür ve verimlilikle ilişkisi gitgide daha iyi anlaşılıyor. Yani suya talep artıyor. Su talebi artarken su kaynaklarının bozulması ve dolayısıyla arzının daralması yeni bir ticaret alanı yarattı. Kapitalist kültürde para edecek bir şeyin/faaliyetin paraya çevrilmemesi “irrasyonel”dir. Dünya Ticaret Örgütü’nün, IMF-Dünya Bankası ikilisinin, G7’nin, AB’nin ve Dünya Su Konseyi’nin suyu ticarileştirme çabalarını küreselleşen kapitalizmin yeni bir evresi olarak görmek lazım. Bu küresel güçlerin desteğine sahip olan çokuluslu su şirketleri, son 20 seneyi kalkınmakta

olan ülkelerdeki kent sularını ele geçirmek için büyük oyunlar kurmakla geçirdiler. Bunlar üniversiteleri, araştırma kuruluşlarını, sivil toplum kuruluşlarını, medyayı, bir ölçüde Birleşmiş Milletleri, diplomasiyi ve politikayı kullandılar/kullanıyorlar. Su özelleştirmelerinin olmazsa olmaz bir yöntem olduğuna dünyayı inandırmaya çalışıyorlar.

Ama “herkes kör, alem sersem” değil. Su özelleştirmesinin insanlık suçu sayılabilecek boyutları var. Bu çalışmada konu örnek olaylar üzerinden analiz edilmiştir. KOSKİ'nin bir kamu işletmesi olarak ulaştığı verimlilik düzeyi ve hizmet kapasitesi gerçekten öğretici bir örnektir. Yatırımlarının önemli bir kısmını işletme gelirleri ile finanse etmektedir. Su tedariki tüm nüfusu kapsamaktadır. Su ve hizmet kalitesi yüksektir. Su tedarik güvenliği öyledir. Suyu politika aracı olarak kullanmamaktadır. Tarifeler geliri yoksullar lehine yeniden dağıtma amacına uygun biçimde belirlenmektedir. Su fiyatları kıyaslanabilir şehirlere göre düşüktür. Kayıp-kaçak oranı düşük, tahsilat oranı yüksek, sudan kaynaklanabilen hastalık oranı hızla düşüyor. Son 11 yıllık ortalama olarak, su kaynaklarının %74.9'u yeraltından sağlanan kapalı havza konumundaki bir şehirde, bu hizmetin böyle yüksek bir başarı örneği oluşturması hiç de kolay değildir. Çalışmanın önemli bir kısmı bu örneğin analizine ayrılmıştır.

Hizmet-İş Sendikası Genel Başkanı Mahmut Arslan bu projenin fikir babasıdır. O'nun kararlılığı, zorluğuna rağmen, çalışmanın gerçekleşmesinde etkili oldu. Proje ortaya atıldığında KOSKİ Genel Müdürü olan Ahmet Sorgun, saygın mesleki ve bürokratik geçmişe sahip, çözüm üretme kapasitesi yüksek, sessiz ve etkisi derinden gelen seçkin bir yönetici. Şimdiki Genel Müdür İsmail Selim Uzbaş da dinamik, dirayetli ve işbirliğine açık bir yönetici. Her ikisi de çalışmanın KOSKİ ile ilgili kısmına tam destek verdiler. KOSKİ'den Eğitim Şube Müdürü Eyüp Çelik ve AR-GE Şube Müdürlüğü veri tedarikini sağladılar. Bu ortak çabalar olmasaydı bu çalışma gerçekleşmezdi.

Dr. Ahmet ATILGAN

Birinci bölüm

Su işletmelerinde özelleştirme

Suda yeni tür timsahlar var!

Su hizmetlerinin etkin biçimde sağlanması üzerine tartışmalar '90'larda ortaya çıktı, gelişti ve yaygınlaştı. '90'lı yıllardan önce bütün dünyada özel işletmelerin su tedarik ettiği nüfus 90 milyon civarında idi. Bunun da yarısı Fransa'da idi. 2000 yılına gelindiğinde özel işletmelerin su tedarik ettiği nüfus 250 milyona ulaştı.¹ Kalkınmakta olan ülkelerde 2007 itibarıyla özel işletmelerin su tedarik ettiği şehirli nüfusun oranı %7'dir.² Bu oran 170 milyon nüfusa karşılık gelmektedir. Suyun ticarileştirilmesine öncülük eden çokuluslu su tekelleri var. Bunlar yoksul ülkelerin zenginlik yaratacak faaliyet alanlarına saldırıyorlar. Su, yüksek karlılık yaratan, yeni, en önemli ve en stratejik kaynak. Aşağıdaki paragraflar dünya su kaynakları ve talebindeki değişimleri ortaya koyuyor:³

¹ Marjolaine Normier, Bye Bye Suez, <http://risal.collectifs.net/spip.php?article2209>

² Philippe Marin, Public-private Partnerships for Urban Water Utilities'den naklen: Marc Laimé, Eau: repenser le débat public-privé, <http://blog.mondediplo.net/2009-11-04-Eau-repenser-le-debat-public-privé>

³ Tout savoir sur l'or bleu, http://www.eauxdemarseille.fr/fichiers_upload/doc/fichier_doc_100_Livret_1_eau_dans_le_monde_MAJ_07_10.pdf

2008'den 2025'e kadar dünyada kişi başına kullanılabilir su miktarı yarıya yarıya düşebilecek.

1950'de kişi başına tatlı su miktarı 17 bin metreküp idi. 1995'te 7.5 bin metreküpe düştü. 2025'te 5.1 bin metreküpe düşecek. 2008'de dünya nüfusunun %30'u yeterli tatlı suya ulaşamıyor. Bu oran 2025'te %50'ye çıkacak. 2008'de 450 milyon insan su yoksunluğuna maruz. 2050'de 2.5 milyar insan su yoksunluğu ile karşı karşıya olacak.

Bütün ülkelerin tarımsal sulamada kullandıkları sudan 8 kat daha fazlası (18 bin kilometreküp su) kirlenme yüzünden 2008'den 2050'ye kadar kaybedilmiş olacaktır. 2008'den 2050'ye kuraklık ve sel gibi çevre felaketleri sebebiyle göçe maruz kalacak nüfusun 1 milyar olacağı tahmin ediliyor. Bu sayıya büyük barajlar yapılması sebebiyle nüfusun yer değiştirmesi dahil değil.

Sahraaltı'ndaki çocukların ergenlik çağına ulaşmadan ishalden ölme ihtimali gelişmiş ülkelerdeki çocuklardan 500 kat daha yüksek.

Filistin'in durumu son derece kaygı verici. 1967'den beri bölgede su kaynaklarının %85'i İsrail'in kontrolü altında. 675 milyon metreküp yağışın 130 milyon metreküpü Filistinlilerin payına düşüyor.

Son 10 yıl zarfında kullanılmış suyun yeniden kullanımı Avrupa, Amerika ve Çin'de %10'dan %29'a çıktı. Bu oran Avustralya'da %41. Kullanılmış suyun tarımsal sulama ve sınai ihtiyaçlar için yeniden kullanımı çok uygundur.

Gündelik hayatta kullanılan suyun %55'i içme suyu kalitesini gerektirmeyen alanlarda kullanılıyor. Buralarda yağmur sularından yararlanılabilir.

Bir insanın tüm ihtiyaçlarını giderecek günlük su tüketimi için kabul edilebilir alt limit 50 lt.'dir. Kişi başına günlük su tüketimi Amerika'da 600 lt., Avrupa'da 200-400 lt., Fransa'da 200-300 lt., Afrika'da 20 lt.'dir.

Su tüketimi son 50 yılda 2 kat arttı. Kalkınmakta olan ülkelerde doğan bir çocuk gelişmiş ülkelerde doğan çocuklardan 3-50 kat daha az su tüketiyor.

1 lt. kirli su 8 lt. temiz suyu kirletiyor. Dünya göl, akarsu ve deniz kıyılarına günde 2 milyon ton çöp dökülüyor.

1980’de 10 milyondan fazla nüfuslu şehir sayısı 10 idi. 2025’te 10 milyondan fazla nüfuslu şehir sayısı 60 olacak.

2005’te OECD ülkelerinde nüfusun %35’i kuvvetli su darlığı çekiyor. Bu oran dünyada %44 ve nüfus olarak 2.8 milyar kişiyi kapsıyor. Tahminlere göre bu rakam, 2030 yılında 8.3 milyar olacağı hesaplanan dünya nüfusunun %47’sine karşılık gelmek üzere, 3.9 milyar olacak. Hesaplar iklim değişikliğinin etkilerini içermiyor.⁴

Kalkınmakta olan ülkelerde altyapı ve hizmet açığı çok, hızla büyüyen çok sayıda metropoller/megapoller var. Buraların su işletmeciliğini ele geçirmek için son derece rasyonel gerekçeler türetiliyor. Bu gerekçeler ve tartışma konuları şu başlıklar etrafında özetlenebilir:

Tarifeler nasıl belirlenmelidir? Tarifelerin hangi maliyetleri kapsayacağı su tartışmalarında en önemli konulardan birisidir. Marjinal maliyetler yatırımların finansmanına ve suyun ticarileştirilmesine yetmez. Ortalama maliyetler üzerinden bir tarife belirlenmek istenirse, ortalama maliyetler yatırım harcamalarını da içermeli midir? Suyu ticarileştirmek isteyenler “su suyu öder” prensibine göre bir tarife belirlenmesinin en iyi durum olduğunu savunuyorlar. Bu arada yoksullara yönelik sübvansiyon uygulaması da “olabilir” sayılıyor ve tarifeler, bağışlar ve vergiler su altyapı yatırımlarının 3 kaynağı olarak gösteriliyor. Burada piyasa yaratacak ve piyasayı taşıyacak unsur su tarifeleridir.

Su yatırımları nasıl finanse edilmelidir? Kamu kaynakları su yatırımlarının finansmanı için yeterli değildir. Kamu su işletmeleri borç içerisindedir. Kaynak yaratamıyorlar. Altyapı ve hizmet yetersizliği kentlerin gelişmiş bölgelerinde oturan zenginlere değil, yoksul bölgelerindeki suya ulaşamayan insanlara zarar vermektedir. Şu halde, özel sektörün finansman imkanlarından, teknik bilgi birikiminden ve işletmecilik yeteneğinden yararlanılmalıdır.

⁴ De l’eau pour tous: Perspectives de l’OCDE sur la tarification et le financement, OCDE 2009, <http://browse.oecdbookshop.org/oecd/pdfs/browseit/9709022E.PDF>, p. 14, 34

Su işletmeciliği nasıl yapılmalıdır? ‘90’lı yıllar boyunca su işletmeciliğini kamunun yapması aleyhinde vurgulu bir görüş egemendi. Kamu işletmelerinin bürokratik-politik etkilerle verimsiz olduğu ve kaynak israfına yol açtığı iddia ediliyordu. Fakat son yıllarda “aslında başarılı kamu su işletmeleri de var. Ancak, bu işi özel sektör yapsa daha iyi olur ve bu alanda özel sektör kamu yararını arttırabilir” şeklinde ifade edilebilecek yeni bir yaklaşım gelişti.

Dünya Bankası, 2005-2007 yılları arasında, kalkınmakta olan veya geçiş halindeki 30 ülkeden su sektöründe 65 PPP’nin (kamu-özel sektör ortaklığının) kent suyu hizmet performansını araştırdı.⁵ Bu araştırmanın ortaya koyduğu fotoğraftan hareketle, Banka’nın sektör uzmanı şöyle diyor: “Kalkınmakta olan ülkelerde iyi yönetilen kamu su hizmetleri var.”⁶ Şimdi tartışma, kamu mu olsun, özel sektör mü olsun aşamasını geçti; tedarikçi kim olursa olsun, hizmetin kesintisiz ve en iyi biçimde sürdürülmesi, verimlilik ve etkinlik üzerinde duruluyor. Su sektöründe şimdi, çokuluslu şirketlerden başka, yerel ve bölgesel şirketler, esas faaliyet alanı su olmayan şirketler, sektöre finansal katkı sağlamayan özel şirketler, kamu-özel sektör ortak yönetimi, başka ülkelerde su dağıtım ihalesi alan kamu şirketleri var. Kontratlar da daha spesifik hale geldi.⁷

Suyun ticarileştirilmesini sağlamaya çalışan çevreler amaçlarını rasyonelleştirmek için hep bu tür gerekçeler türetiyorlar. Sanki özel su işletmeciliği genel kabul görmüş, tatmin edici iyi uygulama örnekleri vermiş, kamu işletmeciliği karşısında kolayca savunulabilir olduğu belirlenmiş gibi. Bu yeni yaklaşım, özel sektör işletmeciliğine karşı kuvvetlenen karşıtlığı yumuşatmak için stratejik bir değişiklik gibi görünüyor. Özel sektör, özellikli bir doğal tekel alanı olan su işletmeciliğinde imtiyaz elde ederse, konumunun sağlayacağı fırsatları, şüphesiz, sonuna kadar kullanacaktır.

⁵ Philippe Marin, L’efficacité réelle des partenariats public-privé pour les services d’eau urbains dans les pays en développement, p. 3, http://www.proparco.fr/jahia/webdav/site/proparco/users/bverdeaux/public/Secteur_privé_developpement/PDF/ProparcoRevue%2002FR%20WEB.pdf

⁶ Agk, p. 5

⁷ De l’eau pour tous: Perspectives de l’OCDE sur la tarification et le financement, OCDE 2009, <http://www.oecd.org/dataoecd/36/47/42363712.pdf>, p.11-12; le prix de la gestion de l’eau, <http://www.observateurocde.org/m/fullstory.php/aid/2347>

Su yönetiminde katılımcılık nasıl sağlanmalıdır? Geleneksel kamu su işletmeleri “buyurgan” bir yönetim yapısına sahipti. Su bir “kamu hizmeti”ydi, su hizmeti verilen kişiler de “vatandaş”tı. Ancak su bir kamu malı mıdır, ekonomik bir mal mıdır, su hizmeti almak temel insan haklarından mıdır, yoksa su kullanıcıları “müşteri” midir...gibi tartışmalar yoğunlaşınca, suyun nasıl yönetileceği de paralel bir sorun olarak ortaya çıktı. İmtiyaz sözleşmesi ve benzer yöntemlerin arkasından, son yıllarda özel sektör ve kamu otoritesi arasında bir işbirliği modeli olan PPP (kamu-özel sektör ortaklığı/partenariat public-prive) büyümlü bir çözüm gibi öneriliyordu. Şimdi ise bu yapıya dördüncü bir P ekleniyor: Dördüncü P’de gelecekteki müşterilerin, belediyelerin, düzenleyici kurumların, sivil toplum temsilcilerinin, kalkınma ajanslarının ve uluslararası organizasyonların içerilmesi öneriliyor. Kısacası, neo-liberalizmin türettiği “yönetişim” kavramı su yönetimine de yansıtılıyor ve dördüncü P yeni bir ortağı değil, yeni bir yönetim aktörünü ifade ediyor. Fakat bu yönetim kavramı da bir pusu olabilir.

Yönetişim, ilgili aktörlerin müzakere süreçlerine eşit şartlarda katılmasıdır. Bu, 3 mekanizmanın kuvvetli biçimde işlenmesini gerektirir: Kendi kendine düzenleme ve kendi kendine kural belirleme, buyurgan hukuk yerine uzlaşmaya dayalı hukuku koyma ve hukukla finansmanın uygun dozda uygulanması. Fakat, paranın gücü yönetim biçimini ve düzenleme önceliklerini finansal rantabiliteye göre belirliyor. Yani yönetim, politikanın ticarileştirilmesine ve özelleştirilmesine dönüşüyor. Yönetişimi su ve iklim değişikliği sorunlarına uygulamak ağır sosyal sonuçlar doğurur.⁸

Su konusuna tarifelerden başlanabilir.

Tarife

Su maliyetleri şu kategorilerden oluşuyor:
Doğrudan tedarik maliyetleri,
Yenileme ve genişletme yatırımları,
Finansman maliyeti,

⁸ Petrella Riccardo, L’eau, la question sociale du XXIème siècle, dimanche 30 novembre 2008, <http://blog.mondediplo.net/2008-11-30-L-eau-la-question-sociale-du-XXIeme-siecle>

Alternatif maliyet,
Dışsallıklar (Tarımsal sulama yüzünden kaynakların kirlenmesi ve toprağın tuzlanması-kirlenmesi gibi.).

Tarifelerin hesaplanma tarzı yoksulların korunması, nesiller arası gelir adaletinin sağlanması, su altyapısının finansmanı ve suyun piyasalaştırılması gibi temel sosyo-ekonomik sorunların anahtar ilişkisini oluşturur. Mesela, kademelendirilmiş bir tarifenin yoksulları koruması mümkündür. Ama, kümelenmiş konutların tek bir sayaca bağlanması ve/veya aile nüfuslarının kalabalık olması sebebiyle, kademelendirilmiş tarifeden yoksul aileler zarar da görebilir. Amacın tam tersine, çekirdek aile yapısını haiz ve ayrı sayaçlara bağlı zengin aileler bundan yararlanırlar. Kademelendirmeyi aile büyüklüğü ve sayaca bağlı aile sayısı ile ilişkilendirmekte ise uygulama zorlukları vardır.

Tarifeler marjinal maliyete göre hesaplandığında su gelirleri işletme giderlerini karşılayamaz. Bu durumda abonelik ücreti gibi bazı hizmet maliyetlerini farklılaştırıp yüksek tutarak ve başka kaynaklardan transferlerle sübvans ederek işletme bütçesini denkleştirmek gerekir. Tarifeler ortalama maliyetlere göre hesaplandığında, buna yatırım maliyetlerini katmak nesiller arası gelir adaletine aykırıdır. Çünkü, yatırım maliyetleri nihayet 10 senede geri dönmelidir. Halbuki bir su altyapısı birkaç neslin ihtiyacını karşılar. Herhangi bir kentin yatırım açığı, göç alma hızı, kentin topografisi, su kaynağına uzaklığı, isale durumu ve kaynağın özellikleri yatırım maliyetini değiştirir. Bundan dolayı, yatırım maliyetlerinin tarifelerde içerilmesi, tarife düzeyinde ve hane halkı gelirleri üzerinde değişen etkiler yaratır. Bundan dolayı, su altyapısının şerefiye, katılım payı, geliri yeniden dağıtıcı (redistribütif) su bağlama ve abonelik ücreti gibi gelirlerle, merkezi yönetim vergi gelirlerinden desteklerle finanse edilmesi gerekir. Altyapının teknik ömrüne göre hesaplanacak bir amortisman da tarifelerde içerilebilir. Su altyapısı salt işletme faaliyet sonuçlarından yaratılacak tasarruflarla finanse edilmek istendiğinde, su hizmeti sunmanın kuralları tamamen değişir. Su işletmeciliğinin özel sektöre devrini savunan çevreler, buradan hareketle, su tarifelerinin yükseltilmesini, özel sektörü bu alana çekecek düzeye çıkarılmasını istiyorlar. Su hizmetlerinin özelleştirildiği kentlerde tarifelerin hızla yükselmesinin sebebi budur.

Özel su işletmeleri yüksek tarifeler uygulayabilmek için maliyetlerini yapay olarak yükseltebilir veya hile ile yüksek gösterebilirler. Mesela, kayıp-kaçak oranını düşürseler bile, bunu yüksek gösterip şişirilmiş maliyetler üzerinden gerçek kar marjlarını yükseltebilirler. Bunlar üretmedikleri hizmetler için bedel belirleyip faturalandırabiliyorlar. Mesela Antalya’da Suez adlı çokuluslu Fransız firması 2000 yılında su faturalarında sayaç okuma bedeli tahakkuk ettirmişti. Fransa’da daha beter yöntemler uygulandığı ifade ediliyor: Gizemli makam masrafları, herhangi bir seçilmiş politikacı için anlaşılmaz olan otomatik endeksleme hükümleri, kontrol edilemez personel masrafları, sayaç amortisman süreleri, bağlı şirketlere bırakılan özel çalışmaların şaşırtıcı faturalandırılması, şebeke yenilemeye tahsis edilmesi gereken yenileme fonlarının buharlaşması gibi haksız avantajlar özel su işletmecileri tarafından kontrat süresince elde edildi...Fransız çokuluslu su şirketlerinin muhasebeleştirme tasarımları yukarıda sayılan örtülü faturalandırma tekniklerini gizlemeyi mümkün kılıyor...Üniversite düzeyindeki nadir çalışmalar özel su şirketlerinin kar marjlarının %15 veya daha fazla olduğunu gösteriyor. Bunların bağlı şirketlerine yaptırdıkları işler için yapılan aşırı faturalandırma da hesaba katılırsa, su şirketlerinin karlılığı %20-25’leri bulabilir... Birkaç yıldan beri olduğu gibi, bir yerel yönetim, su işletmesini muhtemelen kamuya almayı incelediğini açıklasın, yahut, özel işletmeci ile kontratın yenilenmesi sürecinde ciddi olarak müzakere etsin, özel işletmecinin aniden su fiyatlarını %10,20,30,40’a kadar indirmeyi kabul ettiği görülüyor. Sektörde aşırı karların varlığına ikna olmak için bunu tespit etmek yeter... Resmi kurumların araştırmalarına göre özel işletmelerin su fiyatları kamu işletmelerinin fiyatlarından %30 daha pahalı.⁹

Dahası fazlası var : “Fransa’da 1990 ortalarından itibaren su faturalarına ilişkin çok sayıda skandal patladı. Skandallar su yönetiminin topluma kapalı olması, su fiyatlarında haksız artışlar, su kayıp-kaçakları, yetersiz altyapı yatırımı gibi sebeplerden kaynaklandı. Arızalar, baştan savma işler ve etkinsiz faaliyetler yurttaş derneklerini harekete geçirdi ve bu bazı belediyeleri su işletmesini yeniden

⁹ Marc Laimé, L’eau publique/privée (2) : les dérives d’un service public décentralisé,
<http://blog.mondediplo.net/2007-02-09-L-eau-publique-privée-2-les-derives-d-un-service>

kamunun üstlenmesini düşünmeye sürükledi. Fakat bunu düşünen bazı belediyeler kendilerini mahkeme önünde buldular. Özel şirketler belediye başkanlarını masraflı ve uzun süren mahkeme süreçleri ile korkutup vazgeçirmeye kalktılar. Çok az belediye sonuna kadar gitmeye cesaret ettiler.”

Özel su işletmelerinin bilançolarına 1996’dan itibaren zorunlu olarak eklenen su kalite ve fiyatlarına ilişkin raporlardan hareketle, bazı hileli işlemleri saptandı.

Sayaç kira ve bakım bedeldi gibi yapmadıkları hizmetin ücretini alıyorlar.

Personel ücretlerini olduğundan fazla göstererek maliyetlerini şişirip bunlar üzerine eklenen kar marjı ile aşırı/hileli kazanç elde ediyorlar.

Yönetim, kira ve diğer giderlerini yüksek gösteriyorlar.

Tahsilattan kendilerine düşen payın dışındaki tutarları da 6-9 ay sıfır faizli kaynak olarak kullanıyorlar.

Şebeke bakım masrafı olarak faturaya eklenen tutarın en fazla %30’unu bu amaçla kullanıyor, kalanını örtülü kar olarak elde ediyorlar.¹⁰

Herhangi bir ekonomik faaliyetin kamu faaliyeti olarak yürütülmesi ile özel sektör faaliyeti olarak yürütülmesi arasında maliyetler ve beklenen faaliyet sonuçları açısından büyük fark vardır. Mesela kamu daha düşük bir faiz oranından borçlanabilir. Toplumun tümüne sürdürülebilir hizmet sunmak kamu için tatmin edici bir sonuçtur. Ancak, özel sektör alternatif maliyetine eşit veya ondan biraz yüksek bir karlılık düzeyi elde etmekle bile yetinemez. Borsadaki kağıtları rakiplerinden daha fazla kazandıracak bir karlılık düzeyine ulaşmaya çalışır. Bu stratejik hedeften hareketle, çokuluslu su şirketleri, özellikli ve doğal tek el alanı olan su sektörünü, piyasası olmayan bir ticaret alanına dönüştürmeye hırslanmaktadır. “Su suyu öder” prensibi

¹⁰ Remunicipalisation de l’eau en France, Questions / Réponses, <http://www.france-libertes.org/IMG/pdf/eausite.pdf>

ve “su ekonomik bir maldır” tanımı, suyu ticarileştirme oyununun, ilk bakışta itiraz edilemeyecek rasyonel altyapısını oluşturmaktadır.

Fakat bu oyun düz gitmiyor. Kurguyu doğru ve iyi okuyan sivil girişimlerin düzeltici çabaları ve suyu ticarileştirildiği için zarara uğrayan bazı halkların yoğun tepkileri küresel düzenleyicileri biraz daha özenli oyun kurmaya zorluyor.

Son yıllarda toplam su maliyetinin sırf tarifelerle karşılanması yerine, su maliyetlerinin sürdürülebilir biçimde karşılanması önerilmektedir. Önemli olan, tarifelerin maliyetleri karşılayan temel kaynak olmasıdır. Zaten dünyanın hiçbir yerinde, yatırım ve işletme maliyetleri dahil, toplam su maliyeti tarife gelirleri ile karşılanmıyor. Ekonomisi en gelişmiş ülkelerde bile su maliyetlerinin sadece tarifelerle karşılanması en yoksul tüketiciler üzerinde ağır bir yük oluşturabilir. Su tarifelerinin su yatırımlarının finansmanındaki payı, mesela Fransa ve Avusturya’da %95, Kore’de %40, Mısır’da %10, Çek Cumhuriyetinde % 50’ye yakındır. ¹¹ Diğer kaynak vergilerdir. Yüksek su tarifeleri yoksulların suya ulaşımını engellemesin diye, bazı ülkelerde ailelere gelir desteği veya şebekeye bağlanma ve abone ücretlerinin düşürülmesi gibi yöntemler uygulanıyor.¹²

Suyun finansmanındaki güçlük, kullanılmış suyun arıtılmasına halkın pek duyarlı olmaması ve su hizmetlerinin özel maliyeti ile sosyal faydası arasında beliren farkın sonucu olarak ortaya çıkıyor. Bu farkın oluşmasında kurumsal düzenleme, politik tercih ve piyasa yetersizliği etkilidir.¹³ Kurumsal düzenleme yetersizliği kaynakların korunup geliştirilmesi, yönetim-finansman sistem ve araçlarının geliştirilmesi, altyapı vb. alanlarda sözkonusu olabilir. Politik tercihler piyasacı veya korumacı olabilir. Piyasa yetersizliği ise en belirgin haliyle su sektöründe görülmektedir. Çünkü su işletmeleri doğal, yerel ve özgün tekel olurlar. Su işletmelerinin tam bir karşılaştırmasını yapmak mümkün olamaz. Her su işletmesinin piyasası kendi faaliyet alanı ile sınırlıdır.

¹¹ De l’eau pour tous: Perspectives de l’OCDE sur la tarification et le financement, OCDE 2009, <http://www.oecd.org/dataoecd/36/47/42363712.pdf> , s.14-15

¹² Agk, s.23-24

¹³ De l’eau pour tous: Perspectives de l’OCDE sur la tarification et le financement, OCDE 2009, <http://browse.oecdbookshop.org/oecd/pdfs/browseit/9709022E.PDF> , p.28

Tarife meselesine bu çerçevede biraz daha ayrıntılı bakmak mümkündür:

Su tarifeleri ve maliyetleri ile kentin gecekondulu veya düzenli olması, gece-gündüz veya mevsime göre nüfus yoğunluğunun değişmesi arasında kuvvetli bir ilişki vardır.

Sunulan hizmetin kalitesi ile tarifesi arasındaki ilişki önemlidir. Bir beldede su kaynağı temiz, suyun kaynaktan aboneye isale maliyeti düşük, arıtması kolay olabilir. Bu durum maliyetler bakımından belirleyicidir.

Kamu finansman durumu, finansman maliyeti, yatırım açığı, vergi yapısı ve yükü ve gelir dağılımı gibi değişkenler kamu hizmetlerinin maliyetini, fiyatını ve düzeyini, oluşacak mali avantajı tayin eder. Su tarifeleri açısından da bu böyledir. Mesela, su fiyatlarını karşılaştırırken tarifelerin içerdiği vergilere dikkat etmek lazım.

Tarifeler konusu analiz edilirken kullanılan “ödenebilir” (abordable) ifadesi ile su faturalarının aile bütçelerindeki payının %3-5’i kadar olması kastediliyor.¹⁴ Buna mukabil, su sektöründe özelleştirmenin öncüsü olan Fransa’da 1996-2006 arasında su faturalarının aile bütçesindeki payı %0.8 oldu ve değişmedi.¹⁵ Bu rakamların kıyaslanması, çokuluslu su tekellerinin ve onları destekleyen piyasacı küresel düzenleyicilerin, kendileri için, yoksul ülke halklarının geçim düzeyleri üzerinden zenginlik üretme çabalarını ortaya koymaktadır. Su hizmetlerinin özel maliyeti ile sosyal faydası arasında büyük fark vardır. Vazgeçilmesi mümkün olmayan yüksek bir sosyal fayda söz konusudur. Bundan dolayı, su fiyatları işletme maliyetlerine eşitlenirken, toplum, yoksullara su tedarikinin sağlayacağı sosyal faydadan yoksun bırakılmamalıdır. Su özel tüketim malı değildir. Bunun maliyetini/fiyatını kullanan ödediğinde, gelir dağılımı bozuk ve yoksulluk oranı yüksek, su kaynakları yetersiz ve kalitesi düşük toplumlar için gerekli sosyal fayda yaratılamaz. Su tarifeleri mutlaka

¹⁴ Le prix de la gestion de l’eau, L’Observateur de l’OCDE n° 272, avril 2009, http://www.observateurocde.org/news/fullstory.php/aid/2347/Le_prix_de_la_gestion_de_l_92eau.html

¹⁵ http://www.fp2e.org/fic_bdd/pdf_fr_fichier/12451618800_FP2E_AMF_4_PAGES_BAT.pdf, p.3

geliri yeniden dağıtıcı ve yoksulları koruyucu nitelikte olmalıdır. Bu da maliyetlerin bir kısmının kamu tarafından yüklenilmesini gerektirir. Ayrıca, iyi düzenlenirse, üst tarifeler gelir transfer aracı olarak kullanılabilir.

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre su dağıtım ve sıhhi altyapısına yapılan harcamalar sadece kamu sağlığında 4-12 kat arasında yarar sağlıyor.¹⁶ Bu hesaptan çıkarılacak çok önemli sonuç şudur: Su sektöründe kamunun hizmet sunmaktan vazgeçmesinin sosyal maliyeti ve olumsuz dışsallıkları çok yüksektir. Su hizmetini kamunun sunması, sadece sosyal bir sorumluluk değil, aynı zamanda, rasyonel bir zorunluluktur.

OECD'ye göre tarifeler yatırım maliyetlerini karşılayacak, hizmet düzeyini yükseltecek, sosyal koruma sağlayacak yönde arttırılmalıdır. Tarife finansal, ekonomik, çevreci ve değişik sosyal amaçlara, hatta çelişen amaçlara cevap vermelidir. Rakip amaçlar arasında uygun bir denge noktası sağlayan bir tarife tasarlamak baş edilmesi gereken önemli bir problemdir. Bu konuya demokratik ve katılımcı biçimde yaklaşılmalı, açıklık sağlanmalıdır. Kamu politikalarının amaçları, maliyetleri ve avantajları tartışılmalı; tarifenin geliri yeniden dağıtıcı etkisi incelenmeli; yüksek tarifelerden kaynaklanan problemleri azaltmak için önlemler alınmalıdır. Su işletmelerinin gelirleri ile giderleri arasındaki açığın kapatılması gerekir. Bu, toplumun tüm kesimlerine satın alınabilir hizmet sunmak için şarttır. Böyle olması için, tarifeler ulaşılabilir bir kademelendirme ile belirlenmeli ve işletme faaliyet sonuçlarını denkleştirmekte önemli bir rol oynamalıdır.¹⁷

3 T'nin (tarife, transfer ve taxe) en iyi dozajları ortama ve kamu otoritesinin politik amaçlarına bağlıdır. Bu 3 unsurun uyumu ve etkinliği durumdan duruma değerlendirilir.¹⁸ Bu görüşe tereddütsüz onay verilebilir. Kamu finansman durumuna, gelir dağılımına, yatırım açığının düzeyine, hatta ekonomik konjoktüre göre, su hizmetlerinin arzında tarifelerden veya vergilerden daha çok yararlanmak

¹⁶ De l'eau pour tous: Perspectives de l'OCDE sur la tarification et le financement, OCDE 2009, <http://browse.oecdbookshop.org/oecd/pdfs/browseit/9709022E.PDF>, p. 13

¹⁷ Agk, p. 16, 21

¹⁸ Agk, p. 32

mümkündür. Bu çerçevede sübvansiyonları genişletip daraltmak da rasyonel ve sosyal refah amaçlarına uygun olabilir. Tarifeler su işletmelerinin sürdürülebilirliğini, talep yönetimini ve yoksulların suya ulaşımını birlikte sağlamalıdır. Burada tartışılacak bir husus yok. Ancak...

OECD tarifelerin yüksek tutulmasında ısrarlı. Düşük gelirli ailelerin ödeme güçlerini sonuna kadar emmeyi öneriyor :¹⁹ Düşük gelirli ailelerin su faturalarını ödeme kapasiteleri iyi araştırılmalıdır. Su tarifelerinin düşük tutulması gerekli yatırımların yapılamamasına ve hizmet kalitesinin düşük kalmasına sebep oluyor. Bundan da en fazla zararı yoksullar görüyor. Düşük tarife yoksulları desteklemekte de etkili değildir.

Su işletmelerinin gelirleri ile giderleri arasındaki açığın kapatılması gerekir. Bu, toplumun tüm kesimlerine satın alınabilir hizmet sunmak için şarttır. Böyle olması için, tarifeler ulaşılabilir bir kademelendirme ile, önemli bir rol oynamalıdır.²⁰ Bu gerekçelendirmeyi “tarifeler özel su işletmelerini sektöre çekecek kadar yüksek olmalıdır” şeklinde anlamak mümkündür. Söylenmek istenen açık: Su ticarileştirilmelidir!

“Düşük tarifeler kamu yatırımlarının yetersiz kalmasına, hizmetlerin kalitesiz olmasına, sağlık risklerinin artmasına, daha fazla şişe suyu kullanımına yol açıyor...Bazıları en yoksullara tarife artışlarını kabul ettirmenin, hele bir de düşük tarifelerden yararlanıyorlarsa, mümkün olmadığını ifade ediyorlar. Fakat, en yoksulların orta gelirli kesimden daha yüksek su faturası ödemeleri seyrek karşılaşılan bir hadise değildir. Çünkü bunlar, su dağıtım şebekesine bağlı değildir ve damacana ile satılan düşük kaliteli suyu daha pahalı satın alırlar...Hizmet götürülen alan genişlemezken, orta gelirli kesim düşük tarifeden yararlanmaya devam eder. Suyun bedelini ödetmek adildir. Çünkü bu, hizmet tedarikçilerine hizmet ağını genişletme ve en yoksullara hizmet sunma imkanı verir...”²¹

¹⁹ Agk, p. 17

²⁰ Agk, p. 21

²¹ Le prix de la gestion de l'eau, L'Observateur de l'OCDE n° 272, avril 2009, http://www.observateurocde.org/news/fullstory.php/aid/2347/Le_prix_de_la_gestion_de_l_92eau.html

Özelleştirmeyi savunan çevrelerin görüşleri ve gerekçeleri yukarıdaki paragrafta bir kez daha özetlenmiş olmaktadır. Burada birbirini destekleyen 3 örtük argüman var: Kamu su işletmeleri tarifelerini illa düşük tutarlar. Hizmet kaliteleri düşük olur. Özel su işletmeleri su tedarik alanını genişleterek ve hizmet kalitesini yükselterek en yoksulların su hizmetinden yararlanmasını sağlarlar. Ancak, bunun böyle olmasını zorlaştıran çok kuvvetli yapısal engeller var. İlkin, su işletmeleri “özgün” doğal tekellerdir. Hizmet sundukları alanın doğal şartları ve su kaynaklarının durumu, şehrin topoğrafisi ve yerleşim düzeni, halkın gelir düzeyi ve tüketim kültürü maliyetlerini belirler. Bu sebeple, bu özgün doğal tekeller, kamu otoritesi ve tüketiciler karşısında, piyasa aktörü olarak, enformasyon üstünlüğüne sahiptirler. Yani bir enformasyon asimetrisi söz konusudur ve tekeli işletmeler bunu yüksek tekeli rantına çevirirler. İkinci olarak, tekeller, hizmet alanlarını sınırlı tutup fiyatlarını yükselterek toplam karlarını maksimize etmek isterler. Bundan dolayı, yoksul semtlere su hizmeti götürmek tekeller için karlı değildir. Çünkü, birim alanda nüfus yoğunluğu düşük olduğu için, yoksul semtlerde yatırım maliyeti yüksek, abone başına su tüketimi düşük, kayıp-kaçak oranı yüksek, tahsilat zordur.

Su hizmetlerini genişletmeyi, kalitesini iyileştirmeyi ve yoksulların suya ulaşımını kolaylaştırmayı savunan görünen bu kabil öneriler, gerçek amacı biraz örtük kamuoyunun tepkilerini yumuşatmaya dönük stratejik bir içeriğe sahiptir. Nihai amaç suyu ticarileştirmek, çokuluslu su tekellerine pazar açmaktır. İletişim tekniklerini iyi kullanan ve belirsizlikler üzerinden gidenler, tarifelerin ne olması gerektiğini ifade ederken çok özen gösteriyorlar: Tarifeler yatırım maliyetlerini karşılayacak, hizmet düzeyini yükseltecek, sosyal koruma sağlayacak yönde arttırılmalıdır.²² Peki bu nasıl olacak? Su işletmeleri özgün doğal tekeldir. Piyasaları faaliyette buldukları yöre ile sınırlıdır. Bu tür işletmelerin ticari kurallara göre faaliyette bulunması, en az hizmetin en yüksek fiyattan satılmasını gerektirir. O durumda, besbelli, sosyal korumayı ve bir ölçüde yatırımların finansmanını kamu sağlayacak, işletmecilik karını özel şirketler elde edecektir. İşte bu önerinin açık Türkçe manası budur.

²² De l'eau pour tous: Perspectives de l'OCDE sur la tarification et le financement, OCDE 2009, <http://www.oecd.org/dataoecd/36/47/42363712.pdf>, p.19

Su işletmelerinin yerel doğal tekel olarak tanımlanmaları yeterli değil. Çünkü su sektöründe yerel tekellerin oluşturduğu ve karşılaştırma imkanı veren bir piyasa olmaz. Doğal durum, kültürel-alt kültürel şartlar, yasal-örgütsel düzenleme, kentsel konum, ölçek ve gelişim, demografik yapı, katılımcılık vb. boyutlar su maliyet ve fiyat yapısını yerel kılmaktadır. Piyasası olmayan bir sektörde, bir doğal tekel işletmesi, ticari kurallara göre faaliyet gösterirse, oluşacak yüksek rant son derece rasyoneldir; piyasacı oyunu böyledir. Bundan yakınmaya kimsenin gerekçesi olamaz.

Değinen problemler piyasa mekanizmasının en fazla işletildiği ülkelerde ortaya çıkmaktadır. Mesela²³ İngiltere’de su dağıtımını yapmakla yükümlü 18 şirket, 10 su ve atık su işletmecisi tüm ülkenin su ve atık su işlerini yapıyorlar. Bunların her biri kendi faaliyet bölgelerinde tekel konumundalar. Bu ülkede su piyasası su fiyatlarına tavan konularak ve işletmeler arasında karşılaştırma yoluyla rekabet sistemi kullanılarak düzenlendi. Böylece tekel işletmelerin maliyet konusunda duyarlılığı artırıldı ve fiyatların azalması sağlandı. Umulan verimlilik kazançlarının hesaba katılması ve rate of return benzeri bir sistem sayesinde fiyatların ayarlanması, işletmelerin rasyonel yatırım yapmalarını mümkün kıldı. Fakat şirket sayısının azalması ve maliyetler üzerinden karşılaştırma yapma zorluğu bu sistemi hızla tıkadı.

İklim değişikliği ve kaynakların bozulmasından dolayı su arzındaki daralma, üretim maliyetindeki ve talebindeki artış su tarifelerini yükseltmektedir. Böyle bir trend vardır. Bu, çokuluslu su tekellerinin su kaynaklarını ve işletmeciliğini ele geçirmeleriyle su fiyatlarının yükselmesinden ayrı bir olgudur. Tarifeler su sektöründe gitgide daha önemli bir politika aracı haline geliyor. Suyun bir üretim girdisi ve nihai tüketim malı olarak, çeşitli kullanımları bakımından etkinlik sağlanmasında tarifeler başlıca araçtır. Keza, kaynak koruma ve talep yönetimi için de tarifelerden yararlanmak şarttır. Su tarifeleri kamu su işletmelerinin sosyal, finansal, ekonomik ve çevreye ilişkin hedeflerini uyumlaştırdığı ölçüde iyi bir fiyattır. Talep yönetiminde

²³ Serge GARCIA, Analyse économique des coûts d'alimentation en eau potable, http://www.economie.eaufrance.fr/IMG/pdf/PROD200812aeafc0_20080327025352510.pdf, p.19-20

başarı, maliyetleri düşürmek için önemli bir faktördür. Bu da kentsel planlama ile sıkı sıkıya ilişkilidir.

Yönetimin özel su işletmelerine devredildiği durumda, hizmet tedariki için doğru/uygun fiyatı belirlemek yerel yönetimlerin temel problemdir. Başlangıçta, kamu hizmetini özel işletmeye devir sözleşmesi çerçevesinde, fiyat özel işletmeciyile anlaşarak belirlenir. Kontratın uygulanması sürecinde yerel otorite açısından zorluk, enformasyon açığına bağlı olarak, özel işletmeye çok yüksek rant bırakmadan en iyi hizmet vermesini sağlamaktır.²⁴ Yani, özel su işletmelerinin doğru tarife uygulamasını sağlamakta kamu otoritesinin karar alma gücü vardır. Bundan dolayı, “kamu otoritesi kural koysun, kontrol etmekle yetinsin, işletmeciliği özel sektöre bıraksın” görüşü su bakımından hiç doğru görünmüyor.

Yatırım

Su sektöründe altyapı yatırımları büyük finansal kaynaklar gerektiriyor. Su döngüsünün hızlanması, kaynakların bozulması, ekonomik faaliyetlerin ve kentli nüfusun hızlanarak artması ve suya ilişkin kalite standartlarının yükselmesi, bu alanda yatırım ihtiyacını küresel bir sorun haline getirdi. Dünyada içilebilir suya ulaşımı sağlanamamış nüfusun 1.1 milyar olduğu hesaplanıyor. Bu nüfus az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşıyor. Bu ülkelerde büyük bir pazar ve yatırım açığı var. Bir yandan da söz konusu ülkeler tasarruf yetersizliği ile karşı karşıya. Kamu açıkları temel problemler arasında. İşte bu ortamda, ‘90’lı yıllarda, görünüşe göre son derece rasyonel ve insancıl öneriler yayılmaya başlandı. Özetle şöyle deniyordu: “1.1 milyar insana içilebilir su tedarik etmeye kamu kaynakları yetmiyor. O halde yoksulların suya ulaşımını sağlamak için özel sektörün finansman imkanlarından, teknik kapasitesinden ve işletmecilik yeteneğinden yararlanmak lazım.” Bu, imtiyaz devri, yönetim sözleşmesi, kira sözleşmesi, kamu-özel sektör işbirliği (PPP) gibi yöntemlerle su piyasasını özelleştirerek olacaktı. Güney Asya, Güney Amerika ve Afrika’da bazı büyük kentlerin su tedarik hizmetleri özelleştirildi, çokuluslu su şirketlerinin eline geçti.

²⁴ Frédéric Miessner, Analyse économique de la tarification des services d’eau et d’assainissement en France, une these de doctorat, <http://91.121.162.160/SOU/070109MIESSNER.pdf>, p.12

Dünya Bankası, Amerikalılar arası Yatırım Bankası, G7, AB vb. küresel güçlerin desteği ile yapılan “örnek özelleştirmeler” büyük rahatsızlıklara yol açtı. Çokuluslu özel su şirketleri su tarifelerini hızla yükselttiler, faaliyette buldukları kentlerde su hizmetini yoksullara doğru genişletecek yatırım angajmanlarını ise pek yerine getirmediler. Devraldıkları kamu işletmelerinden işçi tasfiyesi yaptılar. Yani neo-liberal içerikli iddiaların tümü adeta çöktü. Öyle ki, yaklaşık olarak son 5 yıldır, özel su işletmeciliğinin üstünlüklerine ilişkin iddialar daha rafine hale getirilmeye çalışılıyor. Azgelişmiş-gelişmekte olan ülkelerdeki siyasal sorunlar, işletmelerin faaliyet sahasına ilişkin veri yetersizlikleri, kontrat içeriklerindeki belirsizlikler, imtiyaz veren otoritelerin kontrat hükümlerine uymadıkları iddiaları ve ekonomik krizler çokuluslu su tekellerinin yarattığı yerel problemlerin sebebi olarak gösteriliyor. Bu bahaneye kolayca bir örnek vermek mümkün: “Bazı şehirlerde kamu otoriteleri politika değiştirdikleri veya kendi paylarına düşen işleri yapmadıkları için güçlükler belirdi. Şimdi özel şirketler bu kabil riskler karşısında ihtiyatlı olmayı öğrendi.”²⁵ Ne kadar öğretici bir iddia! Demek ki, Fransız özel su işletmecileri açısından problem böyle görünüyor.

Yeni bir strateji geliştirilerek piyasalaştırma çabası devam edecek:²⁶ Su problemini sivil toplumun kuvvetle benimsememesi ve yeterli bir yapıcı tartışma yapılmaması, yerel özelliklere uygun bir yerinden yönetim modeli tanımlanmasına imkan vermedi. Daha profesyonel ve ticari bir yönetime geçiş askıya alındı. Fakat şirketlerin işi bırakmaları ve kontratların iptali önceki duruma dönüşten çok farklı. Bu yerel direnişler, uluslararası şirketlere ve basit müşteriler olmayı reddeden halka hukuk ve politika zamanı kazandırmak için işleyen bir öğrenme aşaması oluyor.

Bu kabil problemlerle karşılaşan özel su şirketleri artık pek yatırım angajmanında bulunmak istemiyor, 20-30 senelik kontratlar yerine, daha kısa süreli kontratlar çerçevesinde sırf işletmecilik yapma stratejisi güdüyorlar. Amaç belli: Karar esnekliklerini yüksek

²⁵ Gérard Payen, Président d’AquaFed, Le marché de l’eau,

http://www.observateurocde.org/news/fullstory.php/aid/1582/Le_march_e9_de_l_92eau_.html

²⁶ Résistances locales aux « privatisations » des services de l’eau : les cas de Tucuman (Argentine) et Cochabamba (Bolivie), Bernard de Gouvello , Jean-Marc Fournier, http://horizon.documentation.ird.fr/exl-doc/pleins_textes/pleins_textes_7/autrepart1/010028830.pdf, p.81

tutmak. Yaygın deyimle, manevra alanları geniş olacak. Herhangi bir su pazarında kalabildikleri kadar kalacaklar, riskler ortaya çıktığında ise, “oynamıyorum” deyip çekip gidecekler. Fakat aslında, özel su şirketlerinin su yatırımlarından kaçınmaları özelleştirmenin önemli bir gerekçesini ortadan kaldırıyor. Gelişmeler, kamu kaynak açığından hareketle ve özel sektör imkanlarından yararlanma gerekçesi ile su sektörünü piyasaya açmak isteyenleri haklı çıkarıyor.

Bu çokuluslu su tekelleri ne angajmanlarını yerine getiriyor, ne işi bırakıyor. Tam alaycı hikayeye uygun :

“Hırsız tuttum !”

“Getir !”

“Gelmiyor.”

“Bırak gitsin !”

“Gitmiyor.”

Bunun ilginç bir örneğini okumak mümkün:²⁷

Mart 2009’da İstanbul’da yapılan 5. Dünya Su Forumu’nda küresel finansal krizin kamu su yatırımları için bir fırsat olarak kullanılması ve hızlandırıcı kamu politikaları çerçevesinde su yatırımlarının artırılması istendi. OECD de böyle istiyor.²⁸ Yani, kriz ortamında, özel sektörün yatırım yapmaktan kaçındığı bir konjonktürde, kamu kesimi su altyapısına yatırım yapacak, kamu açıklarıyla yatırımları finanse edecek, sonra “özel sektörün teknik kapasitesinden, yönetim deneyiminden ve finansal imkanlarından yararlanmak” gerekçesi ile su sektörü özelleştirilip piyasalaştırılacak! Bu gerekçe insanların sağduyusuna gerçekten saygısız!

Fransa’da 2008 yılında özel sektörün su yatırımlarındaki payı sadece %13.1’dir.²⁹ Su sektöründeki toplam özel yatırımlar hayal kırıcıdır.³⁰ Dünya Bankası su uzmanı bu görüşünde haklıdır.

²⁷ Daniel Santoro, Le scandale de la privatisation de l’eau en Argentine élabousse le Groupe Suez, Vivendi, BM, FMI, etc., <http://www.elcorreo.eu.org/?Le-scandale-de-la-privatisation-de&lang=fr>

²⁸ De l’eau pour tous: Perspectives de l’OCDE sur la tarification et le financement, OCDE 2009, <http://www.oecd.org/dataoecd/36/47/42363712.pdf>, p.4 et 28

²⁹ http://www.fp2e.org/fic_bdd/actu_publication_fr_fichier/12684096832_Rapport_BIPE_FP2E_2010.pdf, p.32

³⁰ Philippe Marin, L’efficacité réelle des partenariats public-privé pour les services d’eau urbains dans les pays en développement, http://www.proparco.fr/jahia/webdav/site/proparco/users/bverdeaux/public/Secteur_privé_developpement/PDF/ProparcoRevue%202FR%20WEB.pdf, p.4

Çünkü, Binyıl Kalkınma Amaçları'nın gerçekleşmesi için 2006-2015 döneminde günde 270 bin kişinin içilebilir suya ulaşması gerekiyor. Buna mukabil, özel sektör son 9 senede (1999-2007) günde sadece 900 kişinin suya ulaşmasını sağladı.³¹ Bu rakamların manası açık: Özel sektörün su piyasasında baskın aktör olması, yani suyun piyasalaştırılması, yoksulların suya ulaşmasını asla sağlayamayacaktır. Günde 1.25 dolardan daha az gelire geçinmek zorunda olanların sayısı suya ulaşamayanların sayısı ile hemen hemen aynı.³² Suyu piyasalaştırmak bunların mı suya ulaşmasını sağlayacak?

Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: Çokuluslu su tekelleri işletmecilikle su yatırımını birlikte üstlenmek istemiyorlar. Böyle bir boyut var. Ancak, bir yandan da su sektörü büyük bir altyapı pazarına sahip. Mesela, Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, mevcut su altyapısını modernleştirerek sürdürmek ve şebekeyi genişletmek için yılda 63 milyar dolar ilave yatırım yapmak gerekiyor.³³ Bu örgüt, şebeke genişletmek için, mevcut miktarın 2 katına çıkarak, yılda 18 milyar dolar su yatırımı yapmak gerektiğini belirtiyor. Bu rakam bakım, yenileme ve modernleştirme yatırımlarını kapsamıyor.³⁴ Şebeke genişletmekte hedef, suya ulaşımı Binyıl Kalkınma Amaçları'na uygun oranlara getirmektir.

Camdessus Raporu'na göre, şebeke genişletme çalışmalarına ayrılan yıllık kaynağa ilave 10 milyar dolar, su-atık su şebekesine bağlanma ve atık suyun basit arıtmasına 49 milyar dolar yatırım gerekmektedir. Halen yapılmakta olan yıllık yatırım tutarı da eklendiğinde, sektörde yıllık 70-75 milyar dolar civarında bir yatırım ihtiyacı olduğu görülmektedir. BM Su Çalışma Grubu ise, su sektöründe şebeke genişletme yatırımları için yılda 9-30 milyar dolar

³¹ María García et Gonzalo Marín, La privatisation de l'eau dans le monde. Etat des lieux en 2007, <http://seaus.free.fr/spip.php?article283>

³² L'eau dans un monde qui change, le nouveau Rapport mondial des Nations Unies, http://www.cdurable.info/L-eau-dans-un-monde-qui-change-Nouveau-Rapport-Mondial-des-Nations-Unies-2009.1588.html?artsuite=0#sommaire_1

³³ De l'eau pour tous: Perspectives de l'OCDE sur la tarification et le financement, OCDE 2009, <http://browse.oecdbookshop.org/oecd/pdfs/browseit/9709022E.PDF>, p.14

³⁴ Agk, p.14; Le prix de la gestion de l'eau, L'Observateur de l'OCDE n° 272, avril 2009, http://www.observeurocde.org/news/fullstory.php/aid/2347/Le_prix_de_la_gestion_de_l_92eau.html

arasında ilave bir harcama gerektiğini hesaplıyor.³⁵ Bu hesap, şebeke genişletme yatırımları için, yıllık yaklaşık toplam 20-40 milyar dolar arasında bir harcama gereğini ortaya koyuyor.

Meksika’da yapılan Dördüncü Dünya Su Forumu öncesinde, 8 Mart 2006’da Dünya Su Konseyi’nin Paris’te açıkladığı bir rapora göre, su ve sıhhi altyapı yatırımları ile mevcut altyapının sürdürülmesi için yıllık 25-30 milyar dolar yatırım yapmak gerekiyor.³⁶

Su ve sıhhi altyapının yenilenmesi için sanayileşmiş ülkelerin yılda 200 milyar dolar civarında yatırım yapmaları gerektiği tahmin edilmektedir.³⁷

Değinen kaynakların farklı rakamlar vermesi yatırımların kapsamının birbirinden farklı olmasından ileri gelmektedir. Elbette bu kabil hesaplar büyük ölçüde tahminlere de dayanmaktadır. Ama, su ve sıhhi altyapıda yatırım, yenileme, şebekeye bağlanma ve atıksu basıt arıtması için yılda 150-200 milyar dolar civarında bir harcama yapmak gerektiği anlaşılıyor. Sadece şebeke genişletme yatırımı olarak, yılda en az 25 milyar dolar civarında bir kaynağa ihtiyaç var. Dünya su kaynaklarını ve pazarını ele geçirmeye çalışan çokuluslu su şirketlerinin böyle bir yatırım hacmine ilgisiz kalmaları beklenemez. Onlar işletmeci olarak girdikleri kentlerde çok “mobil” kalmak istiyor, bunun için de sadece işletmecilik yapmayı tercih ediyorlar. Yatırım pazarı elde tutulması gereken ayrı bir pazar.

Kamu kaynaklarının tahsisi ve kamunun sorumlulukları açısından su yatırımlarının iyi bir analizi öğretici olabilir: Su yatırımları yüksek hasıla yaratır. Sosyal fayda olarak yüksek bir dışsallık içerir. Sağlık ve eğitim üzerinden beşeri sermayenin kalitesini ve verimliliği yükseltir. Bundan dolayı kamu kaynaklarının su yatırımlarında kullanılması son derece rasyoneldir. Su işletmelerinin faaliyet sonuçlarını bilanço

³⁵ De l’eau pour tous: Perspectives de l’OCDE sur la tarification et le financement, OCDE 2009, <http://browse.oecdbookshop.org/oecd/pdfs/browseit/9709022E.PDF>, p.38

³⁶ L’eau pour tous : doubler les investissements et privilégier les dons, http://www.partenariat-francais-eau.fr/IMG/pdf/2006-03-09_1101_AGENCE_FRANCE_PRESSE_MONDIALES.pdf

³⁷ L’eau dans un monde qui change, le nouveau Rapport mondial des Nations Unies, http://www.cdurable.info/L-eau-dans-un-monde-qui-change-Nouveau-Rapport-Mondial-des-Nations-Unies-2009,1588.html?artsuite=0#sommaire_1

anlamında maliyet-kar hesaplarının sınırları içerisinde değerlendirmek yanlıştır. Su yatırımlarının vergilerle finansmanı kamu harcamalarının etkinliğini yükseltecektir. Su tüketiminde alt gelir gruplarına sübvansiyon sağlanması da öyle.

OECD, Amerika'daki Su Verimliliği için Birlik adlı kuruluşun hesaplamalarına göre 1 milyon dolarlık su yatırımının 15-22 kişilik istihdam yarattığını, 2.5-2.8 milyon dolarlık üretim kazancı sağladığını, milli geliri de 1.3-1.5 milyon dolar artırdığını bildiriyor...Yine, Dünya Sağlık Örgütü'nün hesabına göre, su sektörüne yapılan her 1 dolarlık yatırımın sadece sağlık alanında 4-12 dolar arasında getirisi olduğu ifade ediliyor. Çocukların okula gitmesini kolaylaştırması, sanayide ve suya bağlı diğer sektörlerde verimliliği artırması gibi kazançlar ayrıca önemli.³⁸ Dünya Sağlık Örgütü'nün yaptığı bir maliyet-fayda analizi, içme suyu kalitesini ve atık su hizmetlerini iyileştirmek için yapılan her 1 dolarlık yatırımın, çarpan etkisi ile, bölgelere göre değişmek üzere, 4-34 dolar arasında ekonomik dönüşü olabileceğini ortaya koydu. Su arıtmasının getirisi her 1 dolar için 5-140 dolar arasında olabilir.³⁹ Bu rakamların ortak ifadesi şudur: Su sektörüne kamu yatırımı eşitlikçidir, ekonomik verimliliği artırıcı etkisi yüksektir. Kamu yatırımlarının en verimli/etkin olduğu alan belki de su sektörüdür.

Amerika'da 80'li yıllarda su yatırımları merkezi bütçeden bağış şeklindeki transferlerle gerçekleştirildi. 90'lı yıllarda ise yatırımlar uzun vadeli ve düşük faizli ödünçler ve tarifelerle finanse edildi. Bu değişiklik su yatırımlarının etkinliğini iyileştirmişe benziyor.⁴⁰

Temel kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi durumunda, imtiyaz devredilen işletmelerle yapılan kontratların gözden geçirilmesi için, mümkün olan tüm ihtimalleri ortaya koymak imkansızdır. Bu tür gözden geçirmeler genellikle uzun müzakerelere, hatta hukuki ihtilaflara yol açabilir. Bunlar önemli maliyetlere, yani uzlaşma maliyetlerine sebep olur. Kamu işletmeleri kurmanın bir gereği de

³⁸ Le prix de la gestion de l'eau, <http://www.observateurocde.org/m/fullstory.php/aid/2347>

³⁹ Rentabilité des investissements consacrés à l'eau et à l'assainissement, <http://huwu.org/french/waterforlifedecade/factsheet.html>

⁴⁰ De l'eau pour tous: Perspectives de l'OCDE sur la tarification et le financement, OCDE 2009, <http://www.oecd.org/dataoecd/36/47/42363712.pdf>, p.16

budur. Uzlaşma maliyeti ile kamu işletmelerinin faaliyet maliyetini karşılaştırmak lazım. Bu son maliyet uzlaşma maliyetinden düşük olabilir. Keza, hükümet politikalarının uygulanmasında karşılaşılan ve öngörülemeyen problemleri çözmek için, kamu işletmeleri daha düşük maliyetli olabilir. Kamu işletmeleri lehindeki bu gerekçe, özellikle piyasa fiyat sinyallerinin olmadığı veya dışsallıkları yansıtmadığı doğal tekeller sözkonusu olduğunda daha doğrudur.⁴¹

Yine de su işletmelerini illa özelleştirmeyi düşünen belediyelere bir öneride bulunulabilir: Özelleştirme, hiç olmazsa, mesela 10 senelik kontratlarla sınırlı tutulmalıdır. Böylece, uzun dönemli bir kontratın olumsuz etkilerine maruz kalınmaz. Zaten özel su işletmeleri yatırım yapmaktan kaçındıklarına göre, işletmecilik fonksiyonları ile sınırlı bir özelleştirmenin 5-10 yıllık bir süre için yapılması pekala mümkündür.

Bu aşamada özelleştirme konusu analiz edilebilir.

Özelleştirme

Daha çok kar etmek, piyasa payını büyütmek ve piyasa fırsatlarını en fazla kullanmak özel işletmelerin rasyonel hedefleridir. Özelleştirme, çok yalınkat bir tanımla, kamu ekonomik faaliyetlerinin piyasacı amaçlarla düzenlenmesidir. Kamu, kalkınmayı hızlandırmak, istihdamı genişletmek, sosyal fayda yaratmak ve sosyal koruma sağlamak amacıyla yürüttüğü bir faaliyetten vazgeçip bunu özel sektöre devrediyorsa, o faaliyet özelleştirilmiş demektir. Kamu işletmelerinin özelleştirilmesi, sağlık ve eğitim yarı kamusal hizmetlerinin özelleştirilmesi, su ve toplu ulaşım gibi temel kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi özelleştirmenin değişik boyutlarını oluşturmaktadır. Özelleştirmenin çeşitli hukuki ve teknik yöntemleri vardır. İmtiyaz sözleşmesi, yönetim sözleşmesi, kiralama ve kamu-özel sektör işbirliği (PPP) su özelleştirmelerinde kullanılan yöntemlerdir.

Teorik düzeyde özelleştirmenin çok sayıda amacından söz edilebilir: Rekabetin geliştirilmesi, verimliliğin yükseltilmesi, toplum tercihlerine daha uygun üretim yapılması, toplam tasarrufun artırılması, sermaye tedarik edilmesi, sermayenin tabana yayılması,

⁴¹ Ha-Joon Chang, LA REFORME DES ENTREPRISES PUBLIQUES, http://esa.un.org/techcoop/documents/SOERreform_French.pdf, p.13-16

siyasal sistem üzerinde oydaşıklığın güçlendirilmesi, mali derinleşme, teknoloji ve yönetim teknikleri transferi, yolsuzlukların önlenmesi...Su özelleştirmeleri bu amaçlardan hiç birini sağlamıyor. Kamu tekelinin yerini küresel düzenleyicilerin desteği ile güçlendirilmiş çokuluslu su tekelleri alıyor. Verimlilik yükselmüyor. Toplum tercihleri dezenformasyona uğruyor. Sermaye gelmiyor veya çok yüksek maliyetli oluyor. Teknoloji ve yönetim teknikleri gözboyama oyununa dönüşebiliyor. Siyasetçi-bürokrat-seçmen üçgeninden çıkan yolsuzluklar, özel su işletmesi ile kamu otoritesi arasında, bazen de sivil toplum kuruluşları arasında geliyor. Meydana gelen sosyal istikrarsızlık siyasal sisteme karşı itirazları güçlendirebiliyor. Tekelci işletme yapısı sermayenin tabana yayılmasını önüyor, dolayısıyla toplam tasarrufu arttırmıyor, sermaye piyasalarında bir derinleşme de yaratmıyor. Hatta, çokuluslu su tekelleri, diğer şirket ve sektörler aleyhine, yerli yatırım sermayesini kullanma fırsatına sahip olabiliyorlar. Dahası, su sektörüne girdikleri ülkelerin dış ilişkilerinde ilave güçlükler yaratabiliyorlar.

Su özelleştirmesinin kullanıcılarla işletmeciler arasında uzlaşmaz yararlılardan dolayı çıkmaza girdiği savunulabilir. Buradaki problem, alıcı ve satıcılar arasındaki çıkar çelişkisinden farklıdır. Sudan herhangi bir kullanıcının yoksun bırakılması düşünülemez. Su işletmelerinin özgün doğal tekeller olması, kullanıcılar açısından ise suyun zorunlu mal olması, su üzerindeki çelişen çıkarları tam bir uyumsuzluk noktasına dönüştürüyor. İşte temel problem budur. Mesela⁴² tarifeler tüketici için ödenebilir, işletmeci için yüksek olmalıdır. Yatırımlar kullanıcılar açısından hizmeti hızla yaygınlaştırıcı, işletmeci açısından rantabl olmalıdır. Su kalitesi kullanıcılar açısından çok iyi, işletmeciler açısından yüksek maliyet yaratmıyor olmalıdır.

Bu aykırılıklar su işletmeciliğinin niteliğini belirleyecek önemdedir.

Kamu su işletmelerinin amaçları sosyal fayda yaratmak, geliri yeniden dağıtmak ve su tedarik yetersizliğinin yaratacağı dışallıkları önlemektir. Özel su işletmelerinin amacı ise, karlarını en yüksek

⁴² <http://www.congresafsp2009.fr/sectionsthematiques/st25/st25suite.doc>, p.6

düzeğe çıkarmaktır. Bu açık durum, kamu su işletmeleri ile özel su işletmelerini bilanço anlamında karşılaştırmayı daha başlangıçta anlamsız kılmaktadır.

Su özelleştirmesi yeni güç ilişkileri yaratıyor. Hadise kamunun sunageldiği bir hizmetin artık ticari kurallara göre bir özel işletme tarafından sunulmasından daha derin etkilere sahip. Kamunun görev ve sorumluluk alanı yeniden tanımlanıyor, piyasa yeniden yapılandığı ölçüde yeni güç ilişkileri gelişiyor. Bundan dolayı, temel kamu hizmetleri alanındaki özelleştirmeleri, seçeneklerin artıp toplumsal tercihin özgürleşmesi, kamunun birey üzerindeki kontrolünün azalması ve kamu kaynaklarının politik-bürokratik hesaplardan kurtarılması olarak değerlendirmek yanlıştır. “Suyun yönetimi sosyal gruplar arasında güç ilişkileri yaratır, yansıtır ve yeniden üretir... Su hizmeti ekonomik etkinlik ile sosyal bir hakka herkesin ulaşması gerekleri arasındaki gerilimi en sıkıntılı düzeye iter.”⁴³ Fakat, su hizmetini kamu sunarsa, ekonomik etkinlik ile suya ulaşma hakkı arasında mükemmel bir sinerji meydana getirilebilir. Çünkü eğer suya ulaşmak kamusal bir hak sayılırsa, toplum sağlığı, eğitim, bir kısım işgücünün verimli alanlarda istihdamı, beşeri sermayeyi geliştirme...gibi ekonomik kalkınmanın itici güçleri birbirlerini kuvvetli biçimde destekler. Bu alanda kamunun hizmet sunmakta etkinsizliği mümkün ise de, bu, özel su işletmeciliğinin sosyal ve ekonomik açıdan yerindeliğini sağlamaz. Burası çok dikkat edilmesi gereken bir anahtar ilişki alanıdır.

Özelleştirmeyi savunanlar özelleştirmede teorik bir denge noktası olabileceği iddiasını öne sürmektedirler:⁴⁴ Özelleştirme sağlam olsun diye, kaybedenlerin çıkarlarının korunması ile ticari kuralların sektöre uygulanması arasında bir denge/uyum gözetilmesi gerekiyor. Bunların ikisi de yoksa özelleştirme “tutmaz”. Eğer bir amaç etkili olursa bu işlemde istikrar olmaz. Her iki amaç da kuvvetli biçimde içerilirse özelleştirme sağlam olur.

⁴³ <http://www.congresafsp2009.fr/sectionsthematiques/st25/st25suite.doc>, p.7

⁴⁴ <http://www.congresafsp2009.fr/sectionsthematiques/st25/st25suite.doc>, p.7-8

Aşağıdaki tablo su özelleştirmesi ile sosyal refah ve özel su işletmeciliği arasında bir uzlaşma alanı yaratılabileceğini göstermek için geliştirilmiştir.⁴⁵

Tablo 1 : Kurumsal değişim mekanizmaları

Kurumsal değişim faktörleri		Çerçeve ve iletişim : Kamunun tepkileri ile program arasındaki norm uyumsuzluğunun azaltılması	
		Güçlü	Zayıf
Dayanışma ve ticaret : Kaybedenlerin kayıplarının giderilmesi, hizmetlerin hızlı iyileştirilmesi	Güçlü	Kurumsal sağlık	Kurumsal istikrarsızlık
	Zayıf	Kurumsal istikrarsızlık	Kurumsal bozulma

Yukarıdaki tabloda, özel su işletmelerinin ticari amaçları kamuya etkili biçimde tanıtılır ve kamunun beklentileri ile ticari hesaplar arasındaki fark azaltılırsa, özelleştirme sonucu su hizmeti hızla genişletilip iyileştirilir ve yoksulların suya ulaşması kolaylaştırılırsa, özelleştirmenin sağlam bir uygulama alanı olacağı gösteriliyor.

Oysa, işletmecilik mantığı içerisinde düşünüldüğünde, belli bir yatırım projesini uygulayacak olan özel su işletmesi, yoksul semte mi yatırım yapar yoksa zenginlerin semtine mi? Hiç tartışılacak bir durum yok; kesinlikle zenginlerin semtine yatırım yapar. Şu halde, kalkınmakta olan ülkelerin, kentleşme hızı yüksek ve yatırım açığı büyük kentlerinde su işletmelerinin özelleştirilmesi, hiç de yoksullar lehine bir gelişme sağlamayacaktır. Suyu piyasalaştırmaya çalışan çevreler, tarife artışları, en iyi durumda, yatırımların otofinansmanını sağlayacağı için, özelleştirmeyi yoksulların suya ulaşmasını kolaylaştıracak bir yöntem diye savunup duruyorlar. Bunun böyle olması, kar güdüsü ile hareket eden piyasa aktörleri açısından rasyonel değildir.

⁴⁵ <http://www.congresafsp2009.fr/sectionsthematiques/st25/st25suite.doc>, p.8

Akıl da araştırmalar da bu konudaki ekonomik rasyonalitenin farklı olduğunu ortaya koyuyor:⁴⁶ Yoksullar için düşük tarifeler uygulanması, yani “kademeli tarifeler, bazı durumlarda, bilhassa özel su işletmeciliği durumunda, ters etki gösterebilir. Zira düşük tarife, küçük tüketicilerin hizmetten yararlanması bakımından, özel işletmeciyi teşvik etmez. ...Nihayet, özel sektörün gelmesi, mevcut gelir dağılımının bazen daha da bozulmasına yol açtı. PPP’ler zengin semtlere hizmet götürmeye yoğunlaşmakla suçlandı...” Latinobareometro adında bir kuruluşun 2003 yılında 18 Latin Amerika ülkesinden 19 bin kişi üzerinde yaptığı bir ankete göre, su sektöründeki piyasalaştırmalar kamuoyunda %80 düzeyinde rahatsızlık yarattı.

Adalet, güvenlik, diplomasi, askerlik, salgın hastalıkların önlenmesi, tabii afetlerden korunma, ekonomik dengesizliklere karşı politikalar gibi kamu hizmetleri vergilerle finanse ediliyor. Yeterli su hizmeti üretmeyen kamu politikalarının alternatif maliyetine, yani yayacağı olumsuz dışsallıklara ve su hizmetinin diğer insan hakları ile sıkı ilgisine bakılırsa, su da vergilerle finanse edilmelidir. Su tarifeleri su işletmeciliğinin rasyonalitesi, su kaynaklarının alternatif kullanımı ve talep yönetimi açısından iyi kullanılması gereken önemli bir araçtır. Dolayısıyla vergiler, sübvansiyonlar ve tarifeler su hizmetinde etkinlik ve gelirin yeniden dağıtılması için birlikte kullanılmalıdır. Su hizmeti bireysel, sosyal, ekonomik, kültürel...açılardan piyasaya bırakılamayacak kadar önemlidir.

Suyu piyasalaştırmaya çalışan çevreler, sosyal koruma ve kamu hizmeti konusuna duyarlı kesimlerin önemsedikleri kavramları kullanıyor, gerekçelerini bu kavramlar üzerinden geliştiriyorlar. Mesela korunmaya muhtaç kesimlerin suya ulaşması, alt gelir gruplarına sübvansiyon sağlanması, su hizmetlerinde kamu sorumluluğunun ve kontrolünün güçlendirilmesi, karar süreçlerine toplumun katılması, işlemlerin açıklık şartına uygun yürütülmesi, tarifelerin alternatif kullanımlar arasında etkinlik sağlayacak biçimde belirlenmesi ve talep yönlendirici olması...gibi esasları kullanıyor ve bunları savunur görünüyorlar. Fakat, tarifelerin aynı zamanda, su işletmelerinin finansal

⁴⁶ Aymeric Blanc et Lise Breuil, Les partenariats public-privé peuvent-ils bénéficier aux exclus des services d’eau ?, http://www.proparco.fr/jahia/webdav/site/proparco/users/bverdeaux/public/Secteur_privé_developpement/PDF/ProparcoRevue%2002FR%20WEB.pdf, s.7

sürdürülebilirliğini de sağlaması gerektiğini ifade ediyorlar. Böyle bir rasyonelleştirmeye itiraz mümkün değil. İşte bu aşamada piyasalaştırıcı talepler geliyor:⁴⁷ Su tarifelerinin düşük tutulması gerekli yatırımların yapılamamasına, hizmet kapsamının yetersiz ve kalitesinin düşük kalmasına sebep oluyor. Bundan da en fazla zararı yoksullar görüyor. Tarifeler su yatırım ve tedarik hizmetlerinin finansmanında ana unsur olacak düzeyde yüksek saptanmalıdır.

Dünyadaki büyük şehirlerin %85'ine suyu kamu şirketleri veya idareleri sağlıyor. Bu sebeple su pazarı son derece caziptir.⁴⁸

Su işletmelerinin kendi aralarında kıyaslanmasını mümkün kılan bir su piyasası olamayacağı için, bunlar fiyatlar, maliyetler ve verimlilik üzerinden rekabet edemezler. Özel işletmelerin maliyet etkinliği sağlayacağı iddiası, yolsuzluk riski sözkonusu olduğu durumlarda geçerli olamaz. Özel işletmeler, yolsuzluğa başvurarak ve sahip oldukları enformasyon asimetrisi sayesinde maliyetlerini olduğundan farklı gösterebilirler, tekel oldukları için maliyet konusundaki duyarlıklarını kaybedebilirler. Bu da mikro etkinliğe dayanan piyasacı argümanlar aleyhine bir gelişme ihtimalini önemli kılmaktadır. Özel su işletmeleri ancak karlılık ve borsadaki firma değeri üzerinden rekabet edebilirler. Bu sebeple de su işletmeciliğinin herhangi bir yöntemle özelleştirilmesi toplum aleyhinedir.

Kamu otoriteleri doğal tekel niteliğindeki hizmetleri düzenlemeye karar verdiklerinde 2 çözüm yolu vardır: Kamu bu tür hizmetleri ya marjinal maliyet-fiyat eşitliği ile bizzat yapar, faaliyet bütçesine sübvansiyon sağlar; yahut da hizmeti kamu işletmelerine veya özel işletmelere bırakır, performanslarını düzenli olarak kontrol eder. Bu durumda da hizmetin marjinal maliyete eşit fiyattan sunulmasını istiyorsa, işletme kayıplarını kamunun karşılaması gerekir. Oysa, kamunun sübvansiyon sağlaması için tedarikçi işletmenin maliyet yapısını ve kullandığı teknolojiyi bilmesi gerekir. Bu noktada işletme ile kamu arasında bir enformasyon asimetrisi meydana gelir.

⁴⁷ De l'eau pour tous: Perspectives de l'OCDE sur la tarification et le financement, OCDE 2009, <http://www.oecd.org/dataoecd/36/47/42363712.pdf>, p.17-19

⁴⁸ FRANCK POUPEAU, Et l'eau de La Paz fut privatisée, <http://www.monde-diplomatique.fr/2002/05/POUPEAU/16514>

Su hizmetini özel işletmecilerin sağlaması ekonomik açıdan avantaj sağlayabilir. Ancak en kaliteli suyun en ucuz fiyattan tüketicilere tedarikini garanti etmez. Bunu sağlamak için yerel kamu otoritelerinin düzenleyici-denetleyici rollerini iyi oynamaları gerekir. Bu açıdan da özel işletmelerin maliyet yapılarını bilmeye ihtiyaçları vardır. Halbuki, özel işletmelerin kamu otoritelerini maliyetler konusunda yanıltmaları pekala mümkündür. Yüksek fiyat belirleme riski daima vardır. Bundan kaçınmanın yolu rekabet yoğun ve iyi düzenlenmiş bir ihale yapmaktır. Fakat bu da kısa süreler için etkili olur. Sözleşme süresi uzadıkça belirsizlikleri kapsayacak bir düzenleme yapmak gerekeceği için, yeni riskler ortaya çıkar.⁴⁹ Halbuki su özelleştirme sözleşmeleri 10, 20, 30 yıllık süreler için yapılıyor.

Özel su işletmeciliği tekelciliğin üretim ve rant dağılımı üzerindeki olumsuz etkilerini daha da kötüleştiriyor. Bunun sağlam bir mikro iktisadi dayanağı var. Su sektöründeki tekel işletmeler bilinen diğer tekel türlerinden farklı bir nitelik gösterir. Bunlar kıyaslanacak bir piyasası olmayan, piyasası kendi hizmet alanı ile sınırlı özgün tekeller olurlar. Bundan dolayı salt doğal tekel olmaktan daha farklı bir tekeldirler. Böyle oldukları için, maliyet etkinliği yaratmaları da teorik olarak beklenen bir durum değildir. Tekelcilerin maliyetler konusunda duyarlılıkları yoktur. Maliyet etkinliği yaratmaları için hiçbir sebep yoktur. Hatta, tersine, maliyetlerini yükseltebildikleri ölçüde, fiyatları içinde gizli kar içerebilirler. Teori, tekellerin maliyet etkisizliğini öğretiyor. Bunların piyasaya ilişkin stratejileri ise, az malı mümkün olan en yüksek fiyattan satarak tekelci karı elde etmektir. Piyasaları uygunsa bu amaçla fiyat farklılaştırması da yaparlar. Özel su işletmelerinin maliyetlerini kamu otoritelerinden bile saklama refleksleri, bu alanda özelleştirmelerin ne kadar yanlış ve yanıltıcı olduğunu ortaya koymaktadır.

Tekelleşmenin en öğretici fotoğrafı Fransa'dan: 2004'te su hizmeti alan 60 milyon halktan %71'ine 3 Fransız çokuluslu özel su

⁴⁹ Serge GARCIA, Analyse économique des coûts d'alimentation en eau potable, http://www.economie.eaufrance.fr/IMG/pdf/PROD200812aeafc0_20080327025352510.pdf, p.17-18

şirketi, %3'üne küçük işletmeler, %26'sına kamu su işletmeleri hizmet sunuyordu...Bu teknelci yapının toplu ulaşım ve çöp gibi yerel kamu hizmet alanlarını da kapsaması durumunda, yerel yönetimlerin hareket serbestileri zaafa uğrar. Özelleştirilmiş kamu hizmetlerini kontrol edemez hale gelirler.⁵⁰

Su sektöründe ihale ile işletme hakkı devredilecek olsa, başlangıçta hizmetin gereğini formüle etmek zordur; keza, elde edilecek avantajı hesaplamak da zordur. Sektördeki oligopolcü yapı zaten rekabeti yok ediyor. Fransa Çevre Bakanlığının araştırmasına göre, özel şirketlere devredilecek su işletmelerinin 2/3'üne 1 veya 2 teklif geliyor; özel işletmelere devir kontratlarının 10'da 1 veya 2'sinde işletmeci değişerek kontrat yenileniyor.⁵¹ Yani, su tekelleri kendi aralarında anlaşmalı oligopol oluşturuyorlar, piyasayı dönüştürmek zorlaşıyor.

Su sektörünün piyasalaştırılmasına yol açmak için, kontratların hazırlanması ve ihale sürecinde bazı yeni düzenlemeler yapılması gereğine değiniliyor:⁵² Kontrat yapmada izlenecek sürece ilişkin düzenlemelerin geliştirilmesine ihtiyaç olduğu konusunda konsensüs oluştu. Yerel yönetimler su sektöründe özel işletmeciler arasında rekabet yaratıp özelleştirmeden en iyi sonucu almak ve sonuçları karşılaştırabilmek için, gitgide su sektörüne ilişkin daha çok enformasyon ediniyorlar. Bir yandan da ulusal düzeydeki politika kuruluşları su konusundaki tartışmaları besliyor.

Sorumlu oldukları hizmetlerin amaçlarını belirleyip gözetme yetkisine ve araçlarına sahip tek otorite olan yerel yönetimlere merkezi bir önem verilmelidir. Yerel yönetimler kontratın içereceği düzenlemeleri belirlemekle yetinmek yerine, tüm kontrat uygulama süresince düzenlemelerin işlerliğini önemle izlemelidir. Sadece fiyatlar üzerine yoğunlaşmayıp, hizmetin içeriğine de dikkat etmelidir.

⁵⁰ Marc Laimé, <http://blog.mondediplo.net/2007-02-09-L-cau-publique-privee-2-les-derives-d-un-service>, jeudi 22 février 2007

⁵¹ Lætitia GUÉRIN-SCHNEIDER et Michel NAKHLA, Les indicateurs de performance : une évolution clef dans la gestion et la régulation des services d'eau et d'assainissement, http://www.cairn.info/article.php?ID_REVUE=FLUX&ID_NUMPUBLIE=FLUX_052&ID_ARTICLE=FLUX_052_0055

⁵² Agk

Bu çerçevede, düzenleme yapacak yerel yönetimlerin, hizmetlerini daha iyi yönetmesi ve verimlilik karşılaştırması yapabilmesi için, sahip oldukları enformasyonun güçlendirilmesi gerekiyor. Ancak, veri toplama ve performans göstergelerini yayımlama işi yerel üstü bir otorite tarafından yürütülmelidir.

Yukarıda ifade edildiği gibi, özel işletmeciler arasında rekabet yaratmak mümkün olsa, özelleştirme lehine güçlü bir argüman elde edilebilir ve o durumda su sektöründe özelleştirmeye karşı çıkmaya lüzum kalmayabilir. Ancak, bir üst paragrafta verilen bilgiler, su şirketleri arasında rekabet yaratarak karşılaştırılabilir göstergelere dayalı bir özelleştirme gerçekleştirme imkanı olmadığını ortaya koyuyor.

Çokuluslu su tekellerinden ürken çevreleri rahatlatmak için kullanılacak enformasyon hazır: Su sektöründe şimdi, çokuluslu şirketlerden başka, yerel ve bölgesel şirketler, esas faaliyet alanı su olmayan şirketler, sektöre finansal katkı sağlamayan özel şirketler, kamu-özel sektör ortak yönetimi, başka ülkelerde su dağıtım ihalesi alan kamu şirketleri var. Kontratlar da daha spesifik hale geldi.⁵³ Demek ki, başka ülkelerde özel su işletmeciliği yapabilen kamu su işletmeleri de pekala olabilirmiş! O halde kamu su işletmeciliği aleyhine türetilen gerekçelerin geçerliğini yeniden tartışmak gerekiyor. Özelleştirmeyi savunmak için türetilen gerekçeler, suyun piyasalaştırılması karşısında ne kadar dikkatli olunması gerektiğini gösteren ilginç yanıltma oyunlarıdır.

Su sektöründe yerel şirketlerin payı gitgide artıyor. Bu doğru ve bu durum illa özelleştirme yapılacaksa olumlu bir gelişmedir. Ancak, Dünya Ticaret Örgütü'nün hizmet ticareti müzakereleri suyu bu kapsama alırsa, çokuluslu su tekellerinin baskın konumu yerel otoriteler ve şirketler için bir tehdit olmaya devam edecektir. Yani tehdit düzeyi azalmıyor, aksine yükselme ihtimali hayli yüksek. Nitekim müzakereler

⁵³ De l'eau pour tous: Perspectives de l'OCDE sur la tarification et le financement, OCDE 2009, <http://browse.oecdbookshop.org/oecd/pdfs/browseit/9709022E.PDF>, p.18; le prix de la gestion de l'eau, <http://www.observateurocde.org/m/fullstory.php/aid/2347>

⁵⁴ FRANCK POUPEAU, Et l'eau de La Paz fut privatisée, <http://www.monde-diplomatique.fr/2002/05/POUPEAU/16514>

bu doğrultuda gelişiyor.⁵⁴ Kasım 2001’de Doha’da yapılan Dünya Ticaret Örgütü müzakereleri su özelleştirmesini güçlendirdi. Nihai belge, “ticaret ve çevre” başlığı altında, bilhassa “çevreye ilişkin mal-hizmetler ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin azaltılmasını veya duruma göre tamamen kaldırılmasını” istiyordu. Bu mal ve hizmetler kapsamında su da var. AB su sektörünün liberalleştirilmesine öncülük ediyor. Buraya önemle dikkat etmek lazım.

Bazı iddialı ve “örnek” su özelleştirmeleri fiyaskoya dönüştü. Halka zarar verdi, sosyal-siyasal sarsıntılar yarattı, imtiyaz veren devlet için uluslar arası veya devletler arası siyasi sorun haline geldi. Bu gelişmelerin sorumlusu çokuluslu su şirketleri, uluslar arası tahkime giderek imtiyaz veren ülkeden tazminat almaya kalktılar.

Fransız çokuluslu su tekelinin sektördeki konumunu savunma biçimi çelişkili ve ilginçtir. Su sektöründe fiyat karşılaştırmalarının yanlış olduğunu belirttikten sonra kendi fiyatlarını savunuyor. Sonra da “özel şirketler yoğunlaşmış bir probleme müdahil oluyorlar. Başarısızlık örneklerinden sorumlu sayılmazlar” demeye getiriyor: Kamu su işletmeleri ile özel su işletmeleri arasında ulusal düzeyde fiyat karşılaştırması yapmak anlamsızdır. Her yerel durum farklıdır. Su çok bol ve kolay ulaşılabilir veya çok az ve kötü kalitede olabilir. Üstelik, tarife sistemlerini, vergi yükümlülerinin taşıdığı maliyetleri ve kullanıcılar tarafından doğrudan yapılan ödemeleri özenle karşılaştırmak gerekir...Gelişmiş ülkelerdeki ve yeni gelişen ülkelerdeki çeşitli örnekler özel su işletmelerine karşı eleştiriyi haklı kılmıyor. Mesela Bolivya’da Su Hizmetleri Düzenleme Kurumu adlı resmi kuruluşun yürüttüğü karşılaştırmalı araştırma gösterdi ki, bizim bağlı şirketimizin hanelerde uyguladığı fiyat, ülkedeki büyük şehirlerde uygulanan en düşük fiyattır. Halbuki diğer tüm işletmeler kamu şirketi veya kooperatif şirketi idi. Aynı şekilde, Buenos Aires’te bağlı şirketimizin uyguladığı fiyat, Latin Amerika büyük şehirlerindeki en düşük fiyatlardan birisiydi. ABD’de PPP işletmeleri belediye işletmelerine nispetle %10-40 arasında maliyet etkinliği elde edebiliyor. Halkın ¾’üne özel sektörün su hizmeti verdiği Fransa’da ortalama su fiyatları kamu işletmelerinin baskın olduğu diğer Avrupa ülkelerinden daha düşüktür. Nihayet, özel işletmelere genellikle su darlığı, kaynakların zarara uğraması, yönetim sisteminin karmaşıklığı,

önemli yatırım açığı gibi durumlarda başvurulduğunu hatırlamak gerekir.⁵⁵

Suyun da buğday, roman, konut gibi piyasa malı olduğunu savunanlara göre, su altyapısını suyu kullananlar finanse etmelidir. Su ve su hizmetleri piyasasında fiyatın fonksiyonu budur. Böyle olduğu zaman, kar ve yatırım maliyetlerini karşılayacak, uygun ve sektörü diğer yatırım alanlarına göre daha cazip kılabilecek bir su fiyatı tespit edilmelidir. Bu anlayış çerçevesinde en uygun yönetim özel işletmeciliktir. Kamu su işletmeleri verimsiz, etkinsiz ve ekonomiye aykırıdır... Bu teze göre özel sektör işletmeciliği en iyi çözümdür. Devlet kamu hizmetlerine ilişkin kuralları ve özel sektöre devir şartlarını belirlemeli; bu onun temel görevidir. Hissedarların ve kullanıcıların/tüketicilerin çıkarları çerçevesinde kuralların uygulanmasını ve rekabeti sağlamak böyledir. Su kolalaşılıyor... Su konusundaki gerçek iktidar özel sektöre geçiyor.

Su hizmetini kamunun vermesi gerektiğini savunanlara göre ise, bireysel ve kollektif hukukun bir parçası olan suya ulaşım maliyeti genel ve spesifik vergilerle finanse edilmelidir. Bu miktar, kişi başına, içme ve sıhhi kullanma suyu olarak gündelik 50 litre, her türlü ihtiyaçlar için senelik en az 1000 metre küp su olarak kabul edilmektedir.⁵⁶

Kalkınmakta olan ülkelerde başarılı bir su özelleştirmesi örneği bulunmuyor. Yine de neo-liberal dalganın sihrine kapılan politikacılar çok. Bunlar özelleştirmeyi her alanda uygulanabilir bir araç sanma yanılgısından kurtulamıyorlar. Eğer su sektöründe illa özelleştirme yapılacaksa bazı ilkeler titizlikle gözetilmelidir:

1. Yerel demokrasi için su özelleştirmeleri kamu hizmetinden yararlanan halka sorulmalıdır.

21 Mayıs 1991'de yayımlanan su ve sıhhi donanımına ait AB Direktifi de bu doğrultudadır. AB Su Direktifi (DCE) 3 prensip gözetiyor:

⁵⁵ Que répondez-vous à certains de vos opposants qui affirment que la gestion publique de l'eau permet de faire payer moins cher le prix du service de l'eau ?, <http://www.suez-environnement.fr/fr/accueil/utile/faq/faq/>

⁵⁶ Petrella Riccardo, L'eau, la question sociale du XXIème siècle, dimanche 30 novembre 2008, <http://blog.mondediplo.net/2008-11-30-L-eau-la-question-sociale-du-XXIeme-siecle>

Toplumun karar alma süreçlerine katılımı,
Sosyo-ekonomik düşüncelerin hesaba katılması,
Çevreye ilişkin sorumlulukların yerine getirilmesi.

Yerel kamu hizmetlerinde temel ilke açıklıktır.
Fransa'da 16 Şubat 2002'de yerel yönetim temsilcileri
ile özel su işletmecileri arasında imzalanan "Yerel Kamu
Hizmetleri Senedi"ne göre maliyetlerin açıklığını sağlamak
şarttır.⁵⁷ Ancak bu konu su özelleştirmelerinin temel
problemi olarak çözümsüzlüğünü koruyor.

Kamu hizmetleri görevini iyi tanımlamak ve amaçların
gerçekleştiğini kontrol etmek, yönetim biçiminin seçilmişler
tarafından serbestçe belirlenmesini ve eğer özelleştirme
yapılmışsa, istendiğinde, kamu hizmetini tekrar kamunun
üretebilmesini desteklemek, farklı işletme biçimleri arasında
ve işletmeler arasında doğru karşılaştırmalar yapmak,
sorumluluk içerisinde sürekli işbirliği ile dengeli ilişkiler
kurmak, maliyetlerde açıklığı ve verimlilik kazançlarının
eşit paylaşımını garanti etmek, tartışma ortamı yaratarak ve
doğru değerlendirmelere dayandırarak çoğunluğun tercihini
uygulamak Yerel Kamu Hizmetleri Senedi'nin amaçları
arasında bulunuyor.⁵⁸

Bu senet hizmetten yararlananların özelleştirme
uygulamalarında karar aktörü olmalarını sağlamaktadır.
Kalkınmakta olan ülkelerde özelleştirmelerin böyle
olmadığını ise herkes biliyor. Şu halde, yapılması
gereken çok açık: Önce toplum doğru ve yeterli biçimde
bilgilendirilecek, sonra özelleştirme yapılıp yapılmamasına
halk karar verecek. Böylece çokuluslu su şirketleri karşısında
yerel yöneticiler kendilerini daha güçlü hissedecekler ve
demokratik açık yaratılmamış olacaktır.

Başarılı bir su işletmesi hizmet verdiği toplumu iyi
bilgilendirmeli, onlardan aldığı geri beslemeyi etkin

⁵⁷ Charte des services publics locaux, http://www.fondation-igd.org/pdf/Publi/CSPL_vfra.pdf

⁵⁸ Les indicateurs de performance appliqués aux services publics de l'eau et de l'assainissement, <http://lesrapports.ladocumentationfrancaise.fr/BRP/054000372/0000.pdf>, p.26

biçimde kullanılmalı ve sivil toplumu da dahil ederek, hizmet alanındaki halktan karar aktörü olarak yararlanmalıdır.

2. Özelleştirme süresi 10 yıl ile sınırlanmalıdır. Rekabetin daha etkin olması için, özelleştirme kontratı işletmecilik fonksiyonlarına (üretim, abone yönetimi, bakım, atıksu arıtma, vd) göre bölünmelidir. Böylece yeni şirketler özelleştirilecek bölümlere talip olabilirler.⁵⁹
3. Kamu otoritelerinin su özelleştirme kontratları yapmak için gerekli araştırmaya yeterli kaynak ayırmamaları ve/veya bazen neyi nasıl yapacaklarını bilmemeleri kamunun avantajı ile özel sektörün etkinliği arasında denge kurulamamasının temel sebeplerinden birisi olmaktadır. Bundan dolayı, yerel kamu yönetimlerine teknik ve hukuki danışmanlık hizmeti vermek üzere, merkezi bir uzmanlık kuruluşu kurulmalıdır. Fransa'daki Epl d'eau (Yerel Kamu Su İşletmeleri Federasyonu) gibi bir örgütlenme de kamu su işletmeciliğinin uzmanlık, deneyim ve görüş alış verişleri için çok yararlı olabilir.

Suyu piyasalaştırma oyunu oynayan çokuluslu su tekelleri karşısında yerel yönetimlerin teknolojik, yönetsel, finansal ve enformatik yetersizlikleri var. Bu asimetriyi aşmak için ilişkileri sıkı bir yerel yönetimler birliği veya araştırma merkezi ihdas edilmesi gerekiyor.

4. Eğer su sektöründe bir özelleştirme yapılacaksa, geçmişte İsveç'te özelleştirme yapmakla görevlendirilen dışarıdan "düzenleyiciler-regülatörler" gibi bir karar verici atanıp, su işletmesinin bütün hesapları bu otoritenin incelemesine açılarak, kamuoyu ile etkili bir iletişim içerisinde olması sağlanabilir. Böylece sivil toplumun da sürece müdahil olması kolaylaştırılmış olur. Özelleştirme olaylarında sık karşılaşılan demokratik açık yaratılması sakıncası da

⁵⁹ Le vote du Syndicat des Eaux d'Île de France, Les 144 maires doivent en finir avec une facture abusive, <http://www.quechoisir.org/communiques/Les-144-maires-doivent-en-finir-avec-une-facture-abusive/7124462A7C2569F9C125751B003F3CF0.htm>

nispeten azaltılabilir. “İsveç’te regülatörler güçlü yetkilere sahip değil. Hiçbir durumda fiyat tavanı belirleme ve rant dağıtma gücü yok... bütün gücü dayandığı kamuoyu nezdindeki itibarıdır ve kararı çok etkili olmaktadır.”⁶⁰ Özel işletmeler ile onları kontrol eden kamu otoriteleri arasındaki ilişkiler, çoğu durumda enformasyon açığı sebebiyle problemlili hale gelmektedir. Bu açığı kapatmak için özelleştirme kontratlarına işletmenin maliyet verilerini açıklaması yükümlülüğü konulmalıdır.

Yerel yönetimlerin su hizmetini nasıl verecekleri konusunda bir tercih özgürlüğüne sahip olmaları, ancak, genel çıkarma yaratma kaygısı olan dinamik ve güçlü kamu işletmelerinin özelleştirmeye karşı sağladıkları alternatif varsa mümkündür.⁶¹ Kötü yönetilen, kısa vadeli politik rant kollama aracına dönüştürülen veya hızla ve gecekondulararak büyüyen kentlerde yeterli kaynaklarla desteklenmeyen kamu su işletmeleri özelleştirme gerekçelerini güçlendiriyor. Çünkü bu durumda kamu su işletmeleri hizmet arzında yetersiz kalıyorlar. Dahası, talebi yönetemedikleri için yetersiz kamu kaynaklarının etkisiz kullanımına yol açıyorlar. Su özelleştirmelerine karşı en güçlü itiraz verimli kamu su işletmelerinin varlığıdır.

Su özelleştirmesinin sosyo-ekonomik bir analizi

Çokuluslu 4 su şirketinden 3’üne sahip Fransa’da su hizmetlerinin özelleştirilmesi ilginç bir hikayedir: Bu ülkedeki yerel politikacılar, kendi yönetim dönemlerinde popülist politikalar uygulamak ve bunun için kendilerine kaynak yaratmak amacıyla, su hizmetlerini 60’lı yıllardan itibaren özelleştiriyorlar. Aradıkları kaynağı su şirketlerine borçlanarak elde ediyorlar. Bu şirketlerden “giriş hakkı” diye bir borç alıyor, şehrin görüntüsünü iyileştiren harcamalar yapıyor, yerel vergileri arttırmayarak halkın hoşnutluğunu kazanıyorlar. “Giriş hakkı”, su hizmetinin özelleştirilmesi karşılığında, özel su şirketlerinin yerel yönetimlere, borç olarak bir ödeme yapması manasına geliyor. Şu

⁶⁰ Claude Henry, dans le témoignage SERVICES PUBLICS ET CONCURRENCE, Les leçons des expériences européennes, <http://www.anales.org/gc/1998/gc09-98/4-15.pdf>, p.14

⁶¹ Charte du réseau des Entreprises publiques locales de gestion de l’eau, <http://www.semerap.net/fr/pdf/Arpege.pdf>, p.3

halde bu, su kullanıcılarının faturalarla ödediği bir tür yerel bir vergi oluyordu. Özel işletmeler giriş hakkı olarak ödedikleri miktarı kontrat süresince su fiyatlarına katarak geri alıyorlardı. Böylece su şirketleri yerel yönetimlerin gizli bankası rolü oynadılar, onları borca batırdılar. Bu sistem 1995'te yasaklandı ise de başka bir isim altında yeniden ortaya çıktı. Bu mekanizmayı kullanan özel şirketler, yerel yönetimler borcunu ödeyemediği sürece, su hizmetinin yeniden kamuya dönmesini önleyebiliyorlar. Su tarifelerini yüksek tutarak büyük karlar elde ediyorlar. Sürecin böyle gelişmesinde su yönetiminin dağıtık kamu kuruluşlarına bırakılması, özelleştirme konusunda bir merkezi yönetim kurulmaması, halka danışma mekanizması yaratılmaması, yerel yöneticilerin merkezi yönetimin vesayetinden kurtulmak istemeleri de etkili oluyor. Kısacası, çokuluslu su şirketlerinin karargahı olan Fransa'da, özelleştirme ekonomik rasyonaliteden daha kuvvetli faktörlere bağlı olarak gelişiyor.⁶² Bir yandan su kullanıcıları üzerindeki tarife yükü artıyor, diğer yandan da demokratik açık genişliyor. Çünkü, halkın tercihlerine aykırı bir hizmet yapılanmasının meydana geliyor ve yerel otorite bunu tersyüz edecek inisiyatifini elinde tutamayabiliyor.

Kamu su işletmeleri özelleştirilirse, bunları, üretilen hizmetin doğası gereği, rekabetçi özel işletmeler haline dönüştürmek mümkün değildir. Özel tekeller ise, baskın konumlarından yararlanarak, borsada kağıtlarının en yüksek değeri kazanacağı karlılık düzeyini tutturmaya çalışırlar. Bu, tekeli bir işletmenin, salt firma karını maksimize etmesinden daha farklı bir şeydir; tekelinin baskın konumunu tüketiciler aleyhine daha fazla kullanmasını kışkırtır. "...piyasa ve rekabet olmaksızın bir tekelin düzenlenmesi çok zordur. Çünkü düzenleyici, düzenlemekle yükümlü olduğu işletmenin durumuna uygun kararlar almasını engelleyen enformasyon asimetrisi ile karşı karşıya kalır."⁶³ Burada sözü edilen enformasyon asimetrisi en açık ve yoğun biçimde su sektöründe söz konusu olmaktadır.

⁶² Marc Laimé, L'eau publique/privée (2) : les dérivés d'un service public décentralisé, <http://blog.mondediplo.net/2007-02-09-L-eau-publique-privée-2-les-derives-d-un-service>

⁶³ Marcel Boiteux, dans le témoignage SERVICES PUBLICS ET CONCURRENCE, Les leçons des expériences européennes, <http://www.annales.org/gc/1998/gc09-98/4-15.pdf>, 5-6

“Rekabet bir yeniliğin motoru olduğu zaman, en iyilerin piyasada kalmasını sağlayan bir ayıklama sürecine oturduğu zaman yararlıdır. Yenilik ve iyi olmayanları ayıklama perspektifi yeterince kuvvetli olmadığında, rekabet zarar verir. Sabit maliyetleri katlar, piyasa payı üzerinden boşu boşuna mücadeleye sürükler, bazen içinde yer aldığı piyasanın şartlarını bozar.”... Piyasa üzerine rekabetin yerine piyasacı rekabet geçirilebilir. Böyle olduğunda, göstergeler üzerinden rekabet ediliyor ve kamu monopollerinin özel işletmelere satılmasından iyi sonuç alınabiliyor. Londra toplu ulaşım sisteminde bu yöntem uygulandı. Özelleştirilmeyen hatlarda da daha iyi sonuç alındı.⁶⁴ Bu görüş, özelleştirmenin en uç noktasında dahi, su işletmelerinin özelleştirilmesinin savunulamayacağına gayet iyi bir gerekçe sağlamaktadır. Gerçekten, kamu hizmeti üreten, ama karşılaştırma göstergeleri türetilmeyen bir faaliyet alanında tekellerin özelleştirilmesini savunmak, salt sosyal refah açısından değil, ekonomik rasyonelite açısından da yanlıştır. Su işletmelerinin özelleştirilmesi bu açıdan son derece yanlıştır.

Bunun açık bir örneği İngiltere’de gerçekleşmiştir.⁶⁵ İngiltere’de 18 anonim şirket 10 su işletmesinde tüm ülkenin su ve sıhhi kullanma suyu işlerini yapıyorlar. Bunların her biri kendi faaliyet bölgelerinde tek el konumundalar. Bu ülkede su piyasası su fiyatlarına tavan konularak ve işletmeler arasında karşılaştırma yoluyla rekabet sistemi kullanılarak düzenlendi. Böylece tek el işletmelerin maliyet konusunda duyarlılığı arttırıldı ve fiyatların azalması sağlandı. Umulan verimlilik kazançlarının hesaba katılması ve rate of return benzeri bir sistem sayesinde, fiyatların ayarlanması, işletmelerin rasyonel yatırım yapmalarını mümkün kıldı. Fakat şirket sayısının azalması ve maliyetler üzerinden karşılaştırma yapma zorluğu bu sistemi hızla tıkadı.

Etkili bir su yönetimi iklim değışikliklerini de hesaba katmalıdır. İklimdeki bilinen dalgalanmalara bir de iklim değışikliği eklendi. Problemler daha kompleks hale geliyor...Şimdi yıllık yağış

⁶⁴ Claude Henry, dans le témoignage SERVICES PUBLICS ET CONCURRENCE Les leçons des expériences européennes, <http://www.anales.org/gc/1998/gc09-98/4-15.pdf>, p.11-12

⁶⁵ Serge Garcia, Analyse économique des coûts d’alimentation en eau potable, http://www.economie.eaufrance.fr/IMG/pdf/PROD200812aeafc0_20080327025352510.pdf, p.19-20

ortalamalarını ve sıcaklığı güvenle tahmin etmek imkansız. Dahası, yağışlardaki muhtemel değişiklikler hakkında ilave enformasyon, gelecekteki su yönetimi, tarım, enerji ve çevre için vazgeçilmez olacak.⁶⁶ İklimdeki ve yağış rejimlerindeki değişiklik ve artan tahmin gücünü su yönetiminin kamuda kalmasını gerektiren çok güçlü yeni bir gerekçe yaratmaktadır. Çünkü, özel su işletmecileri, su kaynaklarının daraldığı dönemlerde, su fiyatlarını yükseltmek için itirazı güç bir bahane ele geçirmiş olacaklar ve tüm tekellerden daha fazla tekeli rantı kazanma fırsatı yakalayacaklardır. Olumsuz iklim ve yağış koşullarını tekeli işletmelerin ranta çevirmemesi kapitalist kültürde rasyonel değildir. Su darlığı kadar büyük ve ona ilave bir problem yaratacağı kesin olan böyle güç bir durumla karşılaşmamak için, su tedarikinin piyasaya bırakılmaması gerekir.

Su özelleştirmelerinde vaad edilen kamu çıkarları gerçekleşmiyor. Çünkü, kamu şirketleri, işletmecilik açısından rasyonel kalarak, sıfır kar noktasında faaliyetlerini yürütebilirler. Oysa özel şirketler kullandıkları kredilerin maliyetlerini ve hissedarlarının beklentilerini hesaba katmak zorundadırlar. Piyasasına girdikleri ülkelerdeki kur ve diğer fiyat hareketlerinin yarattığı ticari riskleri hesaba katarlar. Ayrıca, meydana gelebilecek siyasal ve sosyal riskleri de dikkate alırlar. Böyle olunca, elde ettikleri faaliyet sonuçlarının yüksek olması gerekir. Verimlilikleri yüksek olsa bile, yükselttikleri verimlilik, yabancı şirketleri, dünya ölçeğinde rekabet içerisinde oldukları diğer şirketlerle karşılaştırmalı faaliyet sonuçlarından tatmin etmeyebilir. Bu yüzden, pek çok özelleştirme olayı tersyüz olmaktadır.⁶⁷ Burada su özelleştirmelerinin toplum aleyhine işlemlerini kaçınılmaz kılan bir faktör söz konusu edilmektedir. Kalkınmakta olan ülkelerde ekonomik istikrarsızlık, siyasal belirsizlik ve sosyal rahatsızlık riski gelişmiş ülkelere nispetle daha da yüksektir. Çokuluslu su tekelleri, bu ülkelerde karşılaşılabilecekleri ekonomik, siyasal ve sosyal riskleri işletmecilik imtiyazı elde ettikleri kentlerdeki su fiyatlarına yansıtırlar. Böylece, özelleştirilen su işletmeleri, çokuluslu su tekellerinin kalkınmakta olan ülkelerdeki riskler üzerinden de para kazanmalarını sağlar.

⁶⁶ Asit K. Biswas, Cecilia Tortajada, L'eau et l'OCDE, http://www.observateurocde.org/news/fullstory.php/aid/2123/L_eau_et_l_OCDE.html

⁶⁷ Ahmet ATILGAN, Özelleştirme Raporu, Hizmet-İş Sendikası yayını, 2006, Ankara, s.36-37

Su sektöründe bilanço veya etkinlik anlamında başarısız çok sayıda kamu işletmesi elbette vardır. Ancak bu, kamu işletmelerinin kategorik olarak başarısız oldukları ve özelleştirilmeleri gerektiği manasına gelmez. Kamu işletmelerinin daha verimsiz olup olmadıkları ciddi bir araştırma ve tartışma konusudur. Şöyle bir özetleme öğretici olabilir:⁶⁸ Özelleştirmenin öne çıktığı yıllarda kamu işletmelerinin daha verimsiz olduğu tartışmaları tüm dünyada önem kazandı. Kamu işletmelerinin daha verimsiz olduğu önyargısı baskın hale geldi. Bir yandan da hükümetler kamu finansmanını güçlendirmek istiyorlardı. Bu durum özelleştirmeye müsait bir ortam yarattı.

Peki gerçek nedir?

Bu konuda iyi bilinen ve sık karşılaşılan örnek Fransa'nın Grenoble kenti su işletmesinin özel sektördeki ve kamudaki faaliyet sonuçlarıdır. Grenoble'da 1988-1995 arasında, özel işletmecilik döneminde, su tarifeleri frank üzerinden sabit fiyatlarla %102 arttı. Buna mukabil, 1995-2003 arasında tarifeler hiç artmadı. 2004-2005 yıllarında reel fiyatlar azaldı. Hizmetlerin kalitesi yükseldi ve uzun dönemli bir perspektife oturtuldu. Bugün bakım ve yenileme çalışması önceki döneme göre 3-4 kat arttı. Kullanıcılar tavsiye ve uyarılarla eğitilerek konutlarda su tüketimi %20 azaldı.⁶⁹

Yatırımlar 3 katına çıkıyor. Su fiyatları 1990-95 arasında sabit fiyatlarla %25 artıyor, 95-2001 arasında %8.5 azalıyor. 2002-2007 arasında %4 artıyor, son 2 senede özel sektördeki fiyat düzeyine ulaşıyor. Hatta 2009 itibariyle fiyat, özel şirket fiyatının en yüksek düzeyine göre %2.5 kadar daha yüksek gerçekleşiyor.⁷⁰

Teorik plandaki iddiaların aksine, ampirik araştırmalar verimlilikle kamu veya özel sektör işletmeciliği arasında kesin bir ilişki

⁶⁸ Richard Bozec, L'analyse comparative de la performance entre les entreprises publiques et les entreprises privées : le problème de mesure et son impact sur les résultats, introduction <http://www.erudit.org/revue/ae/2004/v80/n4/012130ar.pdf>, p.2-3

⁶⁹ Retour à la source : la remunicipalisation du service de l'eau à Grenoble, France http://www.partagedeseaux.info/article474.html?id_mot=291

⁷⁰ Le processus de remunicipalisation de l'eau Grenoble, d'une DSP à une régie en passant par une SEM - Jacques Tcheng, directeur général, Régie des eaux de Grenoble, http://www.eaudeparis.fr/jsp/site/Portal.jsp?page_id=260

bulduğunu gösteremiyor. Özel su işletmeleri karlarını yükseltmek için rüşvet verme, maliyetleri şişirme ve hileli faturanlandırma gibi yöntemlere başvurarak tüketiciler aleyhine kuvvetli bir etkinsizlik yaratıyorlar. Buna çokuluslu su tekellerinin vatani ve sektörün özelleştirme savunucusu Fransa'dan ilginç örnekler verilebilir.⁷¹

Su işletmesinin Grenoble'da kamuya dönmesi Fransa'da ilk olaydır. Belediye başkanının yolsuzluktan dolayı 1995 sonunda mahkum olması üzerine, önce özel su işletmeciliğinden karma işletmeciliğe, sonra 2000 yılı başından itibaren tamamen kamu su işletmeciliğine geçildi. Bazı kasabalarda benzer gelişmeler olduysa da Grenoble örneği yaygınlaşmadı.

2001'den beri Fransa'nın Grenoble kentinin suyu bir kamu işletmesi tarafından yönetiliyor. Daha önce özelleştirme kararı yüksek düzeyde yolsuzluklarla alınmış, su işletmesi kamu-özel ortak şirketine devredilmişti. Belediye başkanı şahsen 2.7 milyon euro çıkar elde etmişti. Diğer şirketlerine verilen tedarik kontratları, hileli tariflendirmeye, bilanço hileleri ile, özelleştirme, ana şirket olan Suez için karlı bir yatırım olmuştu. Fakat, 25 yıllık olan kontrat iptal edildi. Belediye meclisinde çoğunluğun değişmesi, yerel su hareketi tarafından kuvvetli bir kampanya yönetilmesi ve bir dizi adli kovuşturma yapılmasından sonra, su yönetimini şehir kendi ellerine almaya karar verdi. Belediye başkanı ve Suez'in önemli yöneticileri hapis cezalarına ve ağır para cezalarına çarptırıldılar. Özelleştirmenin ve su tarifelerinin yasa dışı olduğu açıklandı.

2001'den bu yana su şirketi finansal bakımdan özerk, tüzel kişiliği olan bir hukuki statüye sahip. Bu durum belediye meclisi karşısında işletmeye özerklik sağlıyor. Yönetimin yeniden kamuya geçirilmesi su fiyatlarında istikrar ve yatırımlarda artış sağladı. Taşeronun yerine şirket imkanları ile hizmet verilmesi ekonomi yarattı ve işletme kar elde etmek üzere yapılandırılmadı. Fakat Grenoble hadisesi, kamu işletmelerinin sadece ekonomik etkinliğine dair ilginç

⁷¹ Vers une gestion publique et progressiste de l'eau en Europe, Quelques cas remarquables, http://attac92clamart.free.fr/autre/IMG/pdf/Vers_une_gestion_publicque_et_progressiste_de_l_eau_en_Europe_-_Quelques_cas_remarquables-Fr-Sep_2009.pdf, p.11-12 ; Remunicipalisation de l'eau en France, Questions / Réponses, <http://www.france-libertes.org/IMG/pdf/eausite.pdf>

bir örnek değil. Yeniden kamu yönetimine alma sürecinde su işletmesi demokratikleştirildi. Yeni şirkette, belediye meclisinden 6 seçilmiş temsilcinin yanı sıra, sivil toplumdan nitelikli 5 uzman, yönetim kurulunda üyeler. Bunlar belediye meclisi tarafından atanıyorlar. İşletmenin iletişim politikasında büyük bir değişiklik yapıldı. Kullanıcıların ve toplumun doğru enformasyona ulaşması belirgin biçimde iyileştirildi. Grenoble’de suyun yeniden kamu işletmesine geçmesi, bir işletmenin kar gözetmeyen bir perspektifte ve toplumun kontrolü altında yeniden yapılanmasına bir örnektir.

Grenoble su işletmesi Fransa’da tek yeniden kamuya alma örneği değil. Küçük boyutlu bazı şehirlerde de özel işletmeler tarafından yönetilen su hizmetleri kamu yönetimine alındı. Bunlarda yurttaşların çeşitli katılım yöntemleri uygulandı.

8500 nüfuslu Neuchâteau kasabasında 2001’de, 8 bin nüfuslu Venelles kasabasında 2002’de, 25 bin nüfuslu Castres kasabasında 2004’te su işletmesi kamuya geçirildi. Bu kasabalarda su fiyatları %20 veya daha fazla düştü, yatırımlar 3 kat arttı, kayıp oranı %15 azaldı.

2010’da bugün, 5-6 yıl sonra, kamu işletmeciliğinin sonuçları görülebiliyor: Daha fazla yatırım, daha az kayıp, daha ucuz su, tüketici derneklerinin de rol aldığı daha fazla kontrol...Demek ki, kamu su işletmeciliği mümkün imiş. Bazı önemli kentlerin belediye başkanları su işletmesini kamuya geçirme kararlarını ilan ettiler. Bu kararlar 2014-2017 yıllarında ancak gerçekleşebilecek.

İsviçre’nin Cenevre Kantonu halkı bir referandum sırasında, 2006 tarihli anayasaya su tedarikinin kamu monopolü olacağını zorunlu kılan bir paragraf eklediler. 2007’de diğer 6 İsviçre belediyesi ACME bildirisini imzaladılar. Bu deklarasyon kamunun su üzerinde kuvvetli kontrolünü ve tüm kararların katılımcı biçimde alınmasını öngören hareketleri destekliyor.⁷²

Kamu işletmelerinin nihai amacı kar etmek değildir. Bunların amaçları maliyetlerini yükseltebilir veya gelirlerini azaltabilir. Bu

⁷² Vers une gestion publique et progressiste de l’eau en Europe, Quelques cas remarquables, http://attac92clamart.free.fr/autre/IMG/pdf/Vers_une_gestion_publicque_et_progressiste_de_l_eau_en_Europe_-_Quelques_cas_remarquables-Fr-Sep_2009.pdf, p.21

anlamda ekonomik rasyonaliteleri yoktur. Dolayısıyla, performans karşılaştırmalarının özel işletmeler lehine çıkacağı daha baştan bellidir. Bu durumda kamu-özel karşılaştırması için ölçme probleminin aşılması gerekiyor.

Bazı teorik çevreler, politikacı ve bürokratların kamu işletmeleri üzerinden kendi amaçlarını gerçekleştirmelerinin bu işletmelerde ek maliyetler yarattığını ifade ediyorlar. Bu etki karşılaştırma analizlerinde ölçülemez. Bilanço anlamında karlılığa karşılık gelen sosyal avantajları değerlendirip sayısallaştırmak mümkün değildir. Ayrıca, konuya ilişkin araştırmaların çoğu özel işletmeciliği destekleme amaçlı olabilir.

Kamu işletmelerinin daha düşük verimli olduğu sonucunu veren bir çok araştırma, bunların ticari etkinsizliğine karşılık sağladığı sosyal yararları ya hesaba katmıyor, yahut bunları değerinden daha az gösteriyor. Kamu işletmelerinin mülkiyet değiştirmesi ile daha etkin olduğunu göstermeye çalışan araştırmalar, bu sebeple meydana gelen sosyal-politik kayıpları hesaba katmadıkları sürece manasızdır. Kısacası, eğer kamu işletmelerinin hükümetçe öncelenen bir kısım görevleri varsa, bu görevler gelir azalması veya ek maliyet şeklinde işletme faaliyetlerine yansıtacağından, kamu işletmelerini özel işletmelerle karşılaştırmak doğru değildir. Yani bu karşılaştırma aynı durumdaki iki şeyin karşılaştırması olmaz. Tabii, kamu işletmelerinin ürettiği sosyal faydanın bilanço anlamındaki kayıplara denk olup olmadığı da hesaplanamaz. Ayrıca, politikacılarla bürokratların kamu işletmeleri üzerinden çıkar alışı verişinde bulunmaları, hatta yolsuzluğa bulaşmaları olmayan şeyler değildir. Kamu işletmeleri istihdam yaratma veya bölgesel kalkınma amaçları güdüyor olabilirler. Ticari rekabetin mümkün olduğu faaliyet alanlarında bile, kamu işletmeleri pahalı satın alma veya ucuz satma görevi yükümlenmiş olabilirler. Ticari amaçlar güden kamu işletmeleri de doğrudan doğruya kar maksimizasyonunu amaçlamazlar. En fazla, karlarını iyileştirme amacı güderler. Bütün bu kısıtlar altında da yapılırsa, rekabetçi piyasalarda kamu ve özel sektör işletmelerini karşılaştırma zorluğu nispeten azalmaktadır. Bu yapıldığında ya bir grup kamu işletmesi ile özel işletme karşılaştırılmakta, ya da kamu işletmelerinin özelleştirme öncesi ve sonrası faaliyetleri karşılaştırılmaktadır. Fakat, su gibi, illa tekeli işletmelerin faaliyette bulunabileceği bir sektörde kamu işletmeleri ile özel işletmeleri karşılaştırmak çok problemlidir.

Su işletmeciliğinin kamuda daha başarılı olduğunu savunan araştırmalar daha yakın yıllara aittir. Özel sektörde daha başarılı örnekler gösteren araştırmalar ise 80’li yıllara aittir.

Bazen araştırmacıların ideolojik tercihleri sonuçlar üzerinde etkili olur. Neo-liberal bir araştırmacı kamu işletmelerini verimsiz gösterecek yöntemler seçebilir.

Yukarıdaki analize eklenebilecek husus şudur: Politikacı ve bürokratlar çıkar alış veriş ve yolsuzluğu özel işletmeler üzerinden daha kolay yapabilirler. Kamu işletmelerinde bu bakımdan görülen olumsuzluklar su özelleştirmeleri lehine bir argüman olarak kullanılamaz. Esasen bu konudaki tüm argümanlara karşı daha güçlü veya eşit güçte argümanlar vardır.

Fakat, diğer yöntemlerle yapılan özelleştirmelerde büyük başarısızlıklar ortaya çıkınca, çokuluslu su tekellerinin vatani Fransa’da geliştirilen kamu-özel sektör ortaklığı (partenariat public-privé/PPP), yeni bir yöntem olarak yayılmak isteniyor. Esasında bu yöntem su işletmeciliğinin risk, sorumluluk ve mali yüklerini kamuya, avantajlarını özel sektöre aktarmaktadır. Fransız Kalkınma Ajansı’na bağlı Kalkınma için Finansman Kuruluşu Proparco’nun Özel Sektör ve Kalkınma adlı dergisinin su yatırım ve tedarikini piyasalaştırmacı bir optikten analiz eden makalelerle çıkan, “Kalkınmakta Olan Ülkelerde İçilebilir Suya Ulaşımında Özel Sektörün Rolü Nedir?” konulu ve Temmuz 2009 tarihli 2. sayısından bazı görüşler aşağıda not edilmiştir.⁷³ Genellikle özelleştirme ve özellikle PPP uygulamalarına yönelik bazı değerlendirmeler, suyun piyasalaştırılmasına karşı çıkanların gerekçelerine destek sağlayan saptamalar niteliğindedir. Bu saptamaların özelleştirmeci bir optikten yapıldığına dikkat edilmelidir.

“PPP’lerin yakın tarihi, artan sayıda başarıları örtmeye dönük ve medyatize edilmiş çok sayıda başarısızlık örneği ile örüldü.” (s. 2)

“Kalkınmakta olan ülkelerde PPP uygulamasının kent su hizmetlerinde etkinliği tartışmalıdır.” (s. 3)

⁷³ http://www.proparco.fr/jahia/webdav/site/proparco/users/bverdeaux/public/Secteur_privé_developpement/PDF/ProparcoRevue%2002FR%20WEB.pdf

“Su sektöründe toplam özel yatırım tutarı hayal kırıcı olmasına rağmen, PPP projeleri son 15 yılda 24 milyondan fazla insanın suya ulaşmasına imkan verdi.” (s. 4)

“Pek verimli olmayan su hizmetlerini yeniden yapılandırmak için kamu düzenlemesi kabul edilebilir bir tercihtir. Kalkınmakta olan ülkelerde iyi yönetilen kamu su hizmetleri var.” (s. 5)

“Kalkınmakta olan ülkelerdeki 20 yıllık PPP deneyim bilançosu çelişkilidir...Finansman açığı, büyük semtlerin kenarında yerleşik yoksul halklar aleyhine olarak, daha önce hizmet götürülmüş semtlerde şebekeye bağlamaya sevk etti...Halkın fatura ödeme kapasitesindeki yetersizlik de şebekeye bağlama politikasının ilerlemesini durdurdu...” (s. 6)

“Özel sektörün gelmesi gelir dağılımındaki olabilen adaleti de bozuyor. PPP’ler daha önce şebekeye bağlanan zengin semtlere yoğunlaşıyor diye suçlanıyor...Bu krema etkisi kalkınmakta olan ülkelerdeki özelleştirme karşıtı ideolojik öfkeyi ve kamuoyunda bu reformların olumsuz algılanmasını açıklıyor...Bu reformlar, 2003’te 18 Latin Amerika ülkesinde 19 bin denek üzerinden yapılan bir araştırmaya göre, %80 oranında olumsuz bir kamuoyu yaratıyor... PPP’lerin çoğunda en yoksul tüketiciler kaybedenler oldular...En yoksul halkın politik temsil açığı var. Bu durum özelleştirme sürecinde politik ve ekonomik seçkinlere avantaj sağlayan yolsuzluklarla daha da şiddetleniyor ” (s. 7)

Son yıllarda PPP uygulamalarında “önemli sonuçlara ulaşıldı. Fakat, aynı zamanda, tüm tarafların hoşnutsuzluğuna ve PPP kontratlarından bir kısmının vaktinden önce iptaline yol açan çok sayıda çatışma da görüldü.” (s. 9)

Şimdilerde piyasacılar arasında PPP’lerin yerine 4P olması gerektiği ifade ediliyor. 4P’de gelecekteki müşteriler, belediyeler, düzenleyici kurumlar, sivil toplum temsilcileri, imtiyazlı şirketin, kalkınma ajanslarının ve uluslar arası organizasyonların içerilmesi öneriliyor. Böylece suyu piyasalaştırma sürecine daha geniş bir onay yaratılacak! (s. 9-11) Bu 4P quadrilogue diye kavramsallaştırılıyor. (s. 14-16) “Özel işletmeciler bu çoklu (quadrilogue) diyalogda esas

rolü oynuyorlar. Çünkü hizmetlerin maddi araçlarına onlar sahip... Bunlar, maddi ve ekonomik verileri diyalog yoluyla vizyonun özüne yerleştirecekler, diğer karar aktörleri de, eşitliğin olmazsa olmaz öteki öğeleri ile birlikte yapılacak olan vazgeçilmez hizmetleri geliştirecekler.” (s. 15) ...Çoklu diyalogda söz alan ticari “aktörler, mesela su yönetimine ilişkin ekonomik ve finansal gerekler konusunda farklı aktörleri duyarlı hale getirmeye imkan veriyor”, hizmetlerin ticari mantığını güçlendiriyorlar. (s.16) Esasında bu quadrilogue temel hizmetlerin ticarileştirilmesi gereğine kamuoyunu ikna etmek için kullanılan bir yöntem oluyor. Yani, özel sektör sahip olduğu enformasyon üstünlüğünü ve finansal gücü kullanarak diğer katılımcıları temel hizmetlerin piyasalaştırılmasına ikna edecek.

“Gelişmiş ülkelerde ‘su suyu öder’ prensibi genellikle uygulanıyor. Kalkınmakta olan ülkelerde ise bu gerçekçi değil. Bu ülkelerde büyük yatırımlar yapılması gerekiyor. Maliyetlerin kabul edilebilir düzeyde karşılanması kavramı tüm maliyetlerin karşılanması prensibinin yerini almalıdır.” (s. 20)

Su sektöründe “İmtiyaz sözleşmesi veya kiralama yoluyla özel işletmeciye bırakma kararı genellikle hatalı alındı. Kamu işletmeciliğinin çözüm bulmakta yetersiz kalması karşısında özel işletmecilere başvurulması doğru değil. Çünkü, kamu işletmecileri kronik olarak yetersiz, özel işletmeciler ise her zaman en iyisini yapmaya yetenekli değil.” (s. 23-24)

“İçilebilir su, her toplumun kendisine özgü sosyal, politik ve kültürel bileşenlerini taşıdığı yadsınamaz temel bir kamu malıdır. Böyle bir hizmeti iyi yönetmek, kurumsal mekanizmaların ve yerel düşünce biçimlerinin derin biçimde kavranmasını, hizmetin niteliği konusunda tam bir uyumu gerekli kılar.” (s. 24)

“Uluslar arası işletmeciler, zayıf ekonomik çıkar sağlayan, buna mukabil, kayıt dışılıkları ve yerleşim alanlarının anarşik nitelikleri ile önemli riskleri haiz olan yoksul halka ilk zamanlar, hizmetlerini uydurmakta geç kaldılar ve bunları görmezden geldiler...En yoksulların suya ulaşmasında özel sektörün doğrudan etkisi son 15 yılda çok sınırlı kaldı. 15 senelik deneyim çeşitli aktörleri uyum sağlamaya yöneltti ve değişikliklerin etkileri uzun dönemde hissedilecek.” (s. 26)

Dünya Bankası su sektöründeki proje ödünçlerini 2002'den 2005'e 546 milyon dolardan 3 milyar dolara çıkarttı.⁷⁴

Su özelleştirmesi çokuluslu su tekellerine çok geniş bir pazar alanı yaratacaktır. Olağanüstü karları gizlemek için çok müsait bir alandır. Bu sebeple, sektörün özelleştirilmesi lehine akademik, politik ve medyatik her türlü rasyonelleştirme yapılmaya çalışılmaktadır. IMF, Dünya Bankası, AB, G7, OECD gibi küresel düzenleyiciler de özelleştirmeyi kuvvetle destekliyorlar. Bunların temel argümanı, özelleştirmenin özellikle su hizmetinden yoksun olan veya yeterli su hizmeti alamayan yoksullar lehine olacaktır. Ancak bu argüman, tilkinin ağaçtaki horozu yere indirmek için söylediği serenatlara benzemektedir. Dünyada çok sayıda ürkütücü özelleştirme örneği gerçekleşmiştir.

Başarisiz özelleştirme örnekleri

1. Manila⁷⁵

Hükümet Manila'da su hizmetlerinin özelleştirilmesini Filipinler'de bu sektörde gelişmekte olan krize uygun bir çözüm olarak övüyor, özelleştirme sonrası 5 yıl süre ile tarifelerin yükselmeyeceğini vaad ediyordu.

Başkent Manila'nın batı yakasında su işletmeciliği, IMF ve Dünya Bankası'nın desteğiyle, 1997'de özelleştirildi. İmtiyaz süresi 25 yıl idi. Özelleştirmeyi ülkedeki en güçlü ailelerden birisi ile Fransız çokuluslu su tekeli Suez'in ortağı olduğu Maynilad şirketi aldı. Kontratta özel

⁷⁴ Anil Netto, Le secteur privé toujours à la conquête des marchés de l'eau, <http://www.suisse.attac.org/Le-secteur-prive-toujours-a-la>

⁷⁵ Marjolaine Normier, http://risal.collectifs.net/spip.php?page=imprimer&id_article=2209;
Les femmes et la privatisation de l'eau, http://www.citizen.org/cmep/article_redirect.cfm?ID=12084;
<http://www.amisdelaterre.org/Le-fiasco-de-la-privatisation-de-l.html>; Maynilad (SUEZ) met fin à la concession d'eau de la ville de Manille, <http://www.edubourse.com/finance/actualites.php?actu=10367>;
Lise Breuil, Renouveler le partenariat public-privé pour les services d'eau dans les pays en développement, <http://pastel.paristech.org/979/01/TheseLB.pdf>, p.142-143;
Simon Petite, Privatisation de l'eau à Manille: les habitants trinquent <http://www.lecourrier.ch/index.php?name=NewsPaper&file=article&sid=37560>;
Anil Netto, Le secteur privé toujours à la conquête des marchés de l'eau, <http://www.suisse.attac.org/Le-secteur-prive-toujours-a-la>

şirketin yapacağı yatırımlar ve hizmet iyileştirmeleri belirlenip takvime bağlanmıştı. Buna göre, %62 olan su şebekesine bağlanma oranı 2001'de %87.4'e, 2006'da %97.1 çıkarılacaktı. Sıhhi altyapı şebekesi genişletilecek, su kalitesi iyileştirilecek, kayıp-kaçak oranı 1999'da %42'ye düşürülecekti. Gerçekleşme bundan çok farklı oldu. Kayıp-kaçak oranı 2003'te %68.1 idi. Su fiyatları aşırı yükselttilince şebekeye kaçak bağlanma arttı. Ekonomik krize sürüklenen ülkede 1997'den Ekim 2002'ye su fiyatı dolar bazında tam 3 kat yükseldi. 2003'te aylık geliri ortalama 120 dolar civarında olan halkın, ayda 20 metre küp su kullandıysa, gelirlerinden %10'u su faturalarına gidiyordu. Bu ödemenin %40'ı kontrat dışı yüklerden kaynaklanıyordu. 2002 itibariyle, 5 senede güya 1.4 milyon kentli su şebekesine bağlanmış, şebekeye bağlanan nüfus yetersiz de olsa arttırılmış, oran %84'e çıkarılmıştı, ama su basıncı zayıftı, günde sadece birkaç saat akıyordu. Şebeke suyu içilemeyecek kadar kötüydü. 100 yıldır görülmeyen kolera Kasım 2003'te yeniden ortaya çıktı. Hizmet üretimindeki yetersizlikler özellikle kadınların iş ve aile hayatlarını kötü etkiliyordu.

Böylesine olumsuz bir işletmeciliğe rağmen, özel şirket angajmanlarını azaltmaya, su fiyatlarını yükseltmeye çalışıyordu. Güney Asya'da meydana gelen ekonomik kriz şirketin kullana kullana bitiremediği bahanesi olmuştu. Maynilad'ın başkanı ayda 20 bin dolar maaş alıyordu. Danışmanlara yüksek maaşlar veriliyordu. Hükümet bunu ve finansal yönetiminin kötü olmasını sebep göstererek, şirketin 2002 ortasındaki %100 oranında son zam talebini reddetti. Şirket de 9 Aralık 2002'de işletmecilikten çekileceğini açıkladı. Uluslar arası tahkime gitti. Hükümet karşısında şirketin taleplerini Dünya Bankası ve Fransız Hükümeti kuvvetle destekliyorlardı. Fakat, değinilen problemler halkı o kadar tepkili hale getirmişti ki, Manila'nın su fiyatları Mayıs 2004'teki başkanlık seçim kampanyasına konu oldu. Sivil toplum ve bazı parlamenterler hareket geçtiler. Suez 7 Şubat 2003'te Maynilad'daki ortaklığını bıraktı. Nihayet, sonuçsuz müzakerelerden sonra, 24 Şubat 2004'te hükümet Maynilad'ın çoğunluk hissesini üzerine aldığını açıkladı. Suez ise, Manila'da başarılı bir işletmecilik yaptığını, ancak resmi otoritenin fiyat artırımını konusundaki kontrat hükümlerine uymadığını, bu kentten bu sebeple çekildiğini açıkladı. Bu süreçte halk aleyhine gelişen işletmecilik

problemlerine karşı hükümetin yeterince düzeltici olamadığı ifade edilmektedir. Herhalde, ülkenin en güçlü ailelerinden birisi ile karşı karşıya gelmek istememiştir. Özelleştirmelerin bu tür sonuçları bazen büyük problemler yaratabiliyor.

2. Carthagène⁷⁶

Benzer özelleştirmelerden biraz farklılık gösteren Carthagène su işletmesinde nispi bir başarıya ulaşıldığı görülmektedir. '80'li yıllardaki belediye bütçe açıkları kamu hizmetlerinin politik rant alanı olarak kullanılması imkanını yok etti. Uzun vadeli hizmetleri için planı ve finansman imkanı olmayan belediye yönetimi Dünya Bankası'nın güvenini de kaybetti. 1991'de Kolombiya anayasası su hizmetlerinin piyasalaştırılabileceğini düzenlemişti... Hükümet su hizmetlerine özel sektörü dahil etmek istiyordu. Zaten Dünya Bankası da, hem sağladığı ödünçler hem de teknik yardım sebebiyle, su hizmetlerine özel sektörün girmesi konusunda etkiliydi...Kolombiya'da o tarihte çok güçlü olan merkezi bürokrasi Carthagène ve benzer şehirlerde karma su şirketleri kurulmasına karar verdi. Bu kararın uygulanabilmesi için belediye başkanlarının sürece onay vermesi şarttı. Bir yanda da Kolombiyalı bürokrat/teknokrat kesim bu hizmetin temel kamu hizmetleri arasında olduğuna inanıyorlardı. Bundan dolayı su hizmetine özel sektörün girmesini hizmeti yaygınlaştırmanın bir yöntemi gibi gördüler. Carthagène Belediyesi'nin amacı etkisiz ve kötü su yönetimini yeniden yapılandırmak idi. O zaman 750 bin olan kentli nüfus bu yeni yapılanma ile su hizmeti alacaktı. Haziran 1995'te kurulan karma su şirketi ACUACAR'da belediyenin payı %50, İspanyol şirketi Aguas de Barcelona (AGBAR)'nın payı %45.9 idi. Kalan %4.1'lik pay yerel yatırımcılara aitti. Şirket 1995'te 26 yıllık bir yönetim ve bakım sözleşmesi yaptı. Belediye her zaman sistemin esas sahibi ve finansman tedarikinden o sorumlu. Tüm önemli kararlar belediye başkanı ile AGBAR'ın uzlaşmasını şart kılıyordu. İspanyol ortak Aguas de Barcelona (AGBAR) ise işletmecilikten sorumlu

⁷⁶ <http://www.congresafsp2009.fr/sectionsthematiques/st25/st25suite.doc>; Nubia Carranza, l'eau dans le monde, <http://www.minga.net/spip.php?article129>; Marchés, investisseurs et fournisseurs du secteur de l'eau et des eaux usées, <https://ozone.scholarsportal.info/bitstream/1873/5208/1/10311484.pdf>, p.100; http://www.iadb.org/exr/ar2006/KA_infrastructure.cfm?language=French&DETAIL=Box10&ITEMIID=10&PARID=6; <http://eau.apinc.org/spip.php?article148>, Mardi, 3 février 2004

olacak ve bu faaliyetine karşılık gelirin ve karın belli bir yüzdesini alacaktı. Dünya Bankası ve Amerikalılar arası Kalkınma Bankası (La Banque interaméricaine de développement, BID) ödünçleri ile merkezi yönetim, belediye yönetimi ve ACUACAR'ın kendi kaynakları kullanılarak su şebekesi tüm şehir nüfusuna hizmet verecek şekilde genişletildi. Yeni özel şirket işe başladığında şehrin su kalitesi bozuk, kayıp-kaçak oranı yüksek, tesisler eskimişti. ACUACAR 1994-95'te %70 kadar olan kullanıcı oranını 2008'de %99.9'a yükseltti. Bakım ve yenileme yatırımlarına önemli kaynak ayırdı. Su kalitesini iyileştirdi. Hizmet güvenilirliğini yükseltti. Hemen hemen şehrin tümüne 7 gün 24 saat su sağlıyor. ACUACAR kurulduğunda Carthagène'in kalabalık yoksul semtlerinde su eşek sırtındaki bidonlarla satılıyordu. Buralarda su, zengin semtlerdeki şebeke suyu fiyatından 10 kat daha pahalı idi. Bu son yıllarda ise dağ yamaçlarındaki semtlerde oturanlar önceki ödediklerinden beş kat daha ucuz fiyattan 7 gün 24 saat su hizmeti alabiliyorlar. ACUACAR mahalle çeşmeleri yaparak buradan alınan suyun parasını yerel toplum temsilcilerine tahsil ettiriyor. Okul ve dispenser yaptırıyor, eğitim faaliyetlerinde bulunuyor ve üniversite ile işbirliği yapıyor.

Carthagène karma su işletmesi Kolombiya Hükümetinin yenilikçi stratejisi sayesinde başarılı sonuç aldı. Yerel otoritenin kendi kendine yeterliliği, amaçların iyi tanımlanması, finansal bağımsızlık ve kamu-özel sektör yönetim modellerine başvurmakta esneklik gibi hususlara önem verildi. ACUACAR kullanıcıların ihtiyaçlarına önceki kamu işletmesinden daha fazla duyarlık gösterdi. Bütün çabasını Carthagène'in yoksul semtlerine hizmet götürmek için harcadı. Halk nezdinde büyük bir itibar kazandı. Bu, Güney Amerika'da su hizmetlerinde alışılmış bir olay değildir. Latin Amerika'daki özel su şirketlerine yönelik protestoların aksine, burada kamuoyu karma şirket lehine oluştu.

ACUACAR'la ilgili önemli şikayetler de var. Mesela şöyle deniyor: Şirkette karar alma süreci açık değildi. Kullanıcıların yönetime katılmaları etkisiz kaldı. Yerel STK'lar tarafından sık sık yolsuzluk suçlamaları yapıldı. Carthagène'deki su özelleştirmesi iyi yönetim standartlarından uzaktı. Kontratlar şaşırtıcı/anlamı kaypak, sorumluluklar karmaşık ve belirsiz, merkezdeki düzenleyici otorite

etkili denetim yapmak için yeterli kaynaklarından yoksun idi. Bu eleştirilere rağmen benzer oluşumlara nispetle başarılı sonuç alındığı görülüyor.

Fakat, bu örnekte çokuluslu su tekelleri ile iş tutmanın önemli bir riski ortaya çıktı. Suez firması yerel otorite ile bilek güreşine girişti. İştiraki olan Aguas Barcelona'yı kontrolü altında bulunduran Suez'in "zararlı etkileri" Kolombiya'da da hissedildi. Su Düzenleme Komisyonu (la Commission de Régulation d'Eau –CRAC) adlı resmi otorite karma su işletmesi ACUACAR için etkinlik normları belirleyip bir danışman-kontrolör görevlendirmişti. Bu görevlinin incelemesi sonucunda işletmenin teknik, ticari ve idari tüm problemleri açığa çıktı. Nisan 2005'te Carthagène belediye başkanı Aguas de Barcelona'nın ACUACAR'daki temsilcisine bir rapor göndererek İspanyol şirketin kontrattaki yükümlülüklerini yerine getirmedeğini, dahası, finansal yapısının bozulduğunu bildirdi. Bunun üzerine Carthagène su işletmecisi İspanyol devi Aguas de Barcelona karma su şirketi ACUACAR'daki hissesini Ağustos 2005'te satışa çıkardı. Amaç belli: %45'9 olan payını satarak ACUACAR'ı finansal açıdan daha da zor durumda bırakacak. Çünkü ACUACAR mevcut kredi sözleşmelerinin yükümlülüğünü almak ve gelecekte büyük yatırım kaynakları bulmak zorunda kalacak.

3. La Paz⁷⁷

1997'de Bolivya'nın La Paz kenti su işletmesi 30 yılına özelleştirildi, işletmecilik Suez'e verildi. Şirket hizmet kalitesini iyileştirmeyi ve şebeke genişletmeyi iletişim kampanyasının öncelikleri olarak tespit etmişti. "Yeni ekipman"dan söz etmişti. Gerçek bambaşka oldu. Sadece şebeke kanallarını beyaza boyadılar. Fakat beyaz boya su kanallarında gitgide daha sık hayvan ölüsü bulunmasını önleyemedi.

⁷⁷ <http://www.monde-diplomatique.fr/2002/05/POUPEAU/16514>; Marie Mazalto, Le gouvernement annonce sa décision de mettre fin aux concessions de l'industriel français, <http://www.h2o.net/magazine/enjeux-politiques-de-l-eau/suez-bolivie-le-contrat-prend-l-eau.htm>; Marjolaine Normier, Gestion de l'eau : Suez quitte la Bolivie, Alternatives Economiques n° 255 - février 2007 http://www.alternatives-economiques.fr/gestion-de-l-eau---suez-quitte-la-bolivie_fr_art_208_24696.html; <http://www.congresafsp2009.fr/sectionsthematiques/st25/st25suite.doc>; Marjolaine Normier, Vers la fin de la privatisation de l'eau dans le monde, Bye Bye Suez, http://risal.collectifs.net/spip.php?page=imprimer&id_article=2209

Özel şirket ücretler üzerinden maliyetleri düşürmek için çalışanları işten çıkardı, hizmet kalitesi bozuldu. Bakım yapılmadığından su kesintileri gitgide sıklaştı, tamir ve kesinti süreleri uzadı. Bir kez, tedarikçi özel şirket kentteki okulların tümünde haftalarca su kesintisi yaptığı için cezalandırıldı. Fakat genellikle su kesintileri cezasız kaldı. Ticareti yürütmek için eski kuyuları kullanmak bazen zorunlu hale geldi. Yoksul semtler hizmet alamadı. La Paz'ın en eski ve en yoksul semti olan Alto Lima'da yağmur, kanalizasyonları taşıran çamur dereleri oluşturuyor ve kanalizasyon caddelere taşıyordu. Şirket özelleştirme kontratındaki yükümlülüklerini yerine getirmemişti. Su fiyatları ise 2 bolivianostan 12 bolivianosa yükseldi.

Özelleştirmeden 8 sene sonra, şehrin en yoksul semtlerindeki su hizmetlerinin kötü yönetimini kınamak için, Kasım 2004'te önemli halk hareketleri başladı. Başkaldırı Ocak 2005'e kadar sürdü. La Paz ve El Alto'nun bazı kesimlerindeki hizmetlerin iyileşmemesi ve bazı kullanıcı tarifelerinin yükselmesi hemşehri derneklerini harekete geçirdi. Özelleştirmeden 8 yıl sonra, 200 binden fazla kişi, kaliteli suyu garanti eden hiçbir hizmetten yararlanamıyordu. Kontratta öngörülen, fakat özel şirketin yerine getirmediği bu hizmetin hesabını sormaya kalktılar. 2000'de Cochabamba'da başlatılan su savaşlarından 5 sene sonra, La Paz-El Alto halkı eyleme girişti. Halk hareketi 200 binden fazla kişiyi kapsam dışı tutan yetersiz su hizmetine ilişkin tarife artışlarına karşı sivil toplum kuruluşlarınca düzenlendi. Kontrat Ocak 2005'te kararname ile iptal edildi. Aralık 2005'te göreve gelen yeni başkan su hizmetini devletin ve kullanıcıların hükümranlık alanına almak istiyordu.

Bolivya Hükümeti 11 Ocak 2005'te su imtiyaz sözleşmesini iptal ettiğini açıkladı. Ancak, özel şirketin işten çekilmesi konusundaki müzakereler devam etti. Hükümet La Paz'da 3 Ocak 2007'de Suez'in su işletmeciliğine son verildiğini ve yerini bir kamu su işletmesinin aldığını açıkladı. Nihayet 2 yıl sonra iptal gerçekleşebilmişti. Bu iptal 2003'ten beri fiyatlar ve sağlanan hizmetin kalitesi üzerinden süren bir çatışmaya da son verdi. Bolivya Hükümeti bu kontrat iptali karşılığında Suez'a bağlı özel şirkete 18.5 milyon dolar verip hesabı kapatmayı tercih etti.

Suez ise, gerçekleştirilen ve gelecekte yapılacak yatırımlar açısından sözleşmenin karlılığının yetersiz olduğunu, yıllar boyudur, iddia edip duruyordu. Yönetim etkinliği üzerinde kuşku doğuracak tartışmaları tüm müzakereler boyunca reddetti. Keza, tarife artışları konusunda sorumluluğu olduğunu da reddetti. Suez'in La Paz-El Alto'dan çıkartılmasının sebepleri arasında gölleri kirletmesi ve muhasebesinde hatalar bulunması da vardır. Bunlar bir raporla ortaya konmuştu.

İlk 5 yıllık dönem için kontratta öngörülen hedefler aşılmıştı. Fakat bu, şebeke genişletmekten daha çok, mevcut şebekeyi daha yoğun kullanarak elde edilmiş bir sonuçtu...Yatırım programı değiştirilerek yoksullar lehine öncelenen bazı yatırımlara rağmen, Bolivyalılarla şirket arasındaki ilişkiler bozulmaya devam etti.

La Paz-El Alto'daki su özelleştirmesi uluslar arası finansal kuruluşlar tarafından yoksullar lehine bir kontrat olarak desteklendi. Kurumsal yenilik düzenlemeleri içeriyordu. Tarife ülkenin en düşük tarifeleri arasında bulunmasına rağmen önemli yatırımlar yapıldı. Yine de özel işletmecinin ülkeden çıkarılmasını engellemedi.

La Paz-El Alto'da 200 bin kişi su hizmeti alamazken su tarifelerinin yükseltilmesi Suez'in bu şehirde sonunu getirdi.

Arjantin'de 1993'te Buenos Aires ve 10 milyon halkı su hizmetlerinin 30 yıllığına Suez'in başlıca hissedarı olduğu Aguas Argentinas'ya verildiğini görüyor. Bolivya'da, yine bir Suez iştiraki olan Aguas del Illimani 1997'de La Paz ve varoşu El Alto'da su ihalesini alıyor. İzleyen 10 yılda bu iki imtiyaz devrinde Suez'e aynı eleştiriler yapılacaktır: Su fiyatlarının ölçsüz artışı, imtiyaz kontratının uygulanmaması ve çevre problemleri... Aguas Argentinas'nın imtiyazı Eylül 2005'te iptal edildi. %90'ı devlete ve %10'u çalışanlar sendikasına ait bir kamu işletmesi olan AySA Mart 2006'da işe koyuldu.

4. Buenos Aires⁷⁸

Hükümet 1993'te Amerika, IMF ve Dünya Bankası'nın kuvvetli baskıları altında Buenos Aires su hizmetini özelleştirdi. O dönemde hükümet, La Matanza gibi yoksul semtleri su şebekesine bağlamak için özel şirketlerin etkin biçimde görev alacaklarını belirtiyordu. Su şirketinin imtiyaz yoluyla özelleştirilmesi yerli ve yabancı şirketlere kamu aktiflerinin satılması çerçevesinde bir işlemdi. Özelleştirme, 1989'da %5000 dolayında enflasyona maruz kalan Arjantin'i ekonomik krizden korumaya katkıda bulunacak bir büyüme kutu gibi düşünülüyordu. Su işletmeciliğinin özelleştirilmesine sendika da destek vermişti. Sendika kurulacak özel şirkette %10 hisse sahibi olacaktı.

Fransız Suez, bir Suez iştiraki olan İspanyol Agbar ve başka bazı şirketlerin iştiraki ile kurulan Aguas Argentinas'nın Buenos Aires'te su imtiyazını elde etmesi büyük gürültü kopardı. Dünya Bankası bu sözleşmeyi kalkınmakta olan çok sayıda başka ülkede özelleştirmeye yol açacak büyük bir başarı olarak görüyordu. Bu, imtiyaz sözleşmesi ile dünyada yapılan en büyük su özelleştirmesi idi. 10 milyon kişiyi ilgilendiriyordu. Kontrat 30 yıllıktı, ancak 13 yıl sonra Mart 2006'da sona erdirildi. 4 yıl süren sıkıntılı müzakerelerden sonra Suez Arjantin'i terk etti.

Arjantin'in başkenti Buenos Aires'te su işletmesi Nisan 1993'te özelleştirildi. Su fiyatlarının düşürüleceği, su kalitesinin iyileştirileceği ve yeni yatırımlarla hizmetin genişletileceği vaadine mukabil, su imtiyazı 1 santim bedel alınmadan devredildi. Su hizmetinden yararlananların

⁷⁸ Daniel Santoro, Le scandale de la privatisation de l'eau en Argentine éclabousse le Groupe Suez, Vivendi, BM, FMI, etc., <http://www.elcorreo.eu.org/?Le-scandale-de-la-privatisation-de&lang=fr>; http://academie.oieau.fr/academie/membres/pbuenos_aires.htm; Christine Legrand-Jean-Michel Bezat, Suez en Argentine, l'échec d'une privatisation, Le Monde, mardi 5 décembre 2006; Roberto Lavagna stigmatise les erreurs de Suez, <http://www.elcorreo.eu.org/?Roberto-Lavagna-stigmatise-les&lang=fr>; A Buenos Aires, la gestion privée tombe à l'eau, http://aventure.blogs.liberation.fr/eautour_du_monde/2008/06/la-rvolution-du.html; Marjolaine Normier, Vers la fin de la privatisation de l'eau dans le monde, Bye Bye Suez, http://risal.collectifs.net/spip.php?page=imprimer&id_article=2209; Privatisation de l'eau en Argentine : corrompre en permanence, <http://eau.apinc.org/spip.php?article223>

oranı özelleştirmeyi izleyen 5 yıl sonunda %70'ten %86'ya, 15 yıl sonunda %95'e çıkarılacaktı. Fakat, imtiyaz alan "şirketin çok sayıda önemli angajmanı buharlaştığında kontratın üzerindeki mürekkep henüz kurummuştu." Kentte 8 yılda su şebekesinden yararlanan nüfusun oranı %71'den %79'a çıktı. Fransız çokuluslu su tekelleri Suez ve Vivendi'nin bağlı şirketi olan Aguas Argentinas yatırım angajmanlarını yerine getirmedi. Üstelik bu angajmanlarını yeni tarife artışları için sürekli pazarlık gerekçesi yaptı. Özelleştirmeden önce su tarifeleri %205 yükseltilmişti. Özelleştirmeden sonra %26.9'luk bir indirim yapıldı. Sonraları tarife artışları halkı bezdirecek kadar sık ve yüksek oldu. Halbuki imtiyaz sözleşmesine göre ilk 10 senede su tarifeleri yükseltilmeyecekti. Şubat 1996'dan itibaren tarife artışlarına ve su şebekesine bağlama bedelinin aşırı yükseltilmesine karşı kuvvetli protesto gösterileri yapıldı. Enflasyon hemen hemen sıfır olduğu halde, 93-01 arasında tarifeler yaklaşık 2'ye katlandı; Mayıs 93- Ocak 2002 döneminde tarife artışı %88 oldu. Böylece, rakamlar tartışmalı olmakla birlikte, Aguas Argentinas doğal tekel olarak, yüksek bir karlılığa ulaştı. Şirketin 1993-2001 yılları arasındaki karlılık oranı %15 ila %40 arasında tahmin ediliyor. Şirketin bir görevlisine göre karlılık, finansman maliyeti hariç, %4 olmuştu. Su özelleştirmesini yapan çevre bakanı ve bürokratlar yargılanmaktan kurtulamadılar.

Buenos Aires'te özel su şirketinin son derece ilginç bir uygulaması oldu. Yoksul semtlere hizmet götürme yükümlülüğüne karşılık olmak üzere, hizmetini zengin semtlerde yaygınlaştırdı. 10 yılda su hizmeti verilen nüfusun oranını %70'ten %85'e çıkarma yükümlülüğünü de yerine getirmedi. 2004'te bu oran henüz %74 idi. Şirket yapması gereken yatırımların %60'ını yapmadı.

2001 sonunda gelişen kriz Aguas Argentina'yı 746 milyon pezo kur riskine maruz bırakmıştı. Bunu karşılamak için tarife artışı, kur garantisi ve kendi şirketlerinden yaptığı yılda 600 milyon doları bulan ithalat için özel bir kur uygulaması istedi. Yatırım angajmanlarının askıya alınması da istekleri arasındaydı. Şirket, Arjantin halkının çöplüklerden yiyecek bulmaya çalıştığı 2002 yılında, su tarifesinin %42 yükseltilmesini istedi. Kamu otoritesini eğer bunlar yapılmazsa su hizmetlerinden bir kısmını askıya almakla tehdit etti.

Şirket krizden önce yüksek faizle borçlanarak, angajmanının altında yatırımlar yapmış ve olağanüstü karlar etmiş, fakat finansal yapısının zayıflığı sebebiyle, krizden sonra iflasın eşiğine gelmiş durumda iken, Fransa'dan kuvvetli destek alarak, imtiyaz sözleşmesini Mayıs 2004'te lehine değiştirmeyi Arjantin'e kabul ettirdi.

Suez 2006 ilkbaharında Arjantin'den çıkarıldı. "İş mahkemede bitti." Artık Buenos Aires'te 11 milyon nüfusa su hizmetini bir kamu şirketi olan AySA veriyor. 30 yıllık kontratın 13 yıl sonra bozulması Suez ile Arjantin hükümeti arasında tarife yükseltme(me)- yatırım angajmanlarını yerine getirme(me) anlaşmazlığına dayanmaktadır. Hükümet'e göre Suez'in işten uzaklaştırılmasının sebebi kontratta öngörülen yatırımları yapmaması, fiyatları aşırı yükseltmesi, yüksek oranda nitrat içeren su dağıtımını yapması ve çevre normlarını uygulamamasıdır. Suez'e göre Buenos Aires'i terk etmesinin sebebi 2001-2002'de meydana gelen ekonomik kriz ve devlet başkanının değişmesidir. Sonuçta Eylül 2005'te kararname ile işletmecilikten uzaklaştırıldı ve Mart 2006'da kamu işletmesi su dağıtım işini üstüne aldı. Suez Arjantin'den pezonun devalüe edilmesi durumunda tarife ayarlaması öngören düzenlemeyi uygulamadığı için 1.3 milyar euro tazminat istedi. Hükümet ise yükümlülüklerini ağır biçimde ihlal ettiği için Suez'i mahkeme önüne çekmek istediğini belirtti. Suez 1993-2001 arasında 325 milyon dolarlık yatırım yapmıştı. Yükümlendiği yatırım tutarı ise 1.7 milyar dolar idi. Maliyetinden kaçındığı için kanalizasyon şebekesi yapmadığı semtlerde konutlara su bağladı, atık su toprak yüzeyinde aktı. Öyle ki, yer altı su düzeyi yükseldi!

Suez Buenos Aires'ten çekilmeden önce Fransız Hükümeti'nin ve IMF'nin desteğini arkasına alarak Arjantin Hükümeti'ni çok zorlamıştı. Ülkenin dış dengesizlikle başedemediği bir dönemde, kur garantili döviz talebinde bulunmuş, yüksek tarifeler dayatmış, kalite ve yatırım angajmanlarını yerine getirmemişti... Dünya Bankası Buenos Aires özelleştirmesinin sonuca ulaşmış bir başarı olduğunu ilan etmişti. Bunu sonraları Güney Afrika, Avustralya, Endonezya ve Filipinler'de yapılan özelleştirmelere bir model yaptı. Fakat gerçekte bu özelleştirme, kar hırsı, yolsuzluk ve gerçekleştirilmeyen vaatlerle kirlendi. Başarısı bir serap örneği oldu.

5. Antalya ve Yuvacık⁷⁹

Dünya Bankası ve Avrupa Yatırım Bankası su işletmesinin özelleştirilmesi şartıyla Antalya Büyükşehir Belediyesi'ne 100 milyon dolar kredi veriyor. Uluslar arası ihale açılıyor, su işletmecilik imtiyazını Fransız Suez firması alıyor. Şubat 1997'de işe başlıyor. Hesabı şu: Su fiyatları öyle belirlenecek ki, alt gelir gruplarının ortalama gelirinin %5'i su faturalarına ayrılacak. Anlaşma 10 yıllık yapılıyor. Fakat 5 yıl sürüyor. Mayıs 2002'de Suez işletmecilikten çekiliyor. Zarar ettiğini öne sürerek önce kar payının yükseltilmesini istiyor, arkasından uluslar arası tahkime gidiyor. Halbuki imtiyaz sözleşmesi Suez'in kar payının kademeli olarak azaltılmasını gerektiriyordu. Ayrıca Suez, su kalitesini yükseltmemiş, turistik kentte su kesintileri sıklaşmış, şebekeden kayıp-kaçak oranı artmış, en alt kademedeki su tarifesi 1997-2002 arasında reel olarak %252.5 yükseltilmişti. Üstelik, 1999-2000 yıllarında kentte atık su hizmeti verilmediği halde halktan atık su bedeli alındı, 2000 yılında faturaya sayaç okuma ücreti kondu.

Yuvacık Barajı Kocaeli yöresine su sağlamak üzere inşa ediliyor. YİD modeline göre Kocaeli Büyükşehir Belediyesi baraj inşasını Thames Water adlı bir çokuluslu firmanın hakim ortak olduğu konsorsiyuma ihalesiz veriyor. Barajın kaç mal olduğu bile tartışmalı. 865 ile 942 milyon dolar arasında bir maliyeti var. Bu maliyete faiz dahil mi hariç mi, o da ihtilafli. Barajın gerçek maliyetinin ise 235 (veya 217) milyon dolar olduğu belirtiliyor. Yabancı bankalardan yüksek faizlerle kredi alınıyor. Faaliyete iştirakçi firmalara %14 kar garantisi veriliyor. En önemlisi de, barajdan elde edilecek suyun nasıl satılacağı henüz belli değilken, imtiyazlı şirkete satış garantisi veriliyor. Yani su satılmazsa denize akacak, ama Türkiye bu suyun parasını Thames Water'e ödeyecek. Öyle de oluyor. Fakat Thames Water şehre su vermezse ne olacağı hakkında bir düzenleme yok! Bu suyun fiyatı da İstanbul'daki fiyatın yaklaşık 2 katı. Yuvacık Barajı 2014'te Kocaeli Belediyesi'ne devredildiğinde baraj ve artıma tesislerinin toplam bedeli 4.5 milyar dolara çıkmış olacak. Belediye uluslar arası tahkime gitti, Thames Water ile uzlaştılar, bu şirket işi bir yerli şirkete devretti, çekildi.

⁷⁹ Ahmet Atılğan, Özelleştirme Raporu, Hizmet-İş Sendikası yayını, 2006, Ankara, s. 33-37, 41-50; A.Atılğan, Su Raporu, Hizmet-İş Sendikası yayını, 2009, Ankara, 63-64

Su işletmelerinin özelleştirilmesi ekonomik rasyonalitenin, yoksulların suya ulaşmasını sağlamanın ve böylece kadın kimliğini geliştirmenin en iyi yöntemi gibi gösteriliyor. Küresel düzenleyiciler ve çokuluslu su tekelleri bu yargıyı genel geçer ve zorunlu hale getirmek için büyük çabalar harcıyorlar. Ancak, yukarıda verilen örnekler bunun tam aksini gösteriyor. Dahası, çok başarılı kamu su işletmeleri var.

Başarılı kamu işletmeleri⁸⁰

Özelleştirmeler devletin ve kamu otoritelerinin demokratik fonksiyonlarının ötesinde, doğrudan halka zarar verdi. Son 10 yılda özelleştirmenin başarısızlıkları gitgide daha açık hale geliyor. İngiltere’de kamu su işletmelerinin özelleştirme sonuçları kaygı verici. Enflasyon hesaba katıldığında, 9 yılda su fiyatları reel olarak %46 arttı. Özel şirketler çok yüksek karlarla güçlendiler. Fakat su kayıplarını önlemek için yatırım yapmadılar. Avrupa’daki en yüksek su kayıp oranlarından birisi İngiltere’de. Fransa’da özel işletmelerden su kullananlar kamu işletmelerinden hizmet alanlardan ortalama %16 daha fazla ödeme yapıyorlar.

Bu kötü uygulamalar sonuçlarını verdi. Halk artık özelleştirme istemiyor. Yeni özelleştirme projeleri ortaya çıktığında siyasi partiler, halk hareketleri ve sendikalar ayağa kalkıp bunları önleyebiliyorlar. Bazen bu direnç sadece özelleştirmeleri önlemekle kalmıyor; yapılmış özelleştirmelerin yeniden kamuya dönmesini sağlıyor. Mesela Grenoble’da böyle oldu. Gerçi, bu ve Paris su işletmesinin yeniden kamuya dönmesi özelleştirme ve ticarileştirmenin tersyüz olduğunu henüz göstermiyor. Fakat bu örnekler tartışmaların boyutunu değiştirdi. Şimdi tartışmalar kamu su işletmelerinin özelleştirme ve ticarileştirmeye karşı bir model olarak sunulması aşamasına geldi. (s.4)

Soru şu: Avrupa’daki baskın politik eğilimi tersyüz etmek için su sektöründe nasıl bir işletmecilik modeli geliştirilmelidir? Ağır ve yavaş kamu otoriteleri tarafından yönetilen kötü hizmetlere, yolsuzluk ve yüksek kayıp oranlarına kamu işletmelerinde de rastlanıyor. Üstelik, kamu işletmeleri de, yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde, kar amaçlı olarak yeniden yapılandırılıyor.

⁸⁰ Vers une gestion publique et progressiste de l’eau en Europe, Quelques cas remarquables, http://attac92clamart.free.fr/autre/IMG/pdf/Vers_une_gestion_publicque_et_progressiste_de_l_eau_en_Europe_-_Quelques_cas_remarquables-Fr-Sep_2009.pdf

En iyi su politikasına ulaşmak için toplumun özelleştirmeyi engelleyecek bir irade ortaya koyması gerekir. Sivil toplum ve politik aktörler politik baskıya dönüşecek bilinç geliştirmelidir... Şu halde kamu su işletmelerinin başarılı olanlarından dersler çıkarmaya başlamak lazım. (s.5)

1. Amsterdam (Hollanda)

2005'te Hollanda'da bir su yasası yürürlüğe girdi. Yasaya göre sadece kamu işletmeleri su tedarikinde bulunabilecekti. Yani bu ülkede su işletmelerinin özelleştirilmesi mümkün değil. 10 içme suyu şirketi bölgesel ve yerel otoritelerin elinde. Buna rağmen çoğu, sanki özel şirketmiş gibi yapılandırıldı ve öyle faaliyet gösteriyorlar. Kar etme, yönetim devri ve taşeron kullanma büyük su işletmelerinin uygulamaları arasında. Daha küçük olanlar kamu işletmesi olma iradesine daha fazla sahipler. Suyun ticarileştirilmesi eğilimine karşı en açık örnek Amsterdam Su Şirketi. 2005'te Amsterdam Belediyesi ve Amstel Su Konseyi bölgedeki tüm su hizmetlerinden sorumlu bir su işletmesi kurdular. Şirket içme suyu, kanalizasyon, atık su, çevrenin korunması, barajlar, göller, kanallar, sele karşı koruma vs. tüm su sistemini işletiyor. Şirketin belli bir otonomisi var. Ama belediyeye ve bölge su konseyine hesap veriyor, bunlar tarafından kontrol ediliyor. Bu şirket uluslar arası dayanışmanın da iyi bir örneğini veriyor. Kar amaçlı olmayan kamu-kamu işbirliği konusunda dünyanın en deneyimli şirketlerinden birisi. 30 senedir bu kabil faaliyetler yürütüyor. Uzmanlık ve deneyimini paylaşıyor.

Böyle kamu-kamu işbirliği yaparak özelleştirmeye ve PPP'ye (partenariat public-privé) alternatif geliştirmek için çalışan kamu su işletmelerinden birisi de İspanya'nın Sevilla kentindeki Sevilla Bölgesel Su Konsorsiyumu (Consortium Provincial des Eaux de Séville, CPAS)'dur. Bu konsorsiyum 2003'te kuruldu. Bölgedeki 104 belediyeden 92'sini bir araya getiriyor. 1.7 milyon kişiye hizmet veriyor. Suyu ilişkin değişik yönetim birimlerini gelecekte tek bir kamu işletmesi olarak birleştirmek istiyor. Bu, dağıntık işletmeleri birleştirecek, bölge su politikasında iyi bir koordinasyonu mümkün kılacak ve ortak yatırımlarla hizmet kalitesini yükseltecek. Konsorsiyum, tüm su hizmetlerini bir işletmede birleştirmenin ve iyileştirmenin ötesinde, bölge dışındaki kamu su sistemlerini

iyileştirmeye katkıda bulunmak istiyor. Kalkınmakta olan ülkelerdeki su projelerini kamu-kamu işbirliği yöntemiyle destekliyor.

2. Münih (Almanya)

1.4 milyon nüfuslu bir Alman şehri olan Münih'te su işletmesi iyi bir kamu işletmesi örneğidir. 1880'den bu yana kamunun elindedir. Nispeten güçlü bir otonomiye sahiptir. Belediye meclisi tarafından dolaylı kontrol edilir. Su hizmeti sağlamakla yükümlü olan şirket gaz, enerji, toplu ulaşım ve havuz hizmeti de veriyor. Bu işletmeler aralarında finansal durumu zayıf olanlara destek veriyorlar. Bazı özelleştirme girişimleri geri püskürtüldü. AB çerçevesinde elektrik ve gaz piyasalarının liberalleştirilmesi zorunluluğuna karşı bir önlem olarak, su işletmesinin doğrudan belediye yönetimine bağlanması isteniyor. Su hizmetleri iyi, su kalitesi mükemmel, fiyat Almanya'nın en düşük fiyatları arasında. İşletme sadece ekonomik açıdan değil, doğal su kaynakları çevre yönetimi açısından da diğer işletmelere örnek durumda. Yer altı su kaynaklarını korumak için orman yetiştiriyor. 1992'den bu yana su koruma bölgelerinde çiftçileri biyolojik tarım yapmaya yönlendirmek için bir program uyguluyor. Su kaynaklarını koruma çabasını gösteren bir örnek de şu: Arıtılmış atık su banyo yapılacak kalitede.

3. Viyana (Avusturya)

1.76 milyon nüfuslu Viyana'nın suyu Alpler'den su kemerleri ile geliyor. Dolayısıyla en az su arıtması yeterli oluyor. Su işletmesi doğrudan yerel yönetim tarafından yönetiliyor, belediye meclisi tarafından kontrol ediliyor. Kaynak ve çevre koruma önemli bir öncelik. Belediye orman şirketi su kaynak bölgesinde orman yetiştiriyor. Su işletmesi kar amacı gütmüyor, maliyetleri karşılamayı hedefliyor. AB'den ve hükümetten gelen özelleştirme baskılarına karşı kent hukukunda suyun özelleştirilmesine karşı düzenlemeler yapıldı. Su hizmetleri altyapısının ve ormanların satılması için en az üçte iki çoğunluk gerekecek. Suyun ve kaynakların korunması öncelikli hedefdir. Su tedariki yurttaşlara sağlanacak temel hizmetlerden sayılıyor. Belediyenin öncelikli sorumluluklarındandır. Özel işletmelere devredilemez. Halk yüksek kalitede suya kabul edilebilir bir fiyattan ulaşma hakkına sahiptir. Fiyatlar sadece maliyetleri karşılayacak düzeyde olmalıdır. Avrupa Su Çerçeve Direktifine uyuluyor.

4. Malmö

1994'te İsveç'in 3. büyük şehri Malmö'de muhafazakarların çoğunluğu almasından sonra su işletmesi özelleştirilmek istendi. İşletme yöneticileri, çalışanları ve Sosyal Demokrat Parti'den bazı politikacılar özelleştirmeye karşı çıktılar. Sendikanın yardımıyla kendi kendisini yapılandırmak üzere işletme özelleştirme teklifi verdi. Bu direnç üzerine firma seçme aşaması ertelendi. Sonraki dönemde Sosyal Demokrat Parti seçimi kazanınca özelleştirmeyi durdurdu. Su hizmeti kamu elinde kaldı.

Malmö özelleştirmeye karşı başarılı mücadele veren tek örnek değil. 2008'de komşu Lund şehri ile işbirliğine gitti. Şimdi bu iki şehrin su hizmetlerini kamu su işletmesi veriyor. İki şehir su altyapısı, bakımı ve tarifeler üzerine otonomisini sürdürüyor, belediye komitesi işletme üzerinden doğrudan kamu kontrolü vardır. Çalışanlar sendikası da bu işletme birliğini mükemmel bir kamu-kamu işbirliği örneğidir, hizmetin kalitesini koruyup iyileştirir, istihdamı korur diye destekledi.

5. Kurtuba (İspanya)

Kurtuba Güney İspanya'da Endülüs otonom bölgesinde 315 bin nüfuslu bir kent. 1969'dan bu yana su hizmetini kamu su işletmesi EMASCA tarafından veriliyor. Şirket kullanıcılara kaliteli suyu düşük fiyattan sağlıyor. Özellikle çevreye ilişkin hizmetlerini geliştirmeyi yükümlendi. Şebekeyi iyileştirmek ve su kaybını azaltmak için yıldan yıla önemli yatırımlar yapıyor. Duyarlık artırma kampanyaları ile su tüketiminin önemli ölçüde azalmasına katkıda bulundu. Sorumlu bir su toplama ve depolama altyapı planlaması sayesinde mevsimlik tüketim dalgalanmalarının etkisini hafifletiyor. Kurtuba 1995'teki büyük kuraklık sırasında su dağıtımını sınırlamayan tek Endülüs şehri oldu. Anketler halkın EMASCA'dan çok memnun olduğunu gösteriyor.

Şirket yönetiminde belediye meclisindeki 3 politik grubun 2'ser üyesi var. Başlıca 2 sendikanın 1'er üyesi, sivil toplum kuruluşları hareketinin 1 üyesi var. Başlıca kararları yönetim kurulu alıyor. Şirket direktörü, genel sekreteri Belediye Meclisi Genel Finansman Kontrolörü yönetim kurulu toplantılarına oy kullanmaksızın katılıyorlar. Katılım herhangi bir yurttaşın toplantılara katılıp öneriler vermesini mümkün kılıyor. Sistem geniş ölçüde kabul gördü ve iyi işliyor.

6. Paris⁸¹

Paris su işletmesi Paris şehrine ait ticari bir kamu kuruluşudur. Belediye yönetimindedir. Üretimden dağıtımaya kamu su hizmetlerini yönetmektedir.

Görevleri şöyle tanımlanmaktadır:

1. Yer altı ve yerüstü su kaynaklarını uzun dönemli olarak geliştirmek, korumak,
2. Kalite hedeflerine uygun içme suyu üretmek,
3. Su kullanıcılarını enforme etmek,
4. Güvenli su tedariki sağlamak.

Paris su işletmesi kent halkına her durumda kaliteli içme suyunu en iyi maliyetle sağlamayı garanti etmektedir. Beklentilerini belirlemek için kent halkı ile işbirliği içerisinde olacak, yönetimi birlikte gerçekleştirecek, yönetimde açıklık sağlayacaktır. Sosyal ve çevresel sorumluluğunu güçlendirecektir. Tüketiciler kaliteli suya sürekli ulaşacaklardır.

2009 yılında Paris su işletmesi otonom bir kamu idaresine dönüştü. 1 Mayıs 2009'da yıl sonuna kadar geçerli olacak bir geçiş kontratı uygulamaya kondu. Yönetim kurulu atandı. Ocak 2010'dan itibaren izlenecek kontrat da yapıldı.

Yönetim kurulu belediye meclisinin belirlediği 10 meclis üyesi, işletme komitesini temsil eden ve arkadaşları tarafından seçilen 2 işçi, sivil toplum kuruluşlarından 5 kişi olmak üzere 17 kişiden oluşuyor. Sivil toplum kuruluşları adına yönetim kuruluna katılanlar görüş bildiriyor, ancak oy kullanamıyorlar.

İşletme 3 milyon tüketiciye hizmet veriyor.

Fransa'daki su işletmelerinin yeniden kamuya döndürülmesinin sınırlı sonucunu ve geleceğe ilişkin muhtemel gelişmeyi de not etmek mümkün:⁸²

“2010'da bugün, 5-6 yıl sonra kamu işletmeciliğinin sonuçları görülebiliyor: Daha fazla yatırım, daha az su kaybı, daha ucuz su,

⁸¹ Eau de Paris, http://www.eaudeparis.fr/page/accueil?page_id=1

tüketici derneklerinin de rol aldığı daha fazla kontrol...Demek ki, kamu su işletmeciliği mümkün imiş...”

2015’e kadar çok sayıda su özelleştirmesinde süre tamamlanacak...Fakat 2014’te yerel seçimler de yenilenecek. Bu süreler çakışıyor. Su işletmelerinin kamuya geçirilmesi işlemleri 2 veya büyük belediyelerde 3 yıl sürer. Bazı önemli kentlerin belediye başkanları su işletmesini kamuya geçirme kararlarını ilan ettiler. Bu itibarla kontratların bitiş süresi sonunda yapılacak işlem için çok az zaman kaldı.

Örnek kamu su işletmeleri de özelleştirmeye maruz kalabilir. İsveç’in en büyük kamu su işletmesi olan Stockholm Vatten AB yıllar boyunca su kaynakları yönetiminde ve kamu-kamu işbirliği yöntemiyle başka ülkelerin su hizmetlerini geliştirmek için dayanışma çabalarında örnek idi. Fakat, 2006 yılında sağın yönettiği belediye meclisi işletmeyi yeniden düzenlemeye karar verdi ve bu hizmetin ticarileştirilmesine sürükledi. Taşeronlaşmaya gidildi, yatırımlar azaldı, istihdam kaybı oldu. Bu tersyüz oluş, iyi bir su işletmesinin ideolojik ataklarla nasıl kurban edilebileceğini gösteriyor.⁸³

Burada anlatılan örnek kamu işletmelerinin yönetim biçimleri basitçe kopya edilebilecek örnekler değil. Çünkü iyi bir kamu su yönetimi ortamdaki bağımsız geliştirilemez. Yerel şartları ve sosyal güçleri hesaba katmak lazım. İhtiyaçlar, öncelikler ve şartlar değişiyor. Geçmişte iyi sonuçlar vermiş modeller bugün yeterli olmayabilir. (Agk, s.23)

Gelişimci su yönetim biçimleri geliştirilmeli ve neo-liberal saldırılara karşı savunulmalıdır. Bu politik bir mücadeledir. İçinde su eylemcileri, sendikalar, politik gruplar, çevreciler önemli rol oynar. Grenoble deneyimi bütünlük ve sürekli halk hareketleri ile sonuç alınabileceğini gösteriyor. Gelişimci kamu işletmeleri konusunda politik, sosyal ve mesleki alanlarda iyi enforme edilmiş ciddi tartışmalar yapılmalıdır. (Agk, s.23-24)

⁸² Remunicipalisation de l’eau en France, Questions / Réponses
<http://www.france-libertes.org/IMG/pdf/eausite.pdf>

⁸³ Vers une gestion publique et progressiste de l’eau en Europe, Quelques cas remarquables, http://attac92clamart.free.fr/autre/IMG/pdf/Vers_une_gestion_publicque_et_progressiste_de_l_eau_en_Europe_-_Quelques_cas_remarquables-Fr-Sep_2009.pdf, p. 23

Bölüm sonucu

Özgün doğal tekel olmaları ve kıyaslanabilir bir piyasalarının olmaması, su işletmelerinin önemle not edilmesi gereken nitelikleridir. Haklarında doğru enformasyon edinip ona göre karar vermek çok güçtür. Her birinin performans göstergelerinin sınırlı bir anlamı vardır. Yayıdıkları dışsallıklar belirleyici önemdedir. Sağlık, eğitim, kadın kimliğinin geliştirilmesi ve ekonomik faaliyetlere katılımı, gelir adaleti ve harcamaların hasıla yaratıcı etkisi açılarından su tedarik hizmetini mutlaka kamu sunmalıdır. Esasen su, temel kamusal haklardanır. Çokuluslu su tekelleri, küresel düzenleyiciler olan IMF, Dünya Bankası, G7 ve benzer kuruluşlar tarafından destekleniyor. Kendi güçlerine bu küresel destekleri ekleyen firmalar, su özelleştirmesi yapan yerel otoriteyi kolayca aşabiliyorlar. Bu sebeple kontrat düzenlemeleri ve uygulamanın denetimi pek de etkili olmuyor. Çokuluslu su tekelleri, bir kentteki kendi su işletmeciliğini feda edip, toplam gücünü, yerel otoriteyi zora düşürmek için pekala kullanabilir. Bunlar, kalkınmakta olan ülkelerde karşılaşılabilecekleri siyasal, ekonomik ve sosyal istikrarsızlık risklerini hesaba katarak, kar marjlarını yüksek tutarlar. Kullandıkları kredi maliyetleri yüksek olur. Özelleştirilen su işletmelerinden hizmet alan halka, risklerin de fiyatını ödetirler. Su özelleştirmelerinin ekonomik gerekçeleri yanıltıcıdır, asla doğru değildir. Bunu tam bir kesinlikle ifade etmek mümkündür. Çünkü IMF-Dünya Bankası ikilisinin kuvvetle destekledikleri özelleştirmeler çok kötü sonuçlar vermiştir. Bunları yok saydırmak için yeni özelleştirme yöntemleri deneniyor, pazardaki faaliyet biçimi değiştiriliyor, yeni karar aktörleri eklenerek, katılımcılık üzerinden özelleştirmeye yeniden onay yaratılmaya çalışılıyor. Su pazarını genişletmek isteyen çokuluslu su tekelleri, amaçlarına uygun enformasyon üretmek için sipariş araştırmalar yaptırıyor, yayın yaptırıyor, sivil toplum örgütlerini finanse ediyorlar. Bu alandaki kirli enformasyona ayrıca dikkat edilmelidir.

Ticari nitelikli mal ve hizmetleri kamunun üretmesine karşı argümanlar üretmek zor değildir. En azından, ticari alanda bürokratik kararlar alınmakta, o da kötü yatırımlara ve yüksek maliyetlere yol açabilmektedir. Özelleştirme, bu alanda iyi düzenlenirse, ekonomik etkinliğin artmasını sağlayabilir. Kamunun ürettiği mal ve hizmetten

yararlanan kesim ve bölgelerin uğrayabileceği zararları, başka mekanizmalar yaratarak gidermek mümkün olabilir. Diğer yandan, özelleştirme kamu otoritesini özel hukuk alanında angajman altına soktuğundan, hareket alanını daraltıyor. Toplumla danışılmadan yapıldığında ise tam bir demokratik açık yaratıyor. Belki de politikacıların yolsuzluk yapmasının bir yöntemi oluyor.

Ayrıca, suyun niteliği ve karşıladığı ihtiyaçlar, ticari mallara hiç benzemez. Bu sektörde özelleştirme yapmak, toplum ve özellikle yoksullar aleyhine pazar yaratmaktır. Çünkü, su hizmetini, yoksul semtlere sunmaktansa, zengin semtlere sunmak daha karlıdır. Özel işletmeler de daha fazla kar edecek şekilde faaliyet gösterir, zengin semtleri öncelerler. Piyasa mantığı bunu gerektirir. Oysa su hizmetinin herkes için etkinlikle sağlanması, sosyal kalkınma ve refah açısından son derece önemlidir. Bunun bilanço rakamlarıyla sınırlı değerlendirmesi tümünden yanlıştır.

Brezilya'nın Porto Alegre kentinde su işletmeciliği 1904'ten beri özeldi. Burada katılımcı bütçe sürecinde kent halkı su yatırımlarına da karar vermeye başlayınca, hizmet yeniden kamuya geçti. 1989-96 arasında şebeke suyuna ulaşan kent halkı %80'den %98'e çıktı...İngiltere'de bulunan Uluslar arası Kamu Hizmetleri (ISP), yakın zamanlardaki bir araştırmasında, Sri Lanka'nın başkenti Kolombo'da su hizmetini kamunun verdiği ve kayıp-kaçak oranının %23 olduğunu, buna mukabil özel su şirketinin hizmet ürettiği Londra'da kayıp-kaçak oranının %35 olduğunu ortaya koydu.⁸⁴ OECD ülkelerinde şebekede su kaybı %10-30 arasındadır. Kalkınmakta olan ülkelerde bu oran %40'ın üzerindedir, %70'e kadar çıkabilir.⁸⁵ Demek ki, Londra su işletmesinde bütün OECD ülkelerindeki su işletmeleri ortalamasından daha yüksek bir maliyet etkinsizliği vardır. Çünkü kayıp-kaçak oranı nihayet bir maliyet unsurudur.

⁸⁴ Anil Netto, Le secteur privé toujours à la conquête des marchés de l'eau, <http://www.suisse.atac.org/Le-secteur-privé-toujours-a-la>

⁸⁵ Le prix de l'eau, L'Observateur de l'OCDE n° 272, avril 2009, <http://www.observateurocde.org/m/fullstory.php/aid/2347>

Su hizmetlerinin özelleştirilmesine alternatif politikalar koymak zor değildir. Kamu su işletmelerinde katılımcı bir yönetim oluşturmak ve toplumları kamu hizmeti üzerinden rant kollayan politikacılara karşı bilinçlendirmek yeterlidir. Başarılı kamu su işletmelerine çok sayıda örnek vermek verilebilir. Paris Belediyesi Ocak 2010'dan itibaren yeniden su işletmeciliğini üzerine aldı. Aynı şeyi Grenoble Belediyesi 14 sene önce yapmış, su kalitesi yükselmiş, fiyatı makul hale gelmiş, yatırımlar 3'e katlanmış, kullanıcılar komitesi oluşturulmuş, kamu hizmeti modernleştirilmiştir.

Özelleştirme ve ticarileştirme baskılarına karşı durmak için kamu su işletmeleri kendi aralarında uzmanlık ve deneyim paylaşımında bulunmalıdır.

Kamu su işletmeleri geleneksel kamu dairelerinin yönetim alışkanlıklarından kurtulmak zorundadır. Trafik teşkil bürosu, adli sicil bürosu, belediye imar bürosu gibi bir kamu su işletmesi, artık modern işletmeciliğin çok gerisindedir. Kamu su işletmeleri kullanıcıların tercihlerini en önemli karar girdisi kabul etmelidir. Sivil toplum kuruluşları ve sendikalardan yönetimde paydaş olarak yararlanmalıdır. Bürokratik buyurganlık ve yavaşlıktan kurtulmak, bürokrat-politikacı işbirliği ile kamu işletmelerinin rant aracına dönüştürülmesini önlemek için, katılımcılığı en geniş ölçüde uygulamak gerekir. Düzenli anketler yapmak ve kamuyu etkili biçimde bilgilendirmek gerekir. Su fiyatı, kalitesi, hizmetin sürekliliği, çevreyi ve su kaynaklarını koruma, suyun etkin kullanımı, yoksullara sübvansiyon, en düşük maliyet vb. önceliklerden hareket ederek başarılı olan bir kamu su işletmesi pekala mümkündür. Bu çerçevede birkaç prensip not edilebilir:

- *Kamu su hizmeti, atık su arıtma ve boşaltımı dahil, çevreyi ve yer altı-yer üstü su kaynaklarını korumalıdır. İşletmeler havza su yönetiminde ve/veya hizmet sundukları alanlarda dayanışmalı, teknik ve finansal işbirliği yapmalıdır.*
- *Kamu su hizmetlerinde etkinlik, tarife gelirleri ile maliyetleri karşılamaktan önce, en yüksek düzeyde genel çıkar yaratmaktır. Bu da hizmetten yararlanacak olan halkı karar süreçlerine katıp kamu tercihini doğru belirlemekle olur.*

- *Kamunun etkin su hizmeti, herkesin suya ulaşımını güvenceye almakla birlikte, yoksullara eşitleyici sübvansiyon sağlanmasını ve suyun yanlış, kötü, aşırı kullanımının önlenmesini eşanlı gerçekleştirmek manasına gelir.*
- *Su işletmeleri, çalışanlarının işgüvencesinden, sosyal haklarından, iş sağlığı ve güvenliğinden, ücret düzeyi ve motivasyonlarından bağımsız bir verimlilik yaratamazlar. Bu gerçekten hareketle, işletme yönetimine çalışanların etkin katılımı mutlaka sağlanmalıdır.*

İkinci bölüm

KOSKİ'den bir başarı öyküsü

KOSKİ içilebilir su kaynaklarına ulaşımı en temel insan haklarından saymaktadır.

Konya’da su tedarikinde halka yansıyan herhangi bir problem yoktur. Şehir halkı suya ilişkin bir sıkıntı duyumsamıyor. Bu sebeple kamuoyu su gündemine kayıtsızdır. Buna rağmen büyükşehir belediye yönetiminin ve KOSKİ işletme yönetiminin su duyarlıkları not edilecek bir husustur.

29 Mart 2009’da yapılan yerel seçimlerde büyükşehir belediye başkanlığına 2.kez seçilen Tahir Akyürek seçim beyannamesinde suya ilişkin projeksiyonlarını şöyle özetliyor: “Konya için bir rüya olarak görülen Konya Ovası Sulama Projesi ve Mavi Tünel için düğmeye basıldı. Yakında açılışını yapacağımız atık su arıtma tesislerimiz ve diğer sulama projeleri ile medeniyetlerin merkezi Konya suya da doyacak...500 km su şebekesi, 100 km yağmur suyu kanalı, 300 km kanalizasyon, kapsayıcılığı %100 olan altyapı,...atık su değerlendirme...Bu projelerle Konya kalkınmada öncü kent oluyor.”

KOSKİ Genel Müdürü İsmail Selim Uzbaş 2009 Faaliyet Raporu'nu şöyle sunuyor: "Türkiye'de ilk ve tek 4 ayrı uluslar arası kalite belgesine sahip su ve kanal idaresi olma özelliğine kavuştuk... Bilinçli su kullanımı çalışmalarımızı devam ettirdik... Şimdi önümüzde yeni hedeflerimiz var: Bu hedeflerimizin başında su parkı ve havza dışından içme-kullanma ve endüstri suyu temini var..."

Konya'nın belirgin bir fiziki ve kültürel altyapı açığı bulunmuyor. Bunun coğrafi, tarihi ve sosyal arka planı kısaca şöyle:

Konya hızlı göç almıyor, gecekondusu yok, engebesiz-düz bir alanda kurulu, özellikle son 50-60 yıldır çok yetkin bir şehirleşme perspektifine sahip. Mesela, görevdeyken bir trafik kazasında ölen Belediye Başkanı A.Hilmi Nalçacı'nın (1963-1969) hazırlattığı bir projeksiyonda, 2010 yılında Konya'nın 1 milyon nüfusa ulaşacağı hesaplanıyor. Sonraki yılların bütün hizmet ve yatırım planları bu projeksiyona göre yapılıyor. Böyle sağlam perspektifler şehirler için gerçekten büyük şanstır. Belediyenin imkanları ile yatırımları arasında denge kurmak kolay olur. Şehir yönetimi şehri istediği gibi yönetmek için yeterli hareket alanına sahip olur.

Diğer yandan, Konya bir deniz, göl veya akarsu kenarında değil. Su üretimi ve atık su tahliyesi son yıllara kadar problem olmaya devam etti. Halen şehrin su ihtiyacının %75'i yer altından çekiliyor. Su stoklama imkanları sınırlı. Buna rağmen, hizmet güvenliği ve su kalitesi açısından dünyanın en iyi kentleri ile kıyaslanabilecek göstergelere sahiptir. Çok yüksek kaliteli menba (kaynak) suları şehrin tüm mahallelerine yayılmış mahalle çeşmelerinden bedava tedarik edilmektedir. Bu hizmet, şehir halkının yoksulları açısından, hizmetin önemi ölçüsünde eşitleyici bir fonksiyonu haizdir.

Konya'da 4 tane su şebekesi vardır. Bunlar mahalle çeşmeleri ile dağıtılan menba suyu şebekesi, içilebilir şehir suyu şebekesi, bağ-bahçe sulama suyu şebekesi ve arıtılmış atık suyun sanayide ve sulamada kullanılması için yapılan mor şebekedir. Böylece KOSKİ, belki de, 4 su şebekesi ile hizmet veren dünyada tek su işletmesidir. Üstelik, yağmur suyu toplama şebekesi de KOSKİ'nin yatırım projeksiyonları içerisindedir. Bu alandaki ilk inşaa çalışmaları 2006'da başlatılmıştır. Hali hazırda, açık ve kapalı, 17 km. yağmur suyu

kanalı yapılmıştır. Gündelik hayatta suyun yarısından fazlası içme suyu kalitesi gerektirmeyen alanlarda kullanılmaktadır. Dolayısıyla, yağmur sularını kullanılabilir bir kaynağa dönüştürmenin rasyonalitesi ortadadır. Küresel ısınmanın hızlandığı su döngüsü yağmur sularının kontrolünü gitgide daha önemli hale getirmektedir.

Mor şebeke 2012’de kullanılmaya başlanacaktır. Bir pilot projedir. İlk aşamada kentsel yeşil alanların sulanması için ileri düzeyde arıtılacak atık su miktarı 2009 yılında üretilen suyun %0.8’i kadardır. Ama, KOSKİ’nin vizyonunu ifade etmesi bakımından önemli bir başlangıçtır. Çünkü, projeksiyona göre, atık su arıtması ile 50 milyon m³ sulama suyu üretilecektir. Şehrin 2030 yılı ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde projelendirilmiştir. Birinci bölüm girişinde de ifade edildi, son 10 yıl zarfında kullanılmış suyun yeniden kullanımı Avrupa, Amerika ve Çin’de %10’dan %29’a çıktı. Bu oran Avustralya’da %41’dir. Kullanılmış suyun tarımsal sulama ve sınıai ihtiyaçlar için yeniden kullanımı çok uygundur. İçilebilir suyun bu alanlarda kullanılması maliyet etkinsizliği yaratır. Ayrıca, arıtılmış atık suyun yeniden kullanılması çevrenin ve su kaynaklarının korunması açısından çok önemlidir.

Dünya hızla değişirken kamu yönetiminde de yaklaşımlar değişiyor. Belirleyici, buyurgan ve ülkeyi mülk olarak gören anlayışın yerini, toplum tercihlerini önemseyen, halkı karar aktörü olarak gören, karar girdisi olarak uzmanlıkla katılımcılıktan birlikte yararlanan yeni bir anlayış alıyor. Bu anlayış kamu işletmelerinin daha verimli olmasını kolaylaştırıyor. Su sektöründe kamunun sorumluluğu ile ekonomik-ticari faaliyetlerin gerektirdiği rasyonaliteyi en iyi uzlaştırma yöntemi kamu işletmeciliğidir. Bu sektörde özel işletmeciliğin büyük mahzurlarına ilk bölümde yeterince değinilmişti.

KOSKİ 1990’da kurulmuş bir kamu işletmesidir. Özel hukuka tabidir. Ticari kurallara göre faaliyette bulunur.

Su tedariki yerel ve temel bir kamu hizmetidir. Bu hizmetin sunulmasına kullanıcı, kadın ve gençlik temsilcilerinin, politik grupların, sendikaların, meslek kuruluşları ve diğer sivil toplum kuruluşlarının katılımı önemlidir. Çünkü böylece, kamu işletmelerinin faaliyet sonuçları üzerinde toplumsal kontrol artmaktadır. Politikacılar,

bürokratlar ve kamu ile iş tutanlar arasındaki rant paylaşım ağı bozulmaktadır. Geleneksel kamu faaliyetlerinin yerine geçen bu yeni hizmet üretim ve sunum yöntemi, kamu kesiminin verimsizliğine ilişkin eleştirileri gözden geçirmeyi gerektirmektedir.

Bu açıdan KOSKİ'ye bakıldığında, katılımcılığı öne çıkararak yaklaşımın güçlendirilmesi gerektiği açıktır. Mesela Su Çocuk Meclisi, Kadın Meclisi, Özürlüler Meclisi, Gönüllü Uzmanlar Meclisi, Sivil Toplum Kuruluşları Meclisi gibi, katılımcılığı teşvik edip yayacak ve etkinleştirecek danışma mekanizmaları yaratılabilir. Karar süreçlerinde ilgili tarafların yer alması kararların rasyonelitesini artırır. Sosyal bütünleşme sağlar. Sosyal içermeyi kolaylaştırır. Kentleşmeyi kolaylaştırır. Bu, talep yönetimi ve su kullanımında tasarruf için gereklidir. Su kültürünü rasyonelleştirmek için sivil toplum örgütlerinin katılımı şarttır. Konya'nın katılımcı yönetime çok uygun bir kültürel dokuya sahip olduğu açıktır. Nitekim, "...Ahilik kültürünün varlığı, insani ve sosyal konularda gönüllü katılımcılık ve ortak hareket etme bilinci, bölgede çok sayıda STK olması, STK'ların toplumsal sorunların çözümü konusunda duyarlılığı,..." Konya'nın kalkınma fırsatları arasında sayılmaktadır.¹ Esasen KOSKİ Stratejik Planı da katılımcılığı esas almaktadır.²

OECD ülkelerinde su faturalarının ortalama aile gelirlerine oranı %1.4 civarındadır.³ Buna mukabil Konya'da bu oran 2004'te sadece %0.3'tür.⁴ Su maliyet ve tarifesinin en yüksek düzeylere yakın olduğu 2009 yılında su faturalarının tüketici bütçesindeki payı en fazla %0.7 kadardır.⁵ Oysa Konya su fakiri bir coğrafyadadır. Konya İli'nde 2,93

¹ MEVLANA KALKINMA AJANSI TR52 DÜZEY 2 BÖLGESİ 2010–2013 BÖLGE PLANI, s.111

² Stratejik Plan 2008-2012, www.koski.gov.tr, s.69

³ De l'eau pour tous: Perspectives de l'OCDE sur la tarification et le financement, OCDE 2009, p.20, <http://www.oecd.org/dataoecd/36/47/42363712.pdf>

⁴ Konya şehir halkının 2004 yılında toplam vergi gelirleri içerisindeki payı %0.65345'tir. Aynı yıl GSYİH'nin %30.5'i vergi gelirlerine gidiyor. GSYH ise 430.511.476.968 TL idi. Buradan oranlandığında (0.0065345x100/30.5=0.0214x430.511.476.968=9.223.532.000) elde edilir. Elde edilen tutar Konya şehir halkının yıllık gelirini vermektedir. Buradan ortalama kişi başına yıllık gelir (9.223.532.000/870.899=10.591 TL) hesaplanmıştır. Aynı yıl KOSKİ'nin su satış gelirleri 27.828.790 TL'dir. Bu verileri kullanarak, aile bütçesi üzerindeki yıllık su faturası yükü yaklaşık olarak hesaplanabilir: 31.95/10591=%0.3

⁵ Konya ilinde kişi başına gelir 2009'da 9062 dolar olarak tahmin edilmiştir. (MEVLANA KALKINMA AJANSI 2010–2013 BÖLGE PLANI, s.106) Bu veriden hareketle kullanılabilir gelir hesaplanmış, kişi başına yıllık ortalama su harcaması bu rakama oranlanmıştır.

km³/yıl yer üstü, 1,50 km³/yıl yer altı olmak üzere, toplam 4,44 km³/yıl su potansiyeli vardır. Türkiye'nin toplam su potansiyeli ise 243 km³/yıl'dır.⁶ Yüzölçümü itibariyle Türkiye'nin %4.7'sini oluşturan Konya İli, Türkiye su potansiyelinin sadece %1.83'üne sahiptir. Yüksek maliyet faktörlerine rağmen, kent halkı için içilebilir suyu bu kadar ulaşılabilir kılmak olağanın üstünde bir başarıdır. 2009'da Konya'da kişi başına 123 lt/gün su düşmektedir. Bu rakam, incelenen dönem içerisinde en düşük olduğu 2001 yılında 108 lt/gün idi. Kısaca, KOSKİ'nin hizmet verdiği alanda, hizmet düzey ve kalitesi, uluslar arası göstergelerin üstünde veya onlara yakındır.⁷ Su abonelik işlemlerinin internet ortamında yapılmasına hazırlanılmaktadır. 2012'de su ve atık su altyapısının kapsamadığı yerleşik alan kalmaması hedeflenmiştir.⁸

Konya'da sulama suyu ve içme suyu için jeolojik dengeyi bozacak kadar fazla yer altı suyu çekilmektedir. Bu durumun sürdürülemez olduğunu bilen merkezi otoriteler ve yerel yönetimler Göksu Havzası'ndan Konya Kapalı Havzası'na su getirecek Mavi Tünel Projesi'ni tamamlamaya çalışmaktadırlar. Bu proje gerçekleştiğinde Konya Ovası sulamasında yer altından su çekimi nispeten azalacak, böylece KOSKİ su üretiminde daha kaliteli, sürdürülebilir, Konya'nın büyüme projeksiyonunu destekleyen bir kaynağı harekete geçirmiş olacaktır. Kullanılmakta olan yer altı su kaynaklarındaki bozulma da yavaşlayacaktır. Bu proje kapasite, çevre koruma, içme suyu kalitesi ve maliyeti açısından önemlidir. Proje ile KOSKİ'nin su üretme kapasitesi aşamalı olarak toplamda 146 milyon m³/yıla çıkarılmış olacaktır.⁹ Bu miktar şu anda Konya'da üretilen suyun 2 katıdır. Bu kaynağın Konya şehir suyu üretimine eklenmesi ile su kalitesi yükselecek, maliyeti düşecek, kaynağı çeşitlenecek ve görünür gelecekte şehirde kuraklık riski ortadan kalkmış olacaktır. 2050 yılına kadar şehirde su darlığı yaşanmayacağı beklenmektedir. Proje 17 Aralık 2011 tarihinde bitirilerek hizmete girecektir.

⁶ Mevlana Kalkınma Ajansı, 2010-2013 Bölge Planı, s.24

⁷ Günlük su tüketimi Amerika'da 600, İtalya'da 358, Fransa'da 310 litre. Buna mukabil Almanlar günde 130, İsveçliler 119 litre su tüketiyor: Le Monde Diplomatique, 25 février 2007

⁸ Stratejik Plan 2008-2012, www.koski.gov.tr, s.71,73

⁹ http://www.mavitunel.com/index.php?option=com_content&view=article&id=55:proje-hakkinda-genel-blg&catid=1:son-haberler&Itemid=18

Su hizmetinde 4 ana hedeften söz edilebilir. Bunlar, tarifelerin en yoksullar açısından ödenebilir olması, tedarik güvenliği sağlanması, kaynakların korunması ve talep yönetimidir. KOSKİ'nin ilk 2 hedefi etkinlikle gerçekleştirdiği aşağıda tablolarla açıklanmıştır. Mavi Tünel'den şehre yeni bir kaynak sağlanması ile yağmur suyu toplama kanalları ve mor şebeke yapılması, kaynakların korunması amacına tam uymaktadır; bunlara da değinildi. KOSKİ bu çalışmalara ilaveten, çevreyi koruma ve geliştirme çerçevesinde, 2003'ten beri su havzaları çevresinde 3.2 milyon fidan dikmiştir.

Talep yönetimine gelince: 2006-2025 arasında su tüketiminin kalkınmakta olan ülkelerde %30 artacağı hesaplanıyor. Tüketim artışı gelişmiş ülkelerde %10'dan fazla olacak. Bu tarihte su sıkıntısına maruz bölgelerde yaşayanların sayısı 1995'e göre 2'ye katlanacak.¹⁰ Buna mukabil, zengin ülkelerde içilebilir suyun 1/3'ü tuvaletlerde kullanılıyor.¹¹ 1980'den bu yana OECD ülkelerinde kişi başına su tüketimi %11 civarında azaldı. Bu ülkelerin yarısına yakınında toplam su tüketimi de azaldı.¹² Arzıyla talebini dengeye getirmek için, daha rasyonel kullanarak, su tüketimini azaltmak çok doğru ve önemli bir yöntemdir. Yeterli su hizmeti sunmak için sadece arzı arttırmak, çevre ve kaynak koruma amacıyla, ekonomik rasyonaliteyle çelişir; zaten arzı arttırma imkanı da her durumda sınırlıdır. Su hizmetini suya ilişkin amaçlar setine uydurmak için mutlaka etkili bir talep yönetimi gereklidir.

KOSKİ'nin duyarlılık arttırmaya yönelik eğitim ve uyarı çalışmaları sonucunda, 2007-2010 döneminde su tüketiminde yaklaşık %20 tasarruf sağlandığı belirtilmektedir. Ancak tasarruf oranı extrapolasyonun kapsadığı yıllara göre değişmektedir. Karşılaştırma yapılan 2 dönemden ilkinde değerler tahminidir. Dolayısıyla, bulunan oranları tüketicilerin davranış değişikliğine ve tasarruf bilincinin kuvvetle uyarıldığına ilişkin bir belirti sayılmalıdır. Park-bahçe sulamada damlama yöntemine geçilmesi, su sayaçlarında ön ödemeli elektronik kart sistemine aşamalı olarak geçilmeye başlanması ve

¹⁰ <http://www.oecd.org/dataoecd/19/0/36290138.pdf>, p.2

¹¹ Le Monde Diplomatique, 25 février 2007

¹² <http://www.oecd.org/dataoecd/19/0/36290138.pdf>, p.3

yaygın eğitim faaliyetleri sayesinde 2007-2010 döneminde toplam su tüketiminde belirgin bir tasarruf sağlanmıştır.

İlköğretim öğrencilerine bilinçli su kullanımı konusunda eğitim verilmesi, suyun çok kullanıldığı okul, hastane ve otel gibi yerlerde tasarruflu su kullanımı seminerleri verilmesi, alış-veriş merkezlerinde bilinçlendirme çalışması yapılması, çocuklara yönelik hikaye kitapları dağıtılması, TV'lerin çocuk programlarında gösterilen bir çizgi film hazırlanması, resim-fotoğraf sergileri açılması, bilboardlarda afişlerle toplumun uyarılması, broşürler dağıtılması, kullanıcılara bedava musluk ve conta dağıtılması, su sayaçlarında ön ödemeli elektronik kart sistemine aşamalı olarak geçilmeye başlanması...su kullanımında tasarruf kültürü yaratmak için bütün imkanların harekete geçirildiğini göstermektedir. Kent kamuoyundaki “şehrin su sorunu yok” inancı KOSKİ Stratejik Planı'nda tehditler arasında gösterilmektedir.¹³ Bağ-bahçe ve yeşil alanların sulanmasında damlama yöntemi uygulanarak su tasarrufu sağlanması çalışması 2009 yılında başlatılmıştır.¹⁴ Bu husustaki imar düzenlemesi 2005-2007 yıllarında yapılmıştır.

KOSKİ'nin 2009 yılına ait son faaliyet rakamlarını burada not etmek temel faaliyet büyüklükleri bakımından öğretici olabilir:

Konya'da 2009 yılında su faturalarının tüketici bütçesindeki payı %0.7'ye yakındır. Bu oran Fransa'da 1996-2006 arasında %0.8 olarak sabit kalmıştır.¹⁵

KOSKİ'de su tedarik güvenliği %3.5'e yakındır. Bu oran Fransa'da 2006 yılında %3'ün az altındadır.¹⁶

Su ve kanalizasyon hizmetleri nüfusun %100'ünü kapsıyor.

Toplam su abonesi 339.520, hizmet verilen nüfus sayısı 988.284'tür.

2009 yılında içme suyu şebekesi 170.6 km genişletilerek toplam içme suyu şebeke uzunluğu 4408 km'ye ulaştırılmıştır.

¹³ Stratejik Plan 2008-2012, www.koski.gov.tr, s.68

¹⁴ Agk, s.74

¹⁵ http://www.fp2e.org/fic_bdd/pdf_fr_fichier/12451618800_FP2E_AMF_4_PAGES_BAT.pdf

¹⁶ http://www.fp2e.org/l-eau-et-l-assainissement/les-donnees-economiques.-sociales-et-environnementales/les-indicateurs-de-performance_fr_02_02_08.html

1999-2009 yılları arasında 1929 km. su şebekesi yapılmıştır.

Son 11 yılda 329.7 km. şebeke yenilenmiştir.

“Tatlı su” diye anılan ve şehirde 853 mahalle çeşmesi ile hizmete bedava sunulan menba suyu şebeke uzunluğu, 28.5 km. yeni şebeke ilavesiyle, 420 km.’yi geçmiştir. Şehir su şebekesine bağlı 150 çeşme ile birlikte, her mahallede ortalama 4 çeşmeden bedava su tedariki sağlanmaktadır. Bu da yoksullara yönelik düşük tarifelerin sosyal koruma etkisini güçlendirmektedir.

Toplam sulama kanalı uzunluğu 110 km (97 km beton kanal, 13 km toprak kanal)’dir.

Kanalizasyon şebeke ağına 95.7 km. eklenerek kanal şebeke uzunluğu 2.686 km’ye ulaştırıldı.

Su kültürünü geliştirmek, duyarlılığı arttırmak ve bir rekreasyon alanı olarak şehir halkının hizmetine sunmak üzere kurulacak su parkı proje aşamasındadır.

Borçlar/Aktifler=0.23’tür.

Yatırım harcamaları/Toplam gelirler: 79.6/102.8=%77.4

Yatırım dışı giderler/Toplam gelirler: 68.4/102.6=%67

Bu araştırmada 1999-2009 arası 11 yıllık değişimler tablolar halinde aşağıda analiz edilmiştir.

Tablo:1- KOSKİ’DE 1999-2009 DÖNEMİNDE ÇALIŞAN KİŞİ BAŞINA KISMİ VERİMLİLİK DEĞİŞİMİ (%)

GÖSTERGELER	2008 ÜFE FİYATLARIYLA SU SATIŞ GELİRLERİ	KOSKİ’de ÇALIŞAN TOPLAM PERSONEL SAYISI	KISMİ VERİMLİLİK	KISMİ VERİMLİLİK DEĞİŞİMİ 1999=100
YILLAR	(1)	(2)	(1/2)	
1999	31.048.687	831	37.363	100
2000	41.281.812	789	52.322	140
2001	34.688.213	784	44.245	118
2002	36.594.551	809	45.234	121
2003	41.562.298	950	43.750	117
2004	35.817.921	910	39.360	105
2005	50.023.940	876	57.104	153
2006	73.498.454	846	86.878	232
2007	78.427.084	855	91.728	246
2008	72.868.857	829	87.900	235
2009	74.240.179	788	94.213	252

Tablo:1 kapsanan dönemde çalışan kişi başına işgücü verimliliğinin yaklaşık 2.5 kat arttığını göstermektedir. Ancak dönemin ilk yarısında işgücü verimliliği belirgin bir düşüş göstermiş, dönemin 2.yarısında verimlilik hızla artmıştır.

Tablo:2- KOSKİ’de yıllara göre personel başına abone sayısı

Göstergeler Yıllar	Abone sayısı (1)	Personel sayısı (2)	Personel başına abone sayısı (1/2)
1999	189.364	831	228
2000	200.000	789	253
2001	200.568	784	256
2002	212.462	809	263
2003	223.702	950	235
2004	239.825	910	264
2005	254.242	876	290
2006	276.793	846	327
2007	294.545	855	344
2008	312.992	829	378
2009	339.520	788	431

Tablo:2 KOSKİ’de son 11 yılda personel başına abone sayısının %89 oranında arttığını göstermektedir. Bu sonuç Tablo:1’de gösterilen çalışan başına kısmi verimlilik tablosundaki sonuçla tam bir uyuma sahiptir.

Tablo:3- KOSKİ’DE 1999-2009 DÖNEMİNDE TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİNDE DEĞİŞME (%)

GÖSTERGELER	ÜRETİLEN SU MİKTARI (M3)	SU MALİYETİ (ÜFE’YE GÖRE 2008 FİYATLARIYLA SABİTLENDİ)	BİRİM SU MALİYETİ (1/2) (M3/TL)	TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİNDE % DEĞİŞME (1999=100)
YILLAR	(1)	(2)		
1999	65.569.246	14.557.436	4.50	100
2000	63.880.055	19.738.454	3.24	72
2001	63.259.301	15.957.426	3.96	88
2002	77.177.349	21.140.057	3.65	81
2003	73.524.491	24.386.697	3.01	67
2004	74.410.549	29.975.860	2.48	55
2005	78.672.278	37.494.133	2.10	47
2006	81.753.697	38.904.668	2.10	47
2007	64.832.000	38.813.651	1.67	37
2008	71.972.083	61.107.360	1.18	26
2009	68.257.352	49.223.130	1.39	31

Tablo:3’e göre kapsanan dönemde toplam faktör verimliliğinde kuvvetli bir dalgalanma ve düşüş gözlemlenmektedir. Bu, suyun kalitesinde bir iyileşmeye, su kaynaklarında bir değişmeye veya maliyet faktörlerinde kontrol edilemeyen bir artışa tekabül etmiyorsa, işletme yönetiminde açık bir maliyet etkinsizliğini düşündürür. Ancak, dönem içerisinde muhasebe yönteminde ve 2006-2008 yıllarında amortisman hesabında yapılan değişiklik sebebiyle su maliyetinin yüksek görüldüğü belirlenmiştir.

Tablo:4- KOSKİ’de 1999-2009 DÖNEMİNDE TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİ İLE SU KAYNAĞI VE ARITMASI ARASINDAKİ İLİŞKİ

GÖSTER- GELER	ÜRETİLEN SU (M3)	SU MALİYETİ (ÜFE’YE GÖRE 2008’E SABİTLENDİ, TL)	BİRİM SU MALİYETİ (M3/TL)	TOPLAM FAKTÖR VERİMLİ- LİĞİNDE % DEĞİŞME (1999=100)	TOPLAM SU ÜRETİMİ İÇERİSİNDE YER ALTI SUYU ORANI (%)	ARITI- LAN SU ORANI
YILLAR	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1999	65.569.246	14.557.436	4.50	100	69.0	31.0
2000	63.880.055	19.738.454	3.24	72	84.2	15.8
2001	63.259.301	15.957.426	3.96	88	95.3	4.7
2002	77.177.349	21.140.057	3.65	81	66.3	33.7
2003	73.524.491	24.386.697	3.01	67	55.6	44.4
2004	74.410.549	29.975.860	2.48	55	60.2	39.8
2005	78.672.478	37.494.133	2.10	47	89.8	10.2
2006	81.753.697	38.904.668	2.10	47	87.6	12.4
2007	64.832.000	38.813.651	1.67	37	71.6	28.4
2008	71.972.083	61.107.360	1.18	26	76.5	23.5
2009	68.257.352	49.223.130	1.39	31	68.3	31.7

Tablo:4 toplam faktör verimliliği ile su kaynağı ve arıtması arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Tablonun maliyet değişimini gösteren 3. sütunu ile toplam maliyet üzerinde etkili olan 5. ve 6. sütunlardaki değişkenler arasında doğrusal bir ilişki bulunmaması son derece ilginçtir.

Tablo:5- 1999-2008 dönemi KOSKİ su tarifeleri
(2008 fiyatlarıyla, m3/TL)

Göstergeler Yıllar	Ortalama su tarifiesi (Su satış gelirleri/ satılan su miktarı)	En yüksek su tarifiesi	En düşük su tarifiesi
1999	0.98	2.90	0.33
2000	1.32	3.36	0.38
2001	1.13	3.36	0.40
2002	0.92	3.73	0.44
2003	1.13	5.00	0.60
2004	0.85	3.17	0.45
2005	1.20	2.73	0.69
2006	1.67	2.97	0.76
2007	1.88	3.60	0.94
2008	1.69	3.33	0.74
2009	1.68	3.14	0.70

Tablo:5 ortalama su tarifesinde kuvvetli sayılabilecek dalgalanmalar olduğunu göstermektedir. En yüksek tarifede ortalama tarifeye nispetle çok sınırlı bir değişme gözlenmektedir. En düşük tarifede çok yüksek artış vardır. Dönem boyunca ortalama tarife reel olarak %71.4 oranında yükselmiştir. Bu artış dünyadaki trende uygundur. Su kaynaklarının bozulması ve su talebinin artması su maliyet ve fiyatlarını yükseltmektedir. En yüksek tarifede artış reel olarak %8.3'tür. En düşük tarifede reel olarak %212'lik bir artış gerçekleşmiştir. Bu rakamlar '99-09 yılları arasında su üzerinden sosyal korumanın zayıfladığını açıklamaktadır. Nitekim dönem başında ortalama ve en düşük tarifeler arasındaki yaklaşık 3 kat olan fark dönem sonunda 2.4 kata düşmüştür. En yüksek tarife ile en düşük tarife arasındaki fark da 8.8'den 4.5'e düşmüştür. Ancak, her mahalledeki ortalama 4 çeşmeden bedava verilen su hizmeti sosyal korumanın yeni bir boyutunu oluşturmaktadır.

**Tablo:6- KOSKİ'nin 1999-2009 DÖNEMİ SU YATIRIMLARININ
SU SATIŞ GELİRLERİNE ORANI**

GÖSTERGELER	SU SATIŞ GELİRLERİ	SU YATIRIMLARI	SU YATIRIMLARI/SU SATIŞ GELİRLERİ (%)
YILLAR	(1)	(2)	(2/1)
1999	5.574.771	1.989.054	35.7
2000	9.832.983	3.562.854	36.2
2001	15.579.705	4.751.461	30.5
2002	21.504.702	6.208.474	28.9
2003	27.828.790	6.385.591	22.9
2004	27.302.326	7.754.067	28.4
2005	39.145.426	5.177.465	13.2
2006	64.173.975	5.464.637	8.5
2007	72.543.783	11.028.635	15.2
2008	72.868.857	15.651.751	21.5
2009	78.642.622	15.489.009	19.7

Tablo: 6 KOSKİ'nin su satış gelirlerini (tarife gelirlerini) su yatırımlarının otofinansman kaynağı olarak kullanabildiğini ve bu yatırımların tarife gelirlerine oranının tatmin edici düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo:7- KOSKİ’de 1999-2009 döneminde tahsilat ve kayıp-kaçak oranları

Göstergeler Yıllar	Yıllık tahsilat oranları (%)	Yıllık su kayıp-kaçak oranları (%)
1999	91.96	55.30
2000	84.69	59.24
2001	84.59	66.38
2002	83.87	48.52
2003	87.14	50.36
2004	86.82	43.18
2005	85.68	47.62
2006	87.89	45.97
2007	87.93	35.81
2008	85.97	39.84
2009	84.64	35.12

Tablo:7 su kayıp-kaçak oranlarında kuvvetli bir iyileşme olduğunu göstermektedir. 2010 yılı göstergesi elde edilmiş ve kayıp-kaçak oranının %26.74’e düştüğü görülmüştür. Buna mukabil, tahakkuk ile tahsilat arasında dönem başından itibaren %15 civarında bir fark devam etmektedir. Bu durum, sosyal sorumluluk ile işletmecilik gerekleri arasındaki çelişkileri azaltma gücüne bağlanmaktadır.

**Tablo:8-1999-2009 DÖNEMİNDE KOSKİ’de
SU TEDARİK GÜVENLİĞİ**

(1’den fazla bağlantıyı etkileyen kesinti sayısı/yerleşik nüfus)x1000

GÖSTERGELER YILLAR	KESİNTİLER (1)	YERLEŞİK NÜFUS (2)	KESİNTİ ORANI (1/2)x1000
1999	2619	702.904	3.73
2000	2982	742.690	4.02
2001	3582	774.742	4.62
2002	3272	806.794	4.06
2003	3256	838.846	3.88
2004	3449	870.899	3.96
2005	4080	902.951	4.52
2006	3347	935.003	3.58
2007	3752	967.055	3.88
2008	3249	977.669	3.32
2009	3376	988.284	3.42

Tablo:8 KOSKİ’nin kullanıcılara gelişmiş ülkelerdeki standarda yakın düzeyde su tedarik güvenliği sağladığını göstermektedir.

Tablo:9- KOSKİ’de Kaynakların Korunması

Göstergeler	Kaynakları koruma faaliyeti ve faaliyetin ilerleme düzeyi (%)			
	Barajda faaliyet	Faaliyet düzeyi (%)	Pınarlarda faaliyet	Faaliyet düzeyi (%)
1999	Baraj gölü çevresindeki yapılar kaldırıldı, havzadaki köy kamulaştırıldı.	60-80	Kaynakların beslenme ve boşalım alanlarının tespiti yapıldı, buralarda kaynak korumaya aykırı faaliyetler durduruldu.	20
2000				
2001				
2002				
2003				
2004			Kaynak havzaları ağaçlandırıldı, Çayırbağı kaynağında koruma önlemleri alındı.	100
2005				
2006	Barajı besleyen ana dere ve yan kol derelerde ıslah çalışması yapıldı.	100		
2007	Baraj çevresinde 24 saat güvenlik önlemi alındı.			
2008				

Tablo:9 KOSKİ’nin yerüstü su kaynaklarını koruma önlemlerini aldığını, kaynakların bozulmasına yol açacak etkenlerin ortadan kaldırıldığını göstermektedir.

Tablo:10- 1999-2009 yılları arasında KOSKİ’de yazılı şikayet oranı

Göstergeler Yıllar	Yazılı şikayetler	Abone sayısı	Şikayet oranı: Şikayet sayısı/ (Abone sayısı : 1000)
1999	1195	189.364	6.3
2000	4321	200.000	21.6
2001	4523	200.568	22.5
2002	6513	212.462	30.6
2003	6626	223.702	29.6
2004	4405	239.825	18.4
2005	6036	254.242	23.7
2006	5916	276.793	21.4
2007	5829	294.545	19.8
2008	5733	312.992	18.3
2009	7692	339.520	22.7

Tablo:10 geçen 11 yıllık sürede müşterilerin yazılı şikayet oranlarında anlamlı bir değişme olmadığını göstermektedir.

Tablo:11- Bazı kentlerin su göstergeleri karşılaştırması¹⁷

Kentler Göstergeler	Paris	Londra	Johannesburg	Berlin	İstanbul	Konya
İşletme türü	Su üretimi kamu, dağıtım ve diğer hizmetler özel	Özel	Su üretimi özel, dağıtım ve diğer hizmetler kamu	Kamu+ özel (%50.1 kamu, %49.9 özel)	Kamu	Kamu
Su maliyeti (euro/metreküp)	Veri yok	Veri yok	0.3	4.3	1	0.23 (2004) 0.33 (2009)
Su fiyatı (en düşük, euro/ metreküp)	2.3	0.92	0.47 (ort.)	4.438	0.77	0.27 (11 yıllık ortalama,2009)
Su kaynağı	%50 yer üstü, %50 yer altı	%75 yer üstü, %25 yer altı	%100 yer üstü	%100 yer altı	%99.81 yer üstü	Yer üstü %25
Su arızalarına müdahalede azami süre (saat)	2	4	48	1	24	1
Şebeke yenileme oranı	İhtiyaç yok	Son 2 yılda yenileme çalışmaları yapılıyor.	%0.4	%1	%4	%1
Personel başına hizmet verilen nüfus sayısı	903	728	622	642	1907	957 (2004) 1254 (2009)
Su gelirlerinden yatırıma ayrılan oran (%)	55	49.9	7.7	21.7	42.6	28.4 (2004) 19.7 (2009)
Memnuniyet araştırması ve çağrı merkezleri	Yılda 2 kez Var	Bilgi yok Var	Yılda 1 kez Var	Yılda 1 kez Var	Yılda 2 kez Var	Yılda 1 kez Var

¹⁷ Konya dışındaki şehirlere ait rakamlar 13 DÜNYA METROPOLÜNDE SU YÖNETİMİ “BENCHMARKING ÇALIŞMASI” adlı kitaptan derlenmiştir. http://www.iski.gov.tr/Web/UserFiles/File/faaliyetraporu/pdf/Bench_Dunya_Raporu.pdf KONYA'ya ait ham veriler KOSKİ tarafından sağlanmıştır.

Tablo:11- Bazı kentlerin su göstergeleri karşılaştırması (devam)

Kentler Göstergeler	Paris	Londra	Johannesburg	Berlin	İstanbul	Konya
Üretilen günlük su miktarı (bin metreküp)/ günlük kalite kontrol sayısı	10.250	41.333	70.588	67.556	5.598	13.288 (2004) 6.826 (2009)
Şebekede su kaybı (%)	8.3	30	36	3.5	25.23	43.18 (2004) 35.12 (2009)
Şebeke suyunun müşteriler tarafından içilme oranı (%)	99	Şebeke suyu içiliyor. Ancak orana ilişkin veri yok.	0	100	46	81.5 (2009)
Suyun kalitesine ilişkin en çok şikayet edilen husus	Tat, koku	Renk, koku, tat,	Renk, koku tat, bulanıklık,	Bulanıklık	Tat	Koku
İçme suyu kalitesi konusunda uygulanan standartlar	AB (EU), ulusal standartlar, Dünya Sağlık Örgütü (WHO)	AB (EU), ulusal standartlar	Ulusal standartlar	AB (EU), ulusal standartlar	AB (EU), ulusal standartlar	AB (EU), ulusal standartlar

Tablo:11 incelendiğinde, KOSKİ’de kayıp-kaçak oranı %35.12’dir. Ancak, 2010 yılına ait erken bir veri olarak, kayıp-kaçak oranı %26.74’e düşürülmüştür. Bu oran OECD’de ortalama %30’dur. Kalkınmakta olan ülkelerde %40’ın üzerindedir. Su arızalarına müdahalede azami süre Paris’te 2, Londra’da 4, Berlin’de 1, İstanbul 24, Konya’da 1 saattir. Örnekler içerisinde en uzun süre Johannesburg’tadır. KOSKİ’nin maliyeti en iyi 2 örnekten birisidir. En düşük su tarifesinde KOSKİ kıyaslandığı şehirlerin hepsinden çok iyidir. Kalite kontrol açısından İstanbul ve Konya Batı Avrupa başkentlerinden daha iyi durumdadır. Hizmet veren personele düşen nüfus sayısı ve su gelirlerinden yatırımlara ayrılan oran KOSKİ’nin en başarılı olduğu diğer göstergelerdir.

Bölüm sonucu

Konya Büyükşehir Belediyesi'nin özerk bir kamu su işletmesi olan KOSKİ, sosyal sorumlulukla işletmecilik gereklerini uzlaştırmayı başarmıştır. Coğrafi dezavantajına rağmen, Konya'da 5 şebeke ile su tedarik hizmeti sunulması, kentte içilebilir kalitede sudan başka, şebekeden menba suyu dağıtımını yapılması, yüksek su tedarik güvenliği, yüksek verimlilik, 40 yıllık geleceğe ilişkin projeksiyonlar yapılması açık başarı göstergeleridir. Su fiyatları en yoksullar için dahi kolayca ödenebilirdir. En yoksulların su faturalarının gelirlerine oranı **%1'in altındadır.**¹⁸

KOSKİ'nin kurumsal yapısını sayısal verilerini destekleyecek biçimde güçlendirme iradesi vardır. Dinamik örgüt yapısını geliştirmek için eğitim kapasitesini hızla güçlendirmeye çalışmaktadır. Katılımcılığı belirleyici bir karar girdisi haline getirmek istemektedir. Müşteri memnuniyet anketi ilk kez 2009'da uygulanmıştır. Bu anketin gelecek yıllarda daha sık periyotlarda yapılması hedeflenmektedir.

Konya'da musluklardan basıncı düşük veya kirli su akıyor. Su kesintileri olağan değil. Bu şehirde kadınlar günlük programlarını su kesintilerine göre değiştirmek zorunda kalmıyorlar. Su faturaları en yoksullar için dahi ödeme güçlüğü yaratmıyor. Mahalle çeşmelerinden en kaliteli menba suyu bedava tedarik edilebiliyor.

Buraya kadar yapılan analizlerden ortaya çıkan sonucu özetlemek mümkündür: Bir kamu su işletmesi pekala başarılı hizmet sunabilir. Özkaynak yaratabilir. Su tarifelerinde sübvansiyon sağlayabilir. Katılımcılığın gelişmesine öncülük yapma fırsatı da vardır. Genel çıkar yaratmak için risk üstlenebilir. Özel su işletmeleri ise, piyasa kurallarına uyar; sattığı mal-hizmet ile uyguladığı fiyattan en fazla karı elde etmeye çalışır. Tekelci firmaların bu stratejisi

¹⁸ Konya'daki en yoksul %20'lik kesimin milli gelirden aldıkları pay, 2003 yılı itibarıyla, Türkiye ortalamasının az üstünde ve %6.2'dir: MEVLANA KALKINMA AJANSI 2010-2013 BÖLGE PLANI, s.30 Parametrik değerlerin pek değişmediği varsayımı altında ve 2009'da sosyal sigorta primleri dahil vergi yükünün %24 olduğundan hareketle, 4 nolu dipnotta belirtilen yöntemi izleyerek, Konya şehir halkının 2009 yılındaki geliri yaklaşık olarak hesaplanabilir. Buradan, 2009'daki KOSKİ su satış gelirleri ve şehir nüfusuna göre hesaplandığında, su faturasının aile bütçesine oranı **%1'in altındadır.**

hizmetlerini yaygınlaştırmalarını önler. Bu firmalar özelleştirilen işletmelerde karlarını yükseltmek amacıyla ücret düzeyini ve çalışan sayısını azaltıyorlar. Bundan dolayı hizmet güvenilirliği ve kalitesi de düşmektedir. Bu çalışmanın ilk bölümünde verilen örneklerin hepsi bu kurala uymaktadır. Su işletmelerinin özelleştirilmesi, işletme faaliyet sonuçlarını ne yönde değiştirirse değiştirsin, genel çıkarı daraltır, yoksullara ve vergi yükümlülerine zarar verir. Bu zarar yoksullara sağlanan sübvansiyonun finansmanı ve aşırı tekeli karından doğar. Tekeli özel su işletmeleri maliyetlerini yükseltmekten kaçınmaz, risk ihtimallerini dahi kar marjlarını yükseltmek için kullanırlar. Bu da toplumun zararını büyütür.

Özenle üretilmiş yanıltıcı gerekçeler gerçeğin anlaşılmasını zorlaştırabilir, ama gerçeği ortadan kaldıramaz. Suyun özelleştirilmesini savunan gerekçelerin hiçbir temeli yoktur. Çünkü, her şeyden önce, bir su piyasasından söz edilemez. Her su işletmesinin piyasası kendi arz alanı ile sınırlıdır. Su fiyatlarının gösterge rolünden de söz edilemez. Bu fiyatlar illa idari fiyat olmak zorundadır. Zira maliyetler konusunda açıklık yoktur. Tarife belirleyecek olan kamu otoritesi belirsizlikle karşı karşıya kalmaktadır. İşte bu belirsizlik sektörde yolsuzlukların ve aşırı karların sebebidir.

Kamu su işletmeciliğinin verimsiz olduğunu iddia edenler, özelleştirmeden tekrar kamu işletmeciliğine geçişin yol açabileceği maliyeti hesap dışı tutmaya çalışıyorlar. Bir özel su şirketi, bir işletmede zarar etmeyi göze alarak, oradaki sorumlu kamu otoritesini zora sokabilir. Bu imkanı bir strateji ve pazarlık gücü olarak kullanabilir. Bu da özelleştirmeden kamu hizmetine tekrar geçişi zor, ekonomik ve siyasal maliyeti yüksek bir politika haline getirebilir. Eğer özel su şirketi bir çokuluslu su tekeli ile ilişkili ise bu risk daha da yüksektir.

Su özelleştirmesi çokuluslu su şirketleri ile birlikte kapitalist sistemi de kirletir. Uluslar arası destek ve finansal güç bakımından çokuluslu şirketlerle kıyaslanamaları bile, yerel su şirketleri de su sektöründe özgün doğal tekel konumlarını ranta çevirmek için çalışacaklardır. Piyasa böyledir. Üstelik, çokuluslu şirketler, bir piyasaya yerli şirketlere ortak olarak sokulmaktadır. Suyun fiyatlandırılması ve

maliyetinin bir kısmının karşılanması başkadır, suyun ticarileştirilmesi başkadır. Bu tür bir faaliyet Türkiye'nin yerli-milli değerlerine uymaz. Konya Büyükşehir Belediyesi de su özelleştirmesine kararlı biçimde karşıdır. Hizmet-İş Sendikası suyun ticarileştirilmesine karşı uluslar arası çabalarını sürdürecektir. **Çünkü suda yeni tür timsahlar var!**

Modern zamanlarda masalı La Fontaine'in tilkisi ağaçtaki horoza anlatmıyor; neo-liberal küreselleşmenin suya saldığı yeni tür timsahlar, su başında bekleyen insanlara masal anlatıyor: Özel sektörün finansman kaynakları, yönetim deneyimi ve teknolojik kapasitesi, verimlilik, kalite, yönetim, en yoksulların suya ulaşımı, çevrenin iyi korunması, su kaynaklarının alternatif kullanımları arasında etkinlik sağlanması...Özel su işletmelerine ait böyle bir gerçek ve örnek yok. **Yeni tür timsahlar insanlara masal anlatıyor!**

